OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

RITOÓK EMMA

A NAGY VÉLETLEN

REGÉNY

OSZK

BUDAPEST 1909

SINGER ÉS WOLFNER

OSZK

Ritoók Emma

A nagy véletlen

Regény.

OSZK
Országos Szabó Könyvtár

MAGYART A
MAGYARNAK

Budapest, 1908
Singer és Wolfner.

Szerzőtől megjelentek:

:: Mai idegek. ::

Novellák.

Egyenes uton — egyedül.

Regény.

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Révedeknapló.
1909 .év. 18 .sz.

MÁRKUS SAMU KÖNYVNYOMDÁJA, BUDAPEST

GERTRUD.

I.

Kint halkan, csendesen, de egyformán és szünetlenül esett. Az aszfalt vigasztalanul nagy foltokban sáros, a kocsiút kövei közt apró fényes vonalakban fut le a víz. Gertrud fehér ruhában állt az ablak mögött és lassan tépegetett darabokra egy fényképet — mindig kisebbekre, valami kicsinyes, pedáns gonddal, ami szinte nem illett a harag és megvetés kifejezéséhez szája körül. Azután kinyitotta az ablakot.

Senki sem láthatta, mert szemben egy hosszú, valamikor sárgára meszelt falkerítés húzódott végig, melyet most bevert az eső; de azért tisztán látszottak rajta a földből felszivódott sötétebb nedvességfoltok, nagy csipkézett vagy élesrajzú hullámvonalakkal határolva, melyek lefelé penészesen egymásba mosódtak. A tetején egy félig kicsúszott cserépről egyformán kopogott le az összefutott viz, meg-megszakítva a halk esőzajt. Gertrud az apró papirfoszlányokat egyik tenyeréből a másikba öntötte, s ha egy darabon meglátszott valami a fényes

barna felületből, még kisebbre tépte, s ilyenkor összeszorította a fogát, mintha azzal is segíteni akarna a körmének.

Kihajolt az ablakon és szétnézett.

Üres volt az utca, az eső szaporábban esett és a folyókában gyorsabban futott le a víz. Hirtelen kinyújtotta karját és egy nagy, gyors, megvető kézmozdulattal dobta ki nyitott tenyeréből a foszlányokat. Nem volt szél, nem estek messze; egynehányat azonnal felkapott a futó víz és a parányi csillámló vízeséseken tovább csúsztatta a kövek felett; nagyrésze az aszfalton maradt s azonnal odatapadt.

Gertrud behajtotta az ablakot és gúnyos kíváncsisággal nézett ki a függöny mögül. Elvétve jött egy esernyős alak, aki betaposta a papirdarabokat vagy a cipője talpán tovább vitte. Egypár kis szelet még sokáig kivilágított a szürkeségből a járda szélén, de egy gyerek, aki megcsúszott, azt is lesodorta végül és csak a kis cipősarok hosszabb vonala látszott az össze-vissza taposott sárban.

Ez volt a Gertrud első szerelmi történetének utolsó epizódja.

II.

Rettenetesen büszke s boldogtalan akart lenni; mindazt, amit valaha regényekből olvasott, át akarta élni, abból a félig öntudatlan vágyból, hogy gazdagabbá tegye az életét. De mivel kétségbe-

ejtően intelligens és objektiv lény volt, egy hónap mulva kissé szégyenkezve ismerte be, hogy tulajdonképen a legnagyobb baja, hogy unatkozik.

Egy reggel jött rá, mikor felült az ágyában s a szemben levő tükörben meglátta magát: fénytelen barna haja borzas volt és keskeny, szépformájú arcot vett körül; a bőre halavány, de fiatalos és friss, a szája határozott vonalú, piros; keskenyvágású szemére két pompásan ívelt, sötét szemöldök borult; a szeme irisze túlságosan nagy volt a szemnyíláshoz képest, úgy hogy pillája kissé mindig eltakarta. A görög Vénuszok keskenyvágású érzéki szeme volt ez, ami a férfiakat alaposan félrevezette, annál is inkább, mert nagy szempillái és hajával ellentétes sápadtsága még emelték ezt a benyomást. De az, aki jártasabb volt a művészetben, később meglátta, hogy ilyen keskenyvágású szemük van azoknak a hideg, primitiv, olasz madonnáknak is, melyekben a bizantinizmus ridegsége után a keresztyén szenvtelenség tükröződik.

Az egész tükörkép ebben a percben legjobban hasonlított egy modern, stilizált falragaszhoz, melyen az egyszerüsített rajzon belül csak az ajak, a szem és a haj van színezve.

Gertrud nyugodtan nézett szembe ezzel az arccal, míg a haját egypár nagy hajtűvel feltűzte; hiába minden, a dolog nem volt veszedelmes; az a leány ott a tükörben egy jól kialudt, egészséges

nőszemély, aki telve van egy csomó homályos akarással és nagyon is kész újra kezdeni ezt a gyönyörű életet.

Igyártó Gertrud az anyjával a nagy, földszintes házban lakott, mely a vidéki kuriák stiltalanságával és tág kényelmével volt építve. A hosszú sor szoba minden ablakából a sárga falkerítésre lehetett látni, mely mögött az akácfák és orgonák épen hajtani kezdtek. A fal vizes foltjait a tavaszi nap meghalaványította és ahol a vakolat lehullt, keskeny téglaszínű sávok látszottak ki. — A falnak a húsa, — gondolta Gertrud, mikor egyszer megint nagyon únta magát. Csodálatosan gyűlölte ezt a sárga falat; átvitte rá az unalomnak, a kicsinylésnek minden érzését, melyet a város ellen táplált; az alacsony fal szimbolum lett, minden homályos vágyának az akadálya; ez állt közte s a között, amit nem tudott elérni, ez nézte részvétlenül szerelmét, ez állt kajánul kicsinyes bosszújánál. És főleg az az egy cserép, mely évek óta függött félig kicsúszva a tetején, egy kis piszkos mohával borítva, folyton leesőfélben és soha le nem esve . . .

Gertrud nem csinált kézimunkát, a háztartással nem foglalkozott, öntudatlanul zsarnokoskodott az anyja felett és üres, tárgytalan gondolkozásba csapolta le az energiáját. Egyszóval, egyike volt a méltán elitélt leányoknak a városban. Nem sokat adott az emberekre, egyelőre csak azért, mert volt elég pénze és egy jó adag dac benne, ami nem

ritka erős akaratú és kevéssé lágyszívű embereknél. De hogy ilyen volt, azt maga sem tudta és nem is gondolkozott rajta. Csak egyet tudott, hogy nagyon únja magát.

A sárga falon túl a nyári szünidőben egy szőke, zömök, ritkásbajuszú fiatal ember lakott. Jelentéktelen külsejű ember volt, akinek az arcát csak kiálló szemöldöke és erős arccsontja közé szinte beékelt szeme tette érdekessé. Azok közé a rendszertelen fejű, nagytudású emberek közé tartozott, akiket betűszomjuk esztétikai és tudományos univerzálizmusba dönt. Tudott egy csomó európai nyelvet és mindent elolvasott, amivel a modern kultura a saját embereit elárasztja. A hónap első felében valamennyi könyvtárban és olvasóteremben ott volt; modern poéták alig bukkantak fel a saját országuk félhomályából, mikor már a hónapos szoba lámpája éjfél tájban soha nem hallott zenéjű, bizarr nyomtatású soraikra vetette világát. Havi húsz forinttal végigéhezte az európai egyetemeket, elnyelte a legújabb filozófiai theoriákat, mathematikát űzött, görög archeológiát tanult és neoimpresszionistákért lelkesült. Homért olvasta és Dantét a zsebében hordta.

És ez a mindent magába olvasztó szellemi érdeklődés teljesen improduktiv volt. Mivel anyagi tekintetben teljesen igénytelenül nevelkedett, eszébe sem jutott, hogy tudományát pénzre válthatná fel. De meg, hogy valaki egyetlen eszmébe elmerülve

alávesse magát a produktivitás zsarnokságának, ahhoz egyoldalúnak kell lenni a szellemnek. Hankó minden gondolatot megértett, minden kulturáért lelkesült, értékeket csak az eszmék nagyságára, nem igazságára nézve tudott megállapítani.

Ez a felvidéki csontos parasztfiú — akiben jó adag szláv vér volt, és aki nemzedékek kihasználatlan agyát örökölte, hogy vad mohósággal töltse meg mindazzal, amit nemzedékek szellemileg teremtettek — volt az első nagy elhatározó befolyás a Gertrud életében. Ő mozgatta meg ennek a fizikai tekintetben némileg degenerált asszonynak a lelkét, hogy annak az imádott kulturának egy külön egyénévé fejlődjék, ahelyett, hogy a kisvárosi élet sívó homokjában csenevészedjék el.

De egy ilyen fejlődésre sok idő kell és sem a kertész, sem a virág nem tudott róla, hogy el fog jönni.

Hankó mindennap látta Gertrudot az ablaknál vagy néha az utcán és meg is nézte. De érdeklődése inkább lenézés volt, mely a jól öltözött semmittevésnek szólott. Egyszer véletlenül ismerkedett meg vele, egy olyan kiránduláson, amilyeneket egy-egy hivatal vagy tisztviselői kar a maga körében szokott rendezni, hogy miután a férfiak agyonúnták egymást a hivatalban, az asszonyok az ozsonnákon, véletlenül se szabaduljanak más körbe, nehogy a szakjukon kívülről idegen szó hatolhasson jól körülbástyázott agyukba. A hi-

vatal fiatalabb tisztviselői nehéz szívvel engedtek a meghívásnak, hogy feljebbvalóik többnyire hozománymentes leányait mulattassák. De már az ozsonnához azzal az elhatározással ültek le, hogy éjfélig fel nem állanak.

Az előbb egy sétán elfogták Hankót, aki magában kóborolt a kis fürdő erdőjében. Nagyon szerették a fiatalemberek a kis tótot, mert ha becsipett, roppant sok csodálatos bolondságot tudott beszélni, és azt úgyis tudták, hogy ma valamenynyien be fognak csípni.

A Gertrud mellett ülő vékony, sárga bajuszos fiatalember épen azon gondolkozott, hogy érdemes-e ezért a sovány, hosszú orrú leányért, aki nagyon unalmasnak igérkezett, megerőltetni az eszét, mikor Gertrud hirtelen felállt, az asztal végén ülő Hankóhoz ment, hogy jőjjön vele sétálni. Csak azért választotta épen őt ki, mert ez volt az egyetlen ember, akinek az egész életét és valamennyi nagynénjét nem ismerte.

Hankó szó nélkül felállt. — Hát ez mit akar velem? — gondolta.

— Láttam, hogy sokszor nézett, mikor az ablakban állottam, — mondta neki Gertrud.

— Igen; csodálkoztam, hogy emberi lény hogy töltheti olyan kevéssé intelligensül az idejét.

— Ahá, maga most engem pesti fiatalember modorral akar meglepni, figyelmeztetem, hogy ezt már ismerem.

— Én nem vagyok pesti fiatalember, hanem egy liptómegyei paraszt fia. Az igaz, hogy már a nagyapám többet tudott, mint ön, kisasszony, mert Amerikában járt mint drótos és beszélt angolul.

— Én is tudok angolul, — nevetett Gertrud.

— Szokott olvasni is?

— Ki nem állhatom az angol regényeket.

— Nemcsak regényeket írnak angolul.

— Csak nem akarja, hogy tudományos könyveket olvassak?

— De épen azt akarom! — Gertrud rábámult.

— Nem is tudja, hogy itt van előtte egy gyönyörű nagy világ, amin behúnyt lélekkel megy keresztül, — ha egyáltalában van lelke! Vagy talán . . .

Gertrudot egy szó kapta meg az őszinte gorombáskodások között és amiatt nem hagyta ott a fiatalembert. „Itt van egy gyönyörű nagy világ“ . . . Tehát csakugyan van valami azonkívül, amiben él; van valami azon a vízfoltos, sárga falon túl.

— Nem tudom, honnan veszi a bátorságot, hogy így beszéljen velem, de néha hiszek az emberek küldetésében. Mutassa meg nekem azt a világot. Vagy igazán azt hiszi, hogy nincs lelkem?

— Egyszer egy buddhista barátom mesélte Párisban: „földi vándorlásai után egy lélek felszabadult, sokat-sokat szenvedett és mégis vágyott test után, mert az a lélek misztériuma, tragikuma, örök vágya, hogy testté akar lenni. Kínzóbb, hatalma-

sabb vágy mindennél, még a szerelmi vágynál is. Hiába van nyitva előtte a nirvana, az örök fájdalomnélküliség, hiába tudja ezt, a tudásánál is erősebb a vágya. És a test is üresnek érzi magát, csakhogy ő nem tudja, mire vágyik és céltalanul vergődik a lélek felé; de csak egy világ van, ahol egyesülhetnek . . .

— Mutassa meg nekem azt a világot.

Jó barátok lettek egy óra alatt, míg a fák alatt sétáltak, melyeknek lombjai közt már ott rejtőzött az éjszaka.

Hankó épen olyan rendszertelenül adta át a tudását, a lelkesedéseit Gertrudnak, mint ahogy ő maga szerezte. De épen ezáltal, a közvetlenség hatalmával nyerte meg az asszonyi lelket. Legtöbbnyire tudományos könyveket olvastak együtt, és egy-egy kérdés a fiatalember emlékezetének garmadájából egész csomó ismeretlen nevet dobott a leány elé; vagy a külföldről beszélt, művészetekről, aztán költőkről, akikről Gertrud sohasem hallott, formákról és színekről, amik a szavakban rejlettek. Egy-egy csodálatos vers-sor foglalkoztatta a Gertrud képzeletét, némelyik titkos jelszóvá lett közöttük, mellyel egy-egy hangulatot lepleztek vagy élénkítettek.

— Milyen furcsa véletlen, hogy mi így találkoztunk — mondta egyszer Gertrud.

— Beszéljen nagyobb tisztelettel a véletlenről; az egyéni élet azon alapul. Mert vajjon a törvény-

szerű okok láncolatának a végén nem a véletlent találjuk-e? Az egész fejlődési theoria alapján nem látja-e a véletlent ott leselkedni, mely egy kiválasztott egyest alkalmasabbá tett a megélhetésre? És ki tudja, ha a végokig eljutnánk, nem találnánk-e ott a misztikus, elfátyolozott, rejtett arcú Véletlent, mely tudtán kívül egy mindenséget alkotott s a saját ellentétét: a törvényszerűséget akarata ellenére megteremtette.

— Ez rettentő vallás volna.

— Nem is akarok prófétája lenni. Mondjon valami mást, de szépen és okosan mondja, szívesen lelkesülni fogok érte.

— Igaz, hogy külső összeköttetések véletlenen alapulnak, lazák, bizonytalanok, — mondta Gertrud, akinek egész energikus természete tiltakozott a férfi szavai ellen, — talán még a szerelem is. De lehetetlen, hogy az intellektuális összeköttetés véletlen legyen. Ha nem választhatjuk ki, hogy kit szeressünk, magunk választjuk ki azt, akit megértünk. És ha valahol — nem tudom, hol — valaki — nem tudom, ki — ugyanazt gondolja, ugyanazt érzi, ugyanazért lelkesül, amiért én: akkor az nem véletlenül egymáshoz dobott gondolat, mint ahogy a testünk véletlenül — a szűk téren belül, ahol élünk — egymásmellé jut, baráttá, szeretővé vagy ellenséggé lesz . . . És kell, kell a világon még embereknek lenni, akik lelkileg olyanok, mint én; akik vergődnek, mint én; akarnak, mint én . . .

— Megálljon, megálljon! — kiáltott Hankó és nevetett, hogy egy kis indokolatlan keserűséget elpalástoljon, — milyen igazi asszony! Mindig szubjektivvá lesz. Soha végig nem gondol egy gondolatot, ha jól kezdi is. Hol jár már a fantáziája az én problémámtól!

— Hát gondolja maga végig az én gondolatomat.

Mit is tehetett volna mást? Hiszen már hetek óta nem tett egyebet, mint a Gertrud gondolatait gondolta tovább. És este magában a szobájában erre a közösségre akart gondolni, mely az egyedüli lehető összeköttetés közöttük.

Gondolatközösség! Milyen csodálatos miszteriumnak találta egyszerre. Azt az ismeretlen életfolyamot, mely egy eszmét termel, hogy millió ismeretlen agyat megtermékenyítve, új gondolatcsírákat teremtsen . . . nem is sejtett utakon kiterjessze anyagiatlan hálóját a fél emberiség felett és egyetlen, igazi közösséget állapítson meg az emberek között.

Hankó az ablakhoz lépett. Ha ott messziről a nagy gondolatközpontokból szétáramló gondolatcsíráknak fényes útjok volna, hogy homályosítaná el a fénye a legragyogóbb eget és megmutatná az embereknek igazi hozzátartozóikat . . . Igyekezett elhitetni magával, hogy Gertrudnak igaza van: vannak sokkal szorosabb kötelékek, mint a vér, mint a távolabbi vagy közelebbi testi összeköttetés. Akit

látsz, akivel kezet fogsz, akit megcsókolsz vagy akivel gyermeket nemzel, idegen lehet, de akivel egy gondolatért lelkesülsz, egy költeményben gyönyörködöl, egy kép előtt állasz megdöbbenve, azzal — ha sohasem láttad — akkor is mélységes, kikutathatatlan, megfejthetetlen közösség folytán egy lelked van.

— És az a szép leány odaát ugyanazt gondolja, amit én, az a szép, degenerált virág egy lélek az én parasztlelkemmel.

Szédülve támaszkodott az ablakhoz. Nem akart mást látni, mint amit felidézett, a nagy élő gondolathálót, mely az ő lelküket is magába fogja, nem akart asszonyi testre gondolni, fehérebbre és fényesebbre, mint minden gondolat a világon. Kétségbeesetten küzdött a gondolat ellen, hogy akinek a lelkét felébresztette, annak a testére vágyik. Az intellektuális ember tragikus küzdelme a szerelemmel már megkezdődött benne.

Leült, hogy leírja amit gondolt. Talán a látható szó erősebb lesz a kísértés ellen. Egy negyed óra mulva az egészet széttépte. Miért is írta le? Hát a szerelem már mindíg zsarnokilag termékeny akar lenni, s ha életet nem teremthet versírásra vagy antisexualis bölcselkedésre kényszerít?

Kikönyökölt az ablakon. Ahol az utcai villanyvilágítás fénye a kerítés felett beáradt az udvarra, áttetsző zöld árnyékokat vetettek a fatörzsek és óriásra nőtt az egyes levelek árnya; de a távolabbi

szegletek egészen sötétek voltak. Mintha a kert messze, messze terjedt volna, túl a kerítésen, a kis házakon, túl a szemhatáron, a gondolathatáron . . . a berlini egyetem kertje jutott eszébe és az orosz diákleányok rendetlen ruhájukban, borzas fejükkel . . . az anyja négyszögletes arca, agyondolgozott alakja . . . azok a szerelmei, amik olyan rövid ideig tartottak — talán nem is szerelmek voltak. Szeretett volna cigányzenét hallgatni valami nagy, idegen városban, ahol sohasem hallani magyar szót . . . vagy a Parc Monceau nagy, megvilágított útjait és sötét, sejtelmes zúgait látni, ott ülni este . . . Gertruddal. Milyen fehér lenne az arca a villamfény alatt . . . Gertruddal — zöldes árnyékok volnának a fehér arcán és az ajka piros volna, a szája piros . . . Gertrud . . .

Ősszel Hankó Andris elutazott. Tudta, hogy nem ő marad meg a Gertrud emlékében, hanem mindaz, amit önmagából neki adott és ezt a személytelen emléket meg akarta a leánynak hagyni.

— Azt kellene mondanom, hogy hálás vagyok, — szólt Gertrud az elválásuk napján, — de úgy érzem, nem igaz; úgy érzem, hogy mindaz, ami most bennem van, mindíg az enyém volt. Nem tudom mit köszönjek meg magának.

— Azt, amit elhallgattam.

Gertrud mintha megértette volna, nem kérdezte, hogy mi az.

— Fog írni?

— Ha olyan könyvet olvasok, amire szüksége lehet, azt megírom; most már a saját útján fog tovább menni. De ha egyszer szerelmes lenne, vigyázzon...

— Olyan veszedelmesnek tartja reám nézve? — Különös, álmodozó mosoly jelent meg az arcán, és a fiatal ember elsápadt a féltékenységtől az ismeretlen jövő iránt.

— Minden intelligens asszony tragédiája, hogy nem illik hozzá minden férfihoz.

— És miért ne találhatnám meg lelkileg is a társamat.

— Talán azt fogja hinni, hogy megtalálta. Az ember olyan vak a boldogságra törekvés vágyában. Talán nincs is meg mindenkinek a lelki társa. Talán abban a nagy intellektuális áramlatban, amely magával sodor akaratunk ellen vagy választásunk szerint, véletlenül nem találkozunk. Talán homályosan lát a szemünk, tompa az érzékünk, nem ismerjük fel egymást. Vagy csak a köznapi élet, az állati életet élő, vegetativ élet iránt biztos az érzékünk és az intellektuálisak is csak ott kereshetik szerelmüket, ahol ragyog a nap és szép az asszony...

Gyorsan beszélt, mintha százszor elgondolt dolgot mondana és nem nézett rá a leányra.

*

... Egyszer egy különös virág nyílott egy kertben — egy paraszt kertben, muskátlik és tuli-

pánok között; ha észrevették is, csak eltűrték, sem színe, sem illata. Egy vándor ment át a kerten; megérezte a virág illatát, amelyhez a többieknek nem volt elég finom érzéke, megkereste és reszketve nyúlt utána . . . nem, visszavonta a kezét. Mit csinálna egy poros vándor egy orchideával? Ott hagyta, hogy majd egyszer királyok asztalán nyíljék; ott, ahol az asszonyok fülében hamvasan ragyog az a gyöngy, amely borukban fényesen száll fel s egy pillanatig festett ajkaikon bugyborékol — piros ajkaikon . . .

*

— Szerelmem, szerelmem — gondolta a fiú míg vontatottan tovább beszélt. Szerelmem, ismételte oly erősen a szíve, hogy alig bírta visszatartani magát, hogy ki ne mondja. Vajjon hogy változnék meg egyszerre ez az arc vele szemben gőgössé vagy megvetővé?

Kezet fogtak. Ha megcsókolná a kezét, ott, ahol a kékes ér az ujjai felé elágazik. Nem tette meg. Elment.

III.

Elment és ott hagyta Gertrudot új világában, ahol az eddig egyszerű dolgok problémák gyanánt állottak elébe, hol mindenütt kérdőjelekkel találkozott és csodák tűntek fel az eddigi tények helyén.

A könyvekben új világot nyert s a régit elvesztette, és az a négy év férjhezmeneteléig az új

megszerzésében és a régi elvesztésében telt el. Lassan maradtak el mellőle ismerősök és barátok, látva a zöld, vastag, vászonkötésű könyveket asztalán, szürke folyóiratokat és képes füzeteket, melyeknek vonalai csak Gertrudhoz beszéltek, színeikben csak ő látott harmóniát. Az emberek egymás megértését a közös probléma határozza meg. És Gertrudra nézve a társaság, az udvarlások, a látogatások, az illik és nem illik, a rangfokozatok megszüntek problémává lenni.

Az, aki a Gertrud férje lett, egy másik vidéki város polgármestere volt, megnyerő alak, aki dekorativan fest fogadások alkalmával. Kissé őszülő, sovány, magas férfi, szabályos vonásokkal s olyan arccal, amilyenből az úgynevezett szép öreg emberek lesznek, akiknek vonásain egyetlen életesemény sem hagy mélyebb nyomot, síma és üres marad, mintha nem is éltek volna. Minden városnak megvan egynehány ilyen reprezentativ férfia, kik egyetemi éveik után rendesen külföldön jártak és annál az írónál maradtak el, aki akkor legdivatosabb volt. Vannak köztük azonban klasszicisták is, ezeknek Cicero a legnagyobb és bőven bánnak latin idézetekkel. A saját városában levőket Gertrud nagyon jól ismerte összes idézeteikkel együtt és nem sokat adott rájuk, főleg azokra, akik művészet tekintetében a kritika legmagasabb fokára jutottak s Raffael és Canova nevét misztikus hangon, az egyedül megértés nagyzolásával ejtették ki.

Gervay még aránylag fiatal volt és Spencerig jutott el, mikor Halleban járt. Gertrudot rokonszenv és egy ideális, intellektuális házasság reménye vonzotta hozzá. Az udvarlás egész ideje alatt kevesebb szó volt köztük a szerelemről, mint nagy eszmékről, és a Gervay szónokias heve egészen megnyerte a leányt. Némi pletykák elsímulása után az esküvő, a Gertrud anyja nagy örömére, szerencsésen még a vén leánység erülső határán megtörtént.

Egy hét mulva Gertrud Velencében a Bauer terrasse-áról nézte a tenger csodavárosát és küzködött, hogy valami keserű józanságot leküzdjön magában. A férje, — a férje! — bent a pamlagon hevert fáradtan és zavaros fejjel a sok átfutott templom és muzeum benyomásától, Gertrud pedig sóvárogva lesett egy pillanatot, mikor magában lehet, — magában önmagával — hogy egy kicsit leszámoljon a lelkével.

Már napok óta leste valami be nem vallott rosszakaratú kíváncsisággal a fiatal párok arckifejezését a table d'hôte-nál és igyekezett olvasni azokban az elmélyült vonalakban az asszonyok szája szegletén, a szemek fáradt vagy közömbös, néha ijedtté váló kifejezésében . . . vajjon ők is . . . ők is küzdenek a nagy csalódás ellen?

Milyen hidegen hagyta minden itt előtte. A sötét kupola vonala, a fekete jetfényű víz aranyreflexek ércével kiverve, a suhanó gondolaárnyak,

melyek csillaglámpájukat maguk előtt imbolyogtatják, a hajó kigyúló lámpionjaival és tarka visszaverődésével . . . semmi, semmi egység, sehol az összetartó hangulat, minden az, ami: víz, templom, hajó, ember és édeskés szerelmi ének, mely áthullámzik a vizen, — hangok, hangok, értelem nélkül . . .

— Gertrud, — szólt ki a férje, — miért nem jön be hozzám?

— Egy kicsit egyedül akartam lenni.

— Egyedül! — Egyhetes házasok vagyunk! Milyen különös maga.

— Hozzá kell szoknia, hogy különös vagyok — felelt az asszony kicsit idegesen és bement.

A férfi nem akarta izgatni, fejét két kezébe fogta és magához vonta. Mindenre ez a felelet, a csók . . . gondolta Gertrud, s míg átengedte magát az ölelésének, míg a férje ajaka rátapadt, a kellemetlenség érzetét forróság váltotta fel, aztán valami titkos szégyen, ha vére szívesen fogadta ezt az egyforma feleletet.

Tovább mentek Firenzébe; Gertrud alig várta, hogy megszabaduljon a nászutazók Mekkájából; és amennyire nem találta meg a velencei asszonyban, amit önmagában érzett, itt annál hangosabban beszéltek hozzá a renaissance asszonyai, ezek a hideg, nyugodt tekintetű asszonyok, akiknek szeme belekapcsolódott az övébe, hogy sokszor úgy érezte, mintha azok is néznék, őt néznék, mint valami

képet, mint valami elkésett testvért, akiben magukat látják viszont.

— Gertrud, ne álljon annyi ideig egy kép előtt, mert nem leszünk készen a programmunkkal.

A szerelem mellett a programm, amellyel készen kell lenni, mert megállapították! De Gertrud nem ellenkezett, félt tőle, hogy összeperelnek, s akkor az utolsó felelet, a csók, a férfié, s a szégyen, hogy ezzel kenyerezik le, az asszonyé. Ha egyszer ő tudná kitárni a karját, hogy a karjaiba dobja magát! De nem, mindíg ez a birtokbavétel, mindíg ez a gyáva odaengedése testének vágy nélkül és mégis elfogadóan.

Aztán a páduai napok hazafeléjövet, mikor megszökött a férjétől egy órára. Az nap délelőtt a Madonna del Arena kápolnában jött rá a nagy helyrehozhatatlan tévedés felismerése, s a jóvá tehetetlen, a visszahozhatatlan mélységei nyiltak meg előtte.

Valami szenvedélyes bámulás, mely még nem volt megtisztult contemplatió, de szinte vergődő vágy, hogy azzá váljék, fogta el az egyetlen egyszerűség előtt, mely a rideg kápolna négy falán elébe tárult. A szíve dobogott az izgatottságtól, hogy nem merülhet egészen bele, hogy nem tudja teljesen magába szívni, magával vinni, önmagáévá tenni, azt, amit sejtett. Minden sejtelmek gyönyörteljes fájdalma járta át és egyszerre feltárult előtte, érezte, hogy az élvezet szenvedés, hogy minden

nagy művészi hatás tragikus. Ő szeretett volna lenni a jövendők mélységeibe oly egyszerűen, az előrelátás komolyságával néző madonna, — ő, a karját, mint két tört szárnyat kétségbeesetten kitáró János, — ő, Magdolna és Anna, — ő, aki festette, — ő, azaz ezer és ezer ember, aki valaha látta, hogy megszámlálhatatlanszor ezernyi lélekkel élje át...!

— Gertrud, menjünk már, hiszen Giottóról eléggé tájékozódhatott Firenzében.

Gertrud felébredt, a belsejében összerázkódott és a férjére nézett; az fáradt volt, közönyösen ment végig a tekintete a falon, míg közbe a szövegkönyvet nézte; látszott, hogy Giottóval tisztában van teljesen.

Valami gúnyos, hideg harag fogta el Gertrudot. „Tájékozódhatott“, olyan volt ez a szó, mint valami kemény ütés. Tájé-ko-zód-ha-tott, mint mikor az ember fáradt fejjel hallja, hogy az útcakövezők nehéz doronggal verik egyforma taktusban a követ. Ez kalapácsolt a fülében míg hazamentek, míg megreggeliztek. Délután, mikor a férje lefeküdt pihenni, megszökött a kis kápolnába.

Kint a romantikus, fallal körülvett kertben olasz munkások pihentek; a nap sütött a zöld bokrokra, és ez a meleg zöld illat összevegyült a felhányt friss föld szagával; bent évszázadok hűse, művészete, megnyugtató lehellete fogadta.

Egyedül volt, egyedül végre! Nem vette észre, hogy két nagy könnycsepp fátyolán át látja még

fakultabbnak, még nyugodtabbnak a színeket. Három órakor becsukták a kápolnát és ő haza indult. Az utczán egyszerre elkezdett lüktetni a fülében, azután halkan kalapácsolni: „tájékozódhatott, tájé-ko-zód-ha-tott,“ és elrontotta a hangulatát.

— Hol volt? — kérdezte a férje; hangja és arckifejezése fölényes protegálást fejezett ki.

— Giottónál.

— Nem óhajtom, hogy máskor nélkülem menjen bárhová egyedűl.

— Sajnálom, mindíg azt fogom tenni, amit jónak látok.

Szemben állottak egymással. A Gertrud szája vonala kemény, csaknem kegyetlen volt, a férfi arckifejezése egyszerre ment át a leereszkedő, oktató nyájasságból a megdöbbenésbe.

Hogyan? kit vett feleségül? Mintha sohasem látta volna, úgy bámúlt rá; egyszerre nagyobbnak, fejlettebbnek látszott; szebb lett, de valami érthetetlen, megdöbbentő volt benne. A nagy ismeretlen, az emberi lélek állott vele szembe.

Egy pillanatra Gertrud is meglepődött; kiolvasta a férfi arcából, hogy egyszerre még szebbnek, kivánatosabbnak, eddig nem ismertnek, újnak találja és meglátta szemében a vágyat, mely az új asszonynak szólt. Gervay kinyújtotta a kezét, de Gertrud elfordult. Csak ezt ne! Örökké a testtel békiteni ki a szellem összeütközését, a meg nem értést — most mikor már az érzékei sem tudták

elbódítani, elhallgattatni az igazságot, mely lelkében kiáltott, a tévedés, a jóvá nem tehető, vissza nem vonható tévedés felett a kétségbeesést.

Ekkor négy hetes házasok voltak.

Az otthon kissé lenyugtatta, a berendezkedés, a saját otthona örömei. De nyáron súlyos beteg lett. Sokáig feküdt, el volt gyöngülve és nem törődött vele, hogy élve marad-e vagy meghal. Lázas éjszakáin órákig mereven nézte a halvány fénysávot, mely a spanyolfal nyílásán át a mécsesből takarójára vetődött. Azonkívül csupa nagy árnyékok voltak a szobában, nem tudta, hogy álomképek-é vagy igaziak, de nem is volt kíváncsi rá; ha az árnyak suttogtak, nem értette s nem is akarta megérteni mit mondanak. Mozdulatlanul kellett feküdnie, de nem is akart megmozdulni.

Ő maga nem is gondolkozott, hanem valaki más gondolkozott benne, valaki aki egy cseppet sem volt lázas, aki őt nézte és figyelte; egész józan, szinte rosszakaratú kiváncsisággal figyelte az ő betegségét. Ha láztalan volt, olyankor egybeolvadt a két én, olyankor nyugtalankodott a beteg, kívánságai voltak, meg akart gyógyulni; de a lázzal együtt kezdődött az apathia, a másik lélek kezdett leselkedni, s a hőmérő emelkedésével külön vált, külön élt . . . nevet kapott . . . felülkerekedett . . . melyik volt önmaga: a néző vagy a szenvedő, vagy egyik sem?

És fáradt agyában az emberi megrázkodások

két legnagyobbikának: a szerelemnek és a halálnak kérdése merült fel: „én vagyok-é én?“

Meggyógyúlt. És a fiatal élet teltes erejével igyekezett regenerálódni benne. Amint erősödött, tünt álmodozó közönye; most már nemcsak egészséges akart lenni, élni akart, tevékenységet, gondolkodást, fejlődést akart — mindent megtizszerezve, megszázszorozva, mióta érezte, hogy mindent elveszthetett volna.

Az élet tudatára ébredt. De ugyanakkor arra is, hogy minden ugyanaz maradt, ugyanaz várja ami volt, az eltévesztett s nem egy új élet.

És akkor, mikor már alakja erős, mozdulatai ruganyosak, nevetése friss volt, egyszerre lelkileg visszaesett. Érdemes volt visszajönni? Most, mikor semmi szüksége nem volt többé rá, a pamlagán feküdt tétlenűl, és egykedvűen hallgatta az utcai zajt. A férje ugyanaz maradt, a város mása a szülővárosának, az embereket mintha száz év óta ismerné, mindegyik ugyanazt beszélte s ő ugyanazt felelte. Hát ez volt az élet, amit annyi szenvedés után visszanyert! És a szerelem is ugyanaz maradt, s ott várta, hogy birtokába vegye.

Ősz felé Gertrud egy könyvet és egy levelet kapott Hankótól. Olyan ritkán írt, de most különös erővel ébresztette fel levele az emlékeket abból az időből mikor még szabad volt, legalább szabad! Most már világosan tudta, hogy a keményszavú, ábrándos philosophus szerelmes volt belé, és nagyobb

hálával és gyöngédséggel gondolt rá, hogy el tudta rejteni.

„Ezt az írót ajánlom magának; talán nem is eléggé eredeti, de magában visszhangot fog kelteni.“ Még csak egy nehány könyvcímet írt és a nevét, mintha félt volna, hogy minden felesleges szó elragadhatja. Gertrud felnyitotta a könyvet; ajánlás volt benne az írótól, mely leány nevére szólt:

„Igyártó Gertrudnak, ismeretlen rokonomnak a szellem nagy országában, Újhelyi Ferencz.“

Gertrudot egyszerre felvillanyozta ez a kiáltás abból az életből, a melyik miatt érdemes volt visszajönni. Találomra felnyitotta a könyvet és olvasta: „Mindent elfogadni amit az élet ad: jót és rosszat, de nem passzivan hanem activan. Mindazt átélni, mindazt átszenvedni, mindazt átélvezni, mindazt megteremteni, amit valaha ember átélt, élvezett, gondolt, szenvedett, teremtett; mindezt megadni az embereknek, amit még soha senki — a lehetőt és a lehetetlent is — bőven mosolyogva, kitárt kezekkel, váratlanul, mint egy ideális isten tehetné — az egész emberiség multját, jelenét, jövőjét egyben élni, — ez lenne az élet teljes kiélése.“

— Mindazt — visszhangzott a Gertrud lelkében, és az élni vágyás oly erősen támadt fel benne, hogy nem érzett semmit lehetetlenségnek.

Mikor délben a férje hazajött még mindíg a pamlagon feküdt és még mindíg kezében tartotta

a könyvet, melyből nem olvasott többet, mert a saját gandolatai belekapcsolódtak az idegen gondolatba, végigfutottak százféle élettervet, míg mindegyik neki nem csapódott a jelennek és ott megakadt. Az övé be van fejezve; a saját választásából, a saját akaratából nincs jövő többé.

Gervay „különösnek“ találta a leány nevére szóló ajánlást, „sajátságosnak“, hogy a felesége sohasem beszélt neki Hankóról, és sértett arccal állott az ablak elé. Egyszerre haragosan fordult vissza:

— Itt van ni, ezek beszélnek szocialismusról, és minden harmadik ütésnél megpihennek a munka mellett.

Gertrud, akinek a lelkében az összeütközések diszharmoniája a tetőfokára jutott, csak most vette észre, hogy odakint az utczán köveznek, csak most kezdte hallani az egyforma taktusban egymást követő ütéseket. Egy pár perc mulva elviselhetetlenné vált, amint mindíg egyformán koppant, mindíg egyforma időközökben; és Gertrud lassankint, öntudatlanul szótagokat kezdett fűzni a kemény rövid hangokhoz, míg egyszerre tisztán kivette: téjé-ko-zód-ha-tott . . . . és tovább kopogott a halántékában: tájé-ko-zód-ha-tott . . . . Minden szótag nehéz ütés volt az agyán, a keze, a szája szeglete reszketni kezdett és a tompa koppanások nem szűntek, irgalmatlanul, keményen verték ki annak a szónak a rhytmusát.

— Szeretném meglátogatni a mamát — szólalt meg Gertrud; szeretnék hazamenni.

— Azt hittem volna, hogy a „haza“ most már itt van magának, — felelt Gervay sértődötten.

— Szeretnék hazamenni, — ismételte Gertrud gyermekes csökönyösséggel.

— És mikor szándékozik visszajönni? Vagy talán nem is jön többet vissza? — Megijedt a saját szavától, nem értette, hogy mondhatta ki ezt komolyan, és nem bírta tréfára fordítani. Mint mikor valami rejtett félelem, ez a szó: halál, épen azért jön az ajakunkra, mert annyira rettegünk a kimondásától.

Gertrud nagyot lélegzett, egy lassú meleg hullám csapott át rajta és valamit elmosott benne. Habozás nélkül felelt:

— Nem jövök többé vissza.

— Gertrud!

— Nem jövök többé vissza, — ismételte lassan tagozva, mintha önmagának adott volna minden szó új támaszt, nagyobb biztonságot.

Gervay megfordult és szó nélkül, büszkén ment ki a szobából. Halálosan meg volt sértve. Szerette volna, ha valami rettenetes csapás éri ezt az asszonyt, ami egyszerre térdre kényszerítené előtte és tudta, hogy lehetetlent kíván. Olyan tisztán tudta, hogy elvesztette, mintha tűzes bélyeggel sütötték volna a lelkére. De ha nem is reménykedett többé, legalább úgy akart tenni, mintha

nem ő vesztette volna el a csatát: egy szóval sem tartotta vissza Gertrudot, csak mikor a búcsúzás kissé nehézkes és kellemetlen pillanata eljött jelentette ki ünnepélyesen:

— Ne felejtse el, hogy házam mindíg nyitva és bocsánatom mindíg készen áll számára.

Gertrud elmosolyodott; még melegebb szavak is frázisnak tűntek volna fel előtte a nagy válságban, mely oly nehezen tűri a szót. De így — egyszerre teljesen szabadnak érezte magát.

IV.

Otthon semmi sem változott: bent a régi polgárias bútorok a régi rendben, kint a sárga falkerítés. A leánykori szobájában visszahúzta az íróasztalt a helyére, a toilette asztalát épen úgy rendezte el mint régen, hogy lehetőleg úgy érezze magát, mintha semmi sem történt volna. Igazán olyan rendkivüli változás történt benne? A lelke a régi dacos és vágyó, a teste . . . nem olyan fontos, — elűzte a gondolatát. Tulajdonképen nem volt elég érzéki hozzá, hogy a testi változást olyan fontosnak tartsa.

Délután együtt ült az anyjával a tea mellett, meghittebben és gyöngédebben mint bármikor. A hosszú távollét tette, vagy hogy ő is asszonnyá lett, annyi bizonyos, hogy közelebb érezte magát hozzá.

— Talán összeperéltél az uraddal? — kérdezte tréfásan az anyja.

— Nem, összeperelés nélkül jöttem vissza, ha visszafogad mama.

— Csak nem beszélsz komolyan?

Gertrud összeszorította a fogát és csak a fejével intett; csak most, mikor az anyja megdöbbenését látta, jött rá az elérzékenyülés.

Az anyja nem tudott mit mondani. Soha sem tudta a leányát befolyásolni, mindíg azt tette amit akart; tudta hogy Gertruddal szembem semmiféle rábeszélés nem használ, legfeljebb árthat. De milyen felfordulást jelent ez a változás az ő életében is!

Ez a sovány, mozgékony asszony egész életében valakinek a rabja volt; korán ment férjhez a nagyon eszes, de hatalmaskodó férfihez, aki sem eszét, sem hatalmát nem érvényesíthette, csak az otthonában; Gertrud örökölte az apja jellemét és gyermekkora óta az történt a házban, amit ő akart. Mikor férjhezment, az anyja; valósággal felszabadult; még elég fiatalnak érezte magát, hogy kedve legyen újra berendezni az életét. Ismeretségeit kibővítette, jótékonysági egyletekben vett részt, szabadon rendelkezett az idejével és nem kellett többé alkalmazkodnia; élvezte, hogy végre egyszer nem mellékszemély.

Most, ha Gertrud hazajön, sokkal rosszabb

lesz a helyzete, mint régen. Gertrud bizonyosan még önállóbb akar lenni, neki pedig megmarad a kötelessége hogy gardirozza, hogy elhárítsa a pletykákat, melyek az elvált asszonyok nyomába futnak, s mindezt úgy, hogy a leánya észre se vegye, nehogy csupa dacból még jobban megnehezítse az életét. Aztán Gertrud senkit sem szeretett itt, mindenkit únt, ő pedig nagyon szerette a társaságot. Mennyi új gond! Természetes, egészséges önzése felülkerekedett.

— Engedj gondolkozni — mondta egy idő mulva, — és te is gondold meg a dolgot. Addig ne is beszeljünk róla többet.

Egy este, amikor már Gertrud lefeküdt, bement hozzá:

— Mégis csak kell valami okodnak lenni, amiért el akarsz válni. Mindenki jó, okos embernek ismeri a férjedet.

— Igen, igen, mama — derék, tisztességes ember és okos is, de olyan hat hétre okos ember, akinél azután megint az első számnál kezdődik a programm, mint az automata zongoránál. Nem valók vagyunk egymáshoz.

— Egyszóval már nem szeretitek egymást.

— Nem szeretjük — tört ki Gertrud — óh az a szerelem, amivel tele hazudják a fejünket, ami nincs is a világon, az a szenvedély és elragadtatás, ami tulajdonképen nyomorult mindennapi... mindennapi józanság!

A két asszony egymás szemébe nézett s az öregebb lehajtotta a fejét. Nagyon jól megértette a leányát; az is eszébe jutott, hogy régen azt mondták volna rá: asszony sorsa a megadás, — de ezt igazán nem merte Gertrudnak megmondani, amint fejét hátravetve feküdt a párnán, hogy álla és ruganyos nyaka vonala keményen rajzolódott ki. Egyszerre észrevette, hogy mennyire megszépült, bár távolról sem értette igazán, hogy milyen szép volt.

— Gertrud! mondta egy kis gondolkozás után, — az lehetetlen, hogy hozzám visszajőjj — én nem tudom újra kezdeni a régit, hanem ha megmaradsz az elhatározásod mellett, élj külön, itt vagy máshol. Tudom, hogy anyának nem is szabadna ilyen tanácsokat adni, de asszony vagy tudod hogy mi jöhet az utadba, elég érett vagy, hogy magadnak élj. Igy mind a ketten szerencsétlenek lennénk. Én már másként rendeztem be az életemet és szeretem úgy amint van — önző lettem — de különben sem segítene rajtad. Menj most utazni, úgyis mindíg arra vágytál, — csináld a magad dolgát, amint jónak látod, úgyis az lenne a vége . . .

Gertrud felemelkedett: — Igaza van mama, én voltam önző, de talán most mindjárt nem mertem erre gondolni, köszönöm, hogy segített.

Nyugodtan és mélyen aludt egész éjjel. Az anyja annyira azt tanácsolta, ami a saját vágya

volt, hogy már másnap nem is tudott másként gondolkozni a jövőjéről.

Megindították a válópört, anélkül, hogy Gervay egyetlen ellenvetést tett volna. Szerette Gertrudot és mivel meg volt győződve, hogy nincs olyan asszony, akit szerelme boldoggá nem tehetett volna, hiúsága, büszkesége a végletekig meg volt sértve. Lealázásnak tartott volna minden közeledést. Igen — ha Gertrud megbánná, ha ő tenne csak egy lépést is felé — ha így a kezébe adná magát... de míg erre gondolt, már is tudta, hogy lehetetlenre vár. Mikor pedig arról értesült, hogy Gertrud külföldre készül, látta hogy minden reménynek vége.

Gertrud egy szép októberi napon a bécsi gyorsvonaton ült. Kint meleg őszi idő volt, de a pályaudvar kormos, homályos levegőjébe nem hatolt be az ősz bágyadt, poetikus hangulata, és nyomasztóan nehezedett rá a sötétség, mig a vonat indulását várva elhelyezkedett. Az utazás prózája foglalta el, kétszer-háromszor megnézte a jegyét, a csomagjait. Az első nagy önálló lépés még őt is felizgatta. De nem volt meg benne a felszabadulás ujjongásnak érzete; ha meg merte volna vallani magának, inkább kiváncsiság és új csalódástól való félelem leselkedett benne. De izgatott volt és nem vette észre önmagát.

Kiment a folyosóra és kinézett. Lent az ablak alatt egy pár ember beszélgetett: egy csinos, kis termetű leány, aki úgy látszik nem vette figye-

lembe az előrehaladott őszi időt, mert piros szalmakalapban volt, és egy bajusztalan fiú, akinek nagy orra és vastag szája a hirtelen kinőtt gyermekkorra emlékeztettek, de mozdulataiban, beszédjében semmi gyermekes nem volt. Nagy, lazán megkötött nyakkendője és egész őszintén megkopott kabátja hangosan elárulták művészi ambicióit. Egyszerre egy név ütötte meg a fülét:

— Ujhelyihez megy? — kérdezte a fiú.

A piroskalapos zavarba jött, világosan látszott azon, ahogy az ernyőjével az aszfaltot ütögette.

— Többen is leszünk — felelte. — Egy új munkáját fogja felolvasni.

— Bizony Ujhelyi már is hanyatlik.

— Óh nem, — felelt a meglepett leányhang. Kezet fogtak. Pár pillanat mulva a piros kalap megjelent a coupé-ajtóban, s a leány belépett. A bentülő drappszínkabátos fiatal ember kissé habozva köszönt az új utitársnak, de nem beszélgettek. Gertrud annál jobban meg volt lepetve, mikor a legközelebbi egy perces állomáson mind a ketten leszállottak és barátságosan beszélgetve együtt mentek tovább.

A vonat megindult és eltüntek a szeme elől . . .

*

— Ujhelyihez megy Giza? — Kérdezte a fiatal ember, amint az úton tovább mentek.

— Igen, a felolvasásra.

— Nem találja, hogy a mi barátunk már is hanyatlik?

— Óh, nem, nem! — tiltakozott a leány hevesen. Aztán a férfi mosolygását észrevéve, komolyan folytatta: — Nincs semmi köztünk... — igazán... azt gondolta! Nem szeret emgem, nem vagyok neki elég különös, mindíg valami érdekeset vár, azt keresi... pedig ha már keresnie kell...

Szomorúan beszélt, mintha sajnálná, hogy az, akit szeret, nem találja meg azt, akit szeret.

Késő este volt, mikor hazamentek. Már az úton elmondták véleményüket a felolvasásról, a társaságról, s most hallgatagon ültek egymással szemben a coupéban. Egyszerre az árnyékból, amit a piros kalap vetett, megszólalt a leány hangja:

— Tudja, különös — sokszor nem tudom egészen követni, mit akar mondani Ujhelyi, de az, amit mond, meg a hangja különös képeket idéz fel bennem: sötétzöld vizet arany sávokkal, vagy nagy felhő-foltos eget narancsvörös hasadással, egy zöld fát vakító kék égen... sokszor csak színeket. Ma mindíg a sötétzöld tavat láttam körül fekete fenyükkel... ilyen képeket!

Mikor a pályaudvaron elváltak és a piros kalap eltűnt, a fiatal ember még utána nézett. — Szegény kis leány — gondolta, — olyan kedves és olyan szomorúan szerelmes...

*

Ebben az órában már Gertrud jól beburkolózva plaidjébe aludt a vonaton, mely száguldva vitte az álomba merültet új élete felé.

Másnap éjféltájban érkezett meg Berlinbe. Milyen idegen világ, milyen egyedül volt! Az izgatottság és kétség önmagában és a jövőben s a szomorú hontalanság érzése mintha felszállt volna vele a kocsiba, mintha az borította volna ködbe az utcákat. A kocsi megállt, s míg Gertrud a kocsiajtóval bajlódott, hogy kinyissa, a város éjszakai tömege tolongva sodródott tovább az üveg mögött. Egy férfi megállt s kinyitotta az ajtót kívülről, épen mire a portás is megjelent. Sötét szemek meleg tekintete érte Gertrudot, míg egy kissé megbólintotta a fejét köszönetül; mire a szőnyeges lépcsőn felment, már nem érezte egyedül magát. Emberek közt volt.

Országos Széchényi Könyvtár

A TALAJVESZTETTEK.

I.

Egy októberi nap délutánján egy tucat orosz deák — fiúk, leányok vegyesen — vártak a boroszlói vonatra egy kis határállomáson. Ködös, nedves idő volt, a sinek csillogtak előttük a messzeségbe.

Éhesek és fáradtak voltak, délben lekéstek a közvetlen összeköttetésről és most órákig kellett várniok. Szegények és jómódúak a harmadik osztályon utaztak és egész nap nem ettek meleget, hogy közös sorsuk legyen s az elnyomottak öszszetartozásának érzését mindenben nyilvánvalóvá tegyék. Voltak közöttük nagy vöröses-szőke szláv fiúk; sovány, kiéhezettnek látszó, szomorú szemű leányok; egy nehány erőteljes, összeszorított szájú, fanatikus szemű ember; hosszú, sovány, fekete szakállú sémi typusok. Voltak közöttük kiutasítottak, akik nem remélhették, hogy egyhamar visszatérhetnek és olyanok, akik szökve jöttek az otthoni szamovár mellől s a biztos kényelemből, hogy forradalmat csináljanak.

Mert forradalmárok voltak mind, a jövő emberei, — emberek az asszonyok is.

Némelyek komolyan tanulni akartak kint, hogy az új Oroszország hasznos emberei legyenek, de legtöbben előbb meg akarták teremteni a jövőt vérrel és szenvedéssel, és az egyetemi tanulás álarca alatt a külföldi elvtársakat megismerni, a propagandát terjeszteni, a forradalmat előkészítení szándékoztak. Valamennyit vonzotta a nagy, szabad élet, a kultura és tudás híre és valamennyi törhetetlen hittel indult útnak — egyetlen hitükkel a megújulásban — az elvénhedt államokban a nagy, fanatíkus lelkesülést képviselni . . .

Ezt nem törte meg, most még, sem a fáradtság, sem az éhség, sem a fázlódás. Összetalálkoztak egy másik csapattal, amely Berlinbe készült.

— Maradjunk együtt, — mondta az egyik a berlini csoportból, egy hosszú, görbe fiú, — mit akartok Boroszlóban?

— Közelebb van a határhoz — felelt egy rövidhajú, barna leány.

— Elég közel vagyunk ott is, ha szükség lesz ránk . . . — Mereven nézett a leányra és hosszú nyakát még jobban előrenyújtotta, hogy borotválatlan álla s a vastag inak elálló füle mellett egészen kilátszottak. Aztán a szürke ég felé fordította a szemét: Ha szükség lesz ránk.

A többiek nem nagyon ellenkeztek s Berlin

felé váltottak jegyet, azután úgy, ahogy fértek, felkapaszkodtak a harmadik osztályú kocsikba.

Prokojev, a sovány, görbe fiú, a folyosón állva maradt és onnan nézett mereven a rövidhajú, barna leányra, aki egy férfi társával halkan beszélt. A lámpák homályosan égtek és avas zsír és fülledt emberszag töltötte meg a túlzsúfolt kocsikat. A leány behúnyta a szemét, a feje fájt és a gyomra émelygett; ma nem evett először életében rendesen, szeme körül fekete karikák keletkeztek és hátratámasztott feje ellenállás nélkül rázkódott a kocsi rázásával. Idegesen simítgatta ki előrehulló haját a homlokából. Társa aggódva nézett rá:

— Beteg Pavlovna Annamária? — kérdezte és egészen közel hajolt hozzá. Fekete körszakálla és hosszú fekete haja volt, mely a nyakán visszafelé göndörödött; amint megfordult, erős szemöldökcsontja alatt megcsillant kiálló szeme, melyen szinte átvilágított a lámpafény így profilban — szomorú, szürkéskék szláv szem volt, melynek álmodozás ült a szegletében és fanatizmus rejlett a szomorúságában.

— Fáj a fejem és levert vagyok. Ha előérzetekben hinnék . . .

— Ne higyjen semmi másban, csak abban az egyben . . .

— Azóta az anyám kétségbeesetten ül otthon egyedül.

— Ne gondoljon semmire, senkire! Maga, maga veszíti el a bátorságát az első lépésnél!

— Bátorság! Könnyű bátornak lenni ott, a halállal szemben; de legyen bátor ebben a levegőben a gyomrával szemben . . .

Felnyitotta a szemét és mosolyogni próbált.

— Annamária, ez az orosz nyomor szaga!

A leány fölegyenesedett és kezét a fiú forró kezébe tette: Nem félek semmitől!

A hosszú Prokojev odakint keserű mosollyal fordította el a fejét.

Manaszov Pavlovna Annamária előkelő és jómódú családot hagyott otthon, mikor az öccse régebbi tanítójával, akit most kiutasítottak, megszökött. Mint a legtöbb vele egykorú leány, gimnáziumot végzett és már ott teleszívta magát forradalmi eszmékkel, mielőtt a Voronzov befolyása alá került. Tulajdonképen most sem szökött, a szó valódi értelmében, mert régen kijelentette anyjának, hogy el fog menni és a világ semmiféle hatalma sem tarthatja vissza. Az anyja — aki tudta, hogy annyi családban megszöknek vagy eltűnnek a felnőtt leányok — nem egyezett ugyan bele, de nem is merte ellenezni; így legalább remélte, hogy tudósítani fogja, hol van, és elfogadja a pénzt, amit küld neki.

Moszkvában találkozott Voronzovval és egy régi iskolatársnőjével, Pedjkov Zinaidával, egy kicsi, magasvállú, nagyfogú leánnyal, aki már az

egész vasúti társasággal megbarátkozott és tegeződött. A többiek az ország különböző részeiből verődtek össze, a közös, titkos szellemi erőnél fogva azonnal egymásra találtak az egyes állomásokon s attól fogva összekötötte őket az az eszme, amely az Annamária kezét a társáéba tette.

II.

Annamária is keresztülment azon a pár napi csalódáson, ami minden szenvedélyes természetű embert utólér várakozásában. A kis orosz csapat elszéledt a városban, elveszett benne s minden olyan idegennek, olyan ridegnek látszott. Nagy politikai kérdések uralkodtak, de azok nem az ő eszméik voltak; tudományt és művészetet látott, amely semmi összeköttetésben nem volt az ő terveikkel. Tudományt, amely önmagáért van, a saját maga által megállapított nagyságán áll és nem törődik a népek szabadságával. Hidegen, nyugodtan előadott, szinte arisztokratikus tudományt, melyben még a fejlődésnek az a sóvár izgatottsága sem volt meg, mely a kezdő tudományt forradalmi szellemüvé teszi.

Kémiát akart tanulni, de sok mindenbe belefogott, a fiatal telhetetlenség kapkodásával, a fiatal szem lelkesültségével, mely még nem látja a határokat. Filozófiai és lélektani problémák elragadták, híres öreg tudósokat és névtelen, fiatal docenseket hallgatott, akikben csak egy közös vonást

látott: hideg tárgyilagosságot saját tudományuk iránt. Csak egy kivételt talált, egy fiatal, sötétszemű tanárt, aki filozófiai világnézletében elfogult lelkesültséggel, ragyogó szemekkel, a mondatokat egymásba hajigálva, kapkodva adott elő.

Annának jól esett ez a lelkesültség, valami rokonvonást látott benne önmagával, olyan könnyen megtéveszt az érzelmi életre nézve a hasonló megnyilatkozás.

Mert ez a fiatal ember az ambició leghidegebb megtestesülése volt. Egyetlen eszménye a tudás, a méltányolt, az elismert tudás, amint mesterének az életében realizálódott. Az öreg Reimerus hetvenötéves koráig megérte hírnevének tetőfokát s filozófiai eszméinek bélyegét rányomta tanítványainak, egész nemzedékeknek a gondolkozására. Új iskolák alakultak az ő nyomán, tanítványokból támadók lettek, anélkül, hogy tekintélye csökkent volna és óriási előadási terme zsúfolva volt, mikor alacsony, hajlott, sovány alakja megjelent az ajtóban. Halk hangon, állva kezdett beszélni s fekete szemüvegje fölött óriási homloka ragyogott a villanyfényben. Azután erősödött a hangja, megható öreg arca szinte felséges lett a tudás biztonságának sugárzásától. Nem egy összeaszott, öreg ember volt többé, hanem az egész letünt kor tudása, egyetlen óriási életeredmény, a szellem győzelme az idő fölött. Az előadás után kitóduló fatalság, rajongó leányok, akik utánna futottak, csak egy

roskadozó öreg testet láttak előregörbülve a folyosón végigmenni.

Ennek az életnek a sikere volt a Wogt Richárd ideálja; de ő nem akart mestere nyomában haladni, újat akart alkotni s ennek nem volt szabad semminek útjába állani.

És nem is állhatott semmi az útjába, csak egy, az asszony! Az asszony. Ez a nagy félelmes kérdőjel, mely már egyszer csaknem megakasztotta, eltántorította; a kísértő, aki ott leselkedik, hogy befonja a férfit érzékiségével, hogy egyeduralkodóvá legyen szívében, agyában, hogy magával rántsa a családalapításba, és a megélhetés problémáját dobja a filozofiai kérdések helyébe, aki embert s újra embert produkál gondolatok helyett. És a férfi nem menekülhet tőle: a szerelem erejével, a kéj álígéretével beleszívja magát a vérébe, agyának minden sejtjébe, s mielőtt észrevenné, kiöli belőle az ambiciót, a gondolkodást, a tettet.

Mindezt egyetlen asszony ismeretéből szűrte le fiatalkorában.

A sokat gondolkozó emberek félénksége volt meg benne a másik nem iránt s így természetesen legelőször egy kitanult asszony hálójába került.

Olga báróné egyike volt azoknak a modern német asszonyoknak, akik a franciáktól tanulták el a romlottságot művészetté emelni, de hidegebb, öntudatosabb művészek. A férjétől, aki valamelyik

követségnél volt, elváltan élt és dilettáns íráskodása révén nagyon intim társasága volt, amelyet a fiatal Németország leendő nagyságaiból válogatott, csupa férfit, művészt és írót. Egyik sem tudta közülök, melyiket mennyire tűnteti ki ez az eszes, szép szőke asszony, akinek termete és férfibolondító járása a színházak foyeriben suttogást vont maga után.

Hogy miért választotta ki Wogtot is, sokszor maga sem tudta. Talán csakugyan tetszett neki gyermekes szeme, talán az, hogy küzdeni kellett érte s elhódítani a tudománytól. Aztán későbben olyan naivan tudott szenvedni, olyan lelkiismeretesen boldogtalan tudott lenni a tudományhoz való hűtlensége miatt: olyan komolyan vette önmagát és őt is.

Tetszett neki, hogy mikor hetekig elmaradt s nem akart róla tudni, olyankor egyetlen mosolyával visszahódítsa és megtagadtassa vele életideálját. Olyan fiatal volt és olyan rettentően nehézkes és komoly. Amit művészbarátai egy szellemes megjegyzéssel intéztek el, az őt hetekig foglalkoztatta.

Az asszony soha legönfeledtebb pillanatában sem mondta neki, hogy szereti; kegyetlenkedni vele s látni szemében a szenvedést és aztán azt a komoly és mégis gyermekes mosolygást felidézni arcán, szemeszögletében, — tenni magát és mintha őt mindig újból meg kellene hódítani, másoktól elhódítani, felidézni féltékenységét s aztán vona-

kodva, kétkedve átengedni magát — ezt a játékot csak egy tapasztalatlan, gyermekül felnőtt férfival lehetett megkísérleni. És ez a játék volt az asszony életének ideális epizódja, a legkedvesebb színház, mely néha magát a színésznőt is megremegtette.

Wogt ekkor a doktorátusára készült. És az asszony játékához tartozott, hogy mennyire tudja elvonni a tudománytól; lassanként vetélytársnak látta azt a címet, mely a fiatal ember ambiciójának első lépcsője volt, féltékeny lett a tudományra, melyet paizsul tartott maga elé ellene, legyőzöttnek érezte volna magát, ha az kerekedik felül s a férfi és az asszony törekvése összeütközött.

Az asszony győzött. Nem is kellett már szerelmét színlelni, szenvedélye magával ragadta a fiatal embert és az érzéki játék egy túlfeszített pillanatában gondolkodás és számítás nélkül az övé lett.

Wogt megbukott a vizsgáján. Az öreg Reimerus hideg meglepetéssel fogadta kedves tanítványát — de az asszony nevetve nyújtotta felé mindkét kezét, amikor hírrel eljött keserű büszkeséggel, de önmagában leverten.

— Talán örül neki? — Kérdezte Wogt.

— Ezt akartam, — mondta őszinteségének egy olyan kitörésével, mely válságos pillanatokban elfogta és amely hazugságait is az igazság varázsával vonta be. Átölelte a fiút és szőke haját a

szemére nyomta. — Azt akartam látni, ki erősebb: én vagy te; a szerelmed, vagy az ambiciód.

Wogt eltaszította szeméről a szőke hajat, mely annyi ideig megvakította. Soha nem feledte el a lealázásnak azt az érzését, mely elfogta, míg a lépcsőn lement, míg végigtülekedett az Unter den Linden emberáradatában, mind közt a legkisebbnek, a legsemmibbnek érezve magát, ki a Tiergarten elhagyatottabb ösvényeire, hogy századikszor elmondja magának: egy asszony miatt!

Ha fiatal emberpárokat látott, szeretett volna a férfi karjába ragadni s elrántani az asszony mellől, hogy ne hajoljon olyan közel hozzá, mert a vágy megmérgezi. Ha ez nem volna, ha szerelem nem volna, legalább az intellektuálisakra nézve! Szaporítaná az emberiséget egy alacsonyabbrendű férfifaj, amely méltó az asszonyhoz, a többi pedig szabadon, szabadon emelkedhessék, földi vágyak nélkül!

A dolgot kiheverte, ma már egyetemi tanár volt s egy szűkebb tudományos körben elég fiatalon, nevet is szerzett; de sohasem tudta leküzdeni, hogy az asszonyban titkos ellenséget ne lásson, egy alacsonyabbrendű lényt, mely alapjában csak az emberiség szaporodására szolgál, de erre nézve meg van benne minden csábító erő, mely a férfi önállóságát és szellemi munkáját veszélyeztetheti. Az asszonygyűlölőknek nem ahhoz a ritka fajtájához tartozott, akikre nézve nem létezik a másik

nem, hanem azokhoz, akik nagyon is érzik a befolyását és félnek tőle.

Ez az ember volt, aki tudományos lelkesültségével megfogta Annát. Valami különös asszonyösztönnel megérezte benne az örökgyermeket, protegáló szeretettel hallgatta szavait, mosolyogva nézte nagyfiús komolyságát, féloldalt elválasztott, simára lefésült haját, kissé nagy, négyszögletesen nyiló száját, melynek éles vonalát bajusza enyhítette, keményen metszett állát, mely egyedül nem illett arcához és ha be volt szorítva a szája — amint később észrevette — valami nagyon elhatározott karaktert adott az arc alsó felének.

Igen — alig egy hét mulva másnak találta, másnak látta, mint először: mintha mégis az energia lenne túlnyomó benne, mikor hallgatott és szeme nem csillogott szemüvege mögött, hanem nyugodtan, egyenesen nézett túl rajta, túl a szoba falán. Vagy oknélküli mosoly futott végig az arcán, mint valami belső megvilágítás és elveszett a szeme szegletében; mert a szeme mindíg komoly, mély, csodálkozó gyermekszem maradt.

Annamária bent ült a teremben és a jegyzeteit nézegette; nyitva volt az ajtó, s a folyosóról lépések, gyors, ideges lépések hallatszottak be, közeledtek, egyszerre megszüntek. Wogt fentállt a katedrán. A leány erős szívdobogást érzett, minden vére az arcába gyűlt és azt hitte, hogy mindenki ránéz; nem merte a fejét felemelni, gyorsan

a jegyzete után nyúlt. Valami érthetetlen szégyenérzet szállotta meg. Hallotta a mély, kellemes hangot, mintha gyermekkora óta ismerős lett volna, de nem értette a szavak értelmét.

Egy erőfeszítéssel felemelte tekintetét: kis sovány kezet látott gesztikulálni, melyen megcsillant a karikagyűrű, a fehér ingelőt, egy kis szürke nyakkendőt, aztán egyszerre az egész arcot. Egyszerre meleg boldogság töltötte el, valami megvilágosodás, amelytől elmosolyodott. Hiszen szerette!

„Associative Momente“ ... vált ki a hangok közül és fülébe hatolt.

Szerette az első tekintet óta, az első hang óta, amit tőle hallott. Hiszen tudta is, hogy szereti, csak nem mondta még meg magának.

„Einfühlung in die ...“

De most megmondja nyiltan, félelem nélkül: szeretem!

„Identität von ...“

De hát hogy történhetett? Lehetséges-e? Nem álmodom? Én vagyok-e én?

„Farbenharmonie ...“

III.

— Hogy tetszik?

Gertrud szó nélkül állt a szobor előtt és nem felelt, míg az elegáns fiatalember várakozóan nézett rá. Kissé vastag szája és nyomott halántéka volt, de ragyogó fekete szemével és egészen bo-

rotvált arcával még fiatalosabbnak és szebbnek látszott, mint valóban volt. Gertrud hirtelen hozzáfordult:

— Hogy lehet az, hogy maguknak nincs más szavuk arra, amit a művészettel szemben éreznek, minthogy tetszik-e vagy nem? Nem tetszik nekem, mert ez más — több — nem tudom kifejezni . . .

— Akkor én sem vagyok hibás, csak a nyelv, mely szegény.

A svájci, monsieur Dumont, inkább Gertrudot nézte, mint a szobrot.

Hatalmas márványasszony volt, olyan csípővel, mint egy ős Éváé, kemény, szűzies, kis mellel és hideg, igazi márványarccal. Két karját felemelte, mindegyik kéz a másik karon nyugodott, s mint egy pompás márványkoszorú feszült ki a két kar csaknem arca előtt ruganyosan; egy koszorú, melynek vonala élő test, de nem fáradó, nem lankadó, nem hanyatló emberi test, hanem hatalmas, közönyös, isteni, örökéletű test. Ez a pompás két kar tette a szobrot Dianává.

— Miért Diana? — Kérdezte mégis a svájci.

— Igen, úgy hívják? Nem is érdekel. Azt látom, hogy isten, hogy pogány, hogy asszony — a többi nem érdekel. — Nem volt benne semmi mythologiai szimbolizmus, sem édeskés klasszicismus; az az istennő volt, aki asszony, százszorosan asszony és örökké szűz a vágytalansága által; egy ős nép hatalmas, hideg, félelmes, kegyetlen istenasszonya.

Gertrud legalább úgy érezte. Tekintete nyugtalan gyönyörrel síklott végig a márványvonalakon, míg homályos ösztönnel kereste az ős rokonvonást önmagával, az asszony és asszony között.

A svájci is érzett valami ilyen rokonságot, mert tekintete lopva futott végig a Gertrud alakján.

Dumont volt a Gertrud legújabb hódítása. Mert határozottan hódított az egyedülállóságával, azzal a szépséggel, mely mintha szellemi tulajdonság lett volna, a felismeréssel együtt szinte fejlődött, mikor egyszerre művészi szépségek látásához szokott szemek a művészi élőnek egész különösségét felfedezték. Ő maga is most vette észre bőre és hajaszínének különös ellentétét, termete vonalait, szájának csodálatosan változó kifejezését, mely rideggé vagy elevenné varázsolta az arcát, szemöldöke mozdulatlan, pompás ívét, s azt a lenézett, hosszú egyenes orrot, mely, ha kissé hátravetette fejét, görögös profilt adott az arcának; szép lett, sőt szépség, mert annak látták.

Mikor hazaindultak s az ajtóhoz értek, Annamária és Voronzov a kis Zinaidával épen akkor léptek be. Gertrud elbúcsúzott a svájcitól, hogy csatlakozzék hozzájuk.

Az oroszokkal Reimerus egy órája után ismerkedett meg. A kifelé tolongásban egyszerre magyarul hallott a háta mögött beszélni. Különös, kissé lágy hangsúlyozású, idegen kiejtésű magyar beszéd volt. Hátrafordult; egy rövid hajú barna

leány beszélt egy férfival, akit Gertrud is ismert. Hirtelen nem tudta volna milyen nemzetiség közé sorozni a kerekarcú sápadt leányt, kinek valami különös, feszült arckifejezése volt, ami szinte feltűnővé tette az arcát; mintha mindíg vigyázott volna, hogy el ne árulja magát s ezáltal merevvé lettek a vonásai; de egy pillanat alatt felolvadt néha ez a zárkozottság, és akkor ar arca egészen megváltozott, mintha más emberé volna; de csak egy pillanatra; azután újra megmerevült a szája szeglete, sötétkék szeme valami változatlan, hideg kifejezést öltött.

Gertrud mindezt jól megfigyelhette, mert a beszélők megállottak, míg a tömeg kivonult.

Egyszerre a Gertrud ismerőse meglátta a fiatal asszonyt s azonnal odavezette Annamáriát és bemutatta őket egymásnak.

— Orosz neve van és magyarul beszél kisasszony . . . vagy asszonyom?

— Óh az mindegy . . . nevezzen csak Pavlovna Annának, így rövidebb. A nagyanyám magyar volt és én minden nyáron voltam a rokonaimnál Magyarországon — régen, — felelt Annamária mind a két kérdésre egyszerre.

Kint Voronzov is csatlakozott hozzájuk, de a hosszú Prokojev, aki az ajtóban állott, nem mert odamenni, csak meglepetten nézte Gertrudot fekete, nem józan szemével.

Mikor most Gertrud meglátta őket, szerette

volna tudni, mit mondanak ezek a szoborhoz. Sokszor maga is csodálkozott rajta, milyen kíváncsivá lett az emberi lelkekre. Nem olyan regényolvasó kíváncsisággal, mely szerelmi történeteket fürkész, hanem valami mélyebb, szinte művészi vággyal szerette rekonstruálni a lelkeket abból a kevésből, ami külsőleg jelentkezett belőlük. Kereste bennük a harmoniát s ha ezt nem találta, szerette érthetetlenségüket is.

Ez a sok idegen faj mintha csak amiatt gyűlt volna köré az utcán, az egyetemen, a muzeumokban, a penzióban, ahol lakott, hogy új izgató problémákat tárjon elébe. És annál inkább érdekelte, mert ő maga nyugodt volt, tisztán látta a maga célját, mely mindíg a jelen percé volt, de mindaz, ami a jelenbe beleesett, bővítette, mélyitette a perc életét a többi ember jelenének megélése által. Mintha vérévé vált volna, amit olvasott: „mindazt átélni . . .“ sokszor úgy érezte, hogy képes a más emberek lelkévél elni, nem azzal az enyhe részvéttel, melyben a jószívű félig önmagát sajnálja, a saját jóságát élvezi, hanem meglehetős hidegen, nagyon objektivan, de roppant érdeklődéssel.

És az emberek, — mintha érezték volna az intellektuális érdeklődés hatalmát vagy azt, hogy abban a nyugodt lélekben, míg énje érzelmileg hallgat, egy egész csomó más átélt én helyet talál — beszéltek önmagukról. Amint találtak valakit, aki érdekesnek véli őket, természetes

emberi hiúsággal igyekeztek elárulni azt, ami bennük csakugyan érdekes volt.

Voronzov kissé hátrahajtott fejjel nézte a szobrot. Valami idegen erőt érzett magával szemben, annak a gyűlölt, gazdag társadalmi életnek egy virágát, amely ellen, mert a legcsábítóbb volt a régiben, különös ellenségeskedéssel viseltetett. Mit jelentett neki az éhezőnek, az elnyomottnak ez a virág, a művészet? Ez az asszony nem az ő asszonyuk — ez a test, ez a szépség, ez az élet visszaborzad a vértől és a haláltól, melyen át az új társadalomnak meg kell alakulni.

És az ő új asszonyuk nem ilyen lesz. A fanatizmusban fogant új nemzedék, a diadalmas jövő nemzedék szépsége nem lesz hideg márvány test még a márványban sem — tűznek kell kiütni belőle, annak a tűznek, mely az ő vérükben, s az ő kezükben lobog, hogy művész gyermekeik idegein át a márványba, bronzba átsugározzék.

Várakozóan nézett az Annamária arcára.

— Szereti ezt a szobrot Gertrud? — kérdezte a leány. — Én gyűlölöm.

A Voronzov szeme ragyogni kezdett. Megértette.

— Örülök, hogy így kérdezte — felelt Gertrud; — ez legalább nem az örökös tetszés kérdés, csak talán még nehezebb felelni rá. Sem nem szeretem, sem nem gyűlölöm; azt hiszem sohasem állottam érzelmileg a művészettel szemben. Hat reám, nagy,

megnyugtató harmoniával hat. És maga miért gyűlöli Pavlovna Anna?

— Mert azt hiszem, túlságosan érzem az ellentétet magam és ő közte: igazi márvány asszony, és olyan önelégedett, mintha Éva óta valamennyi asszony-szépség öntudata bele koncentrálódott volna.

Pedjkov Zinaida gúnyosan mosolygott, nagy fogai és vörös inye előtüntek s vastag orra összeráncosodott.

— Nos Zina, akarsz egyet a művészeten ütni? — kérdezte Voronzov.

— Én egyáltalában nem ismerem el a művészetet, — felelt megvetően.

— Oh — kiáltott fel Gertrud csaknem ijedten, — hiszen ez fáj. Magára nem hat a szép . . . .

— Az örök szép, úgye? Az eszme megtestesülése és tudom is én miféle frázis még! A természetben nincsen szép, mint ahogy nincs jó és rossz; az ember nevezett el valamit szépnek és ráfogta a természetre . . .

— Ez nem változtat a dolgon; mi is emberek vagyunk és főleg asszonyok; háládatlanság volna tőlünk a művészetet megtagadni; a fejlődés minden ága elnyomta az asszonyt, csak a művészet vonta glóriába.

— Az asszonyt! — nevetett Zinaida, hogy nagy feje csak úgy lógott magas vállai közt; az asszonyt! A szép asszonyt, mondja így —

magukat! De hol glorifikáltak minket? Hát nem tudja, hogy három nem van: a férfi, az asszony, vagyis a szép asszony, és mi a rútak.

Gertrud egy kicsit kellemetlenül érezte magát, úgy érezte mintha egészen személyes térre mentek volna át. Annamária objektivabb és nyugodtabb maradt, s komolyan intett igent.

— Csak ne ijedjen vissza álgyöngédségből ettől a gondolattól, — folytatta Zinaida. — Gondolkozott-e már azon, mikor a csodálatos érthetetlen lelkű asszonyról, erről a sátánról és angyalról beszélnek, hogy vajjon a rút asszonyokat érthetetleneknek találták-e valaha? És a költemények, amik az asszonyról zengenek, szólanak-e nekünk is? Vagyunk-e mi üdvösség és kárhozat, sühog-e a mi ruhánk rejtelmesen, piheg-e a mi keblünk észvesztően, tavasz-e a mi ajkunk mosolya — kárhozat-e az ölelésünk — üdvösség-e a mi csókunk? Pedig ez mind az asszonyról szól. Mi vagyunk többségben és nekünk is jogunk van az elnyomottak jogaihoz. Mihozzánk nem szól a művészet, s mi megvetjük és leromboljuk a szépet.

— Nincs emberi vágya a tökéletesebb felé?

— A szép nem tökéletesebb; amit annak neveznek az csak véletlen elrendeződés, amit a férfi sexuális vágya emelt tökéletességé. A tökéletes a természetes, és a rút természetes. Különben téved, ha azt hiszi, hogy én a magam nevében beszélek, én egészen objektivan beszélhetek, mert

én nem vagyok természetes, én nyomorék vagyok. Azoknak a nevében beszélek, akik álszégyenből nem merik bevallani, hogy természetes rútak a hazug széppel szemben.

— Nincs olyan asszony, aki el fogja ismerni, hogy rút.

— De lesz! Nem jönnek-é az előkelőek közénk proletárok közé, akik levetik és szégyenlik rangjukat? Nézze Pavlovna Annát, aki közénk állt. Lesz idő mikor az asszony szégyenleni fogja a tekintetet, mely azt mondja hogy szép, mert ez a tekintet élvezeti cikké sülyeszti.

— És ön Nikolajevics Fedor, ön is megveti a szegény szép Dianát?

— Én tegnap a Meunier bányalovát láttam, — feleli Voronzov, a nélkül, hogy Gertrudra nézne; szemében az a különös távolbatekintés van, mely további kérdésekre hozzáférhetetlenné teszi az embert.

Gertrud otthagyta őket; tudta, hogy a legzavaróbb befolyás a művészettel szemben, a szépet ellentétesen érző ember közel léte. Mert hogy ők is érezték a szépet, arról meg volt győződve, csak meg kell találniok a maguk szempontját, amellyel hozzáférhetnek.

Lassan ment le az alsó terembe a lépcsőn, melynek két oldalát két görög szobor utánzata őrízte s apró cserepekben színes primulák szegélyezték. A groom feltárta az üvegajtót az elegáns

asszony előtt, mikor Gertrud még egy pillanatra megállt és visszanézett. Bent a pénztárnál egy fiatal ember állt, akinek nagy, puha kalapjából, amint lehajolt, csak erélyes álla látszott ki.

— Bizonyosan művész, — gondolta Gertrud. — Vajon mit fog érezni a Diana előtt? — Egyszerre elfogta a nem teremtő eszthéta titkos kíváncsisága, öntudatlan írígysége a teremtő művész iránt.

Bent Wogt az arcképek előtt megállt, s amint Annamária egyszer megfordult, szemben találta magát vele. De Wogt nem ismerte meg, nagyon elfoglalta, amit látott. A férfi bírálóbb érzéke volt benne a művészet iránt, nem a Gertrud fájó, vágyó meghatottsága, sem az Annamária szenvedélyessége, hanem kétkedőbb érzés, mely nincs tisztában azonnal tetszése fokával, de a behatolással együtt mélyebbé válik. Kissé klasszicista volt nevelésénél fogva, de Münchenben töltött diákkora erősen befolyásolta az akkori új irányok felé. Öltözködésében is volt reminiszcencia szülővárosára, s ha az utcán egy-egy női tekintet végigsimította arcát széles kalapja alatt, a képzelt művésznek szólott, kinek naiv tekintetében művészálmok laknak.

Annamária alig tudta zavarát elpalástolni.

— Ismeri ezt az embert? — kérdezte Veronzov, ki észrevette Annamárián a változást, szerelmes emberek szokása szerint, akik a világot a kedvesük arcán látják meg.

— Hogyne, hiszen ez az én kedvenc professzorom, — felelt erőltetett könnyedséggel, félig megmondva az igazat, hogy a másik felét annál jobban elpalástolhassa.

— Micsoda szemek! — kiáltott fel egyszerre mellette Zinaida.

— Igen, hiszen azért Lenbach-kép, hogy ilyen csodálatos szeme legyen.

— Eh, nem beszélek én festett szemekről! Annak az embernek, aki mellettünk elment, van csodálatos szeme.

Annamária elfordult. Egyszerre megint érezte azt a rettenetes, áruló szívdobogást, melyet nem tudott legyőzni és nevetségesen mindig félt, hogy más is észreveszi.

— Menjünk haza, már fáradt vagyok — mondta egyszerre.

Wogt most észrevette a három embert s azonnal megismerte rajtuk, hogy orosz diákok. A Voronzov szláv arcán, a Zinaida diszítetlen filckalapján, mely egy túlságosan hosszú tűvel volt átszúrva a borzas hajon, s mindazon a tüntető proletár nembánomságon, amely ellenszenvessé tette őket a jó polgári társadalom előtt. Annamária már háttal volt és kifelé tartott.

IV.

Wogt minden este hat óra tájban a menyasszonyához ment. De ez a menyasszony nem volt

elveinek megtagadása, hanem logikus kifejlesztése. Az asszony hozzátartozott az élethez, nem lehetett kikerülni, egyet kellett tehát lekötni magának, egy szenvedélynélküli, nyugodt asszonyt, aki beleillik életcéljaiba, nem rí ki terveiből, nem vonja el, otthont ad neki és könyveinek, aki elég szép, hogy szerethesse s elég hideg, hogy csak addig kösse le, míg ő akarja; nem modern asszonyt, aki egy külön én, csak asszonyt.

Nem is volt olyan nehéz rátalálni. A professzor-kisasszonyok rendesen magántanár urakra várnak s a legszőkébb, legpolgáriasabb nevelésű lett a menyasszonya, csinos, széptermetű, rózsaszínarcú, de egy cseppet sem feltünő leány.

Mikor belépett a jól ismert szalonba, mintha csak ötévi házasság után lépne be otthonába. A mama kézimunkát csinált, Marie teát készített és nagyon bájosan nézett rá, mikor a csészéjét átadta — igen, ilyen nyugodt, meleg tekintetet kívánt attól, akit szeretett; kezének ez a gyengéd érintése, ajkának enyhe mosolya . . . igen, ez az ideális, neki való asszony.

Marie ki szokta kísérni az előszobába s ilyenkor egy futólag lopott csók ajkára vagy hajára — igazán szerette ezt a bájos, szende leányt.

Ma is kikísérte Marie. Wogt megfogta a kezét és tréfásan, de szokatlan meleg hangon kérdezte:

— Szeretsz?

— Igen.

— Igen?

— Igen!

Gyermekes játék volt, hiszen úgyis tudta.

Egyszerre a leány kitárta karját, szenvedélyesen a nyakába kapcsolta és izzó, friss ajakát az övére nyomta. A ruganyos test érintése, a forró lehelet, az arc, mely az övéhez ért, elvette az eszét — fiatal vére követelte fiatalsága jogát, önfeledten szorította magához és viszonozta csókját.

Lassan vált el ajkuk és a leány szeme a félhomályban ott égett előtte türelmetlen szenvedélyes asszonyi vággyal. És akkor lassan, reszkető kézzel taszította el megától a leányt:

— Marie!

Meglepődés és szemrehányás volt e hangban; hátrahajtotta fejét és nagy, komoly szeme ijedt tekintettel bámult a megváltozott arcba.

Marie egy elfojtott, halk sikoltással befutott. Abban a percben, még utána akart futni, még egyszer belenézni szemeibe . . . talán még egyszer érezni ajka érintését . . . aztán — zúgó, szédülő fejjel már a lépcsőn ment le. Az ajka még mindíg izzott s a térde úgy reszketett, hogy a karfába kellett fogóznia.

Kihez hasonlított abban a percben ez a leány? — kihez? — és lassan az az asszony, a régi kedvese, megjelent előtte, aki valamikor épen úgy felkorbácsolta a vérét.

A kapun kijövet beleütődött egy magas nőbe,

akinek keskeny, piros ajaka és nyugodt tekintetű, barna szeme felé fordult.

— Pardon! — mormolta és tovább ment.

Az az asszony! Minden nőben az az asszony üldözi. Még arra a különös kis kiáltásra is mintha emlékezett volna, hogy már hallotta a másiktól. És ez a leány, ez a nyugodt, jól nevelt polgárleány, úgy csókolta meg, mint a legkitanultabb asszony!

Az emlékek szinte megrohanták és igyekezett hazajutni, hogy megnyugodjék. Ha most az asszony várná itt azzal a csókkal! — Nem, nem akart rágondolni, dolgozni akart! De egész teste, lelke úgy fel volt izgatva, hogy nem tudott. Voltak pillanatok, mikor csaknem boldogan gondolt rá, hogy ilyen felesége lesz, azután megrémült a saját boldogságától. Ez a hideg külsejű asszony, akiről sohasem tudhatja, mikor tör ki a szenvedély belőle, ez a legveszedelmesebb.

Nem tudott dolgozni; arra gondolt, hogy fognak másnap találkozni; az a csók megváltoztatta az egész viszonyukat és ha megint egyedül maradnak, annak a csóknak az emléke egymás karjába fogja dobni őket.

Nem tudott dolgozni — épen úgy, mint régen.

Másnap higgadtabb lett; valami aprólékos tudományos munka várt rá, előadást is kellett tartania, nem foglalkozhatott önmagával. Este egyszerre elhatározta, hogy nem megy el Mariehoz. Ha egy kis idő elmúlik, ha csak egy este nem

találkozunk, talán helyre áll az egyensúly. Marie meg fogja érteni, meg kell értenie!

Egy kis küzdelembe került az elhatározás, önmagát akarta inkább vele megerősíteni, mint Mariet megbüntetni. Rávetette magát félig kész munkájának egy fejezetére és éjfélig sikerült normálissá dolgoznia magát.

Másnap délelőtt egy kis csomagban minden szó nélkül visszakapta a jegygyűrűjét.

Hitetlenkedve, megértés nélkül forgatta az újjai közt; aztán lehúzta a magáét és mellé tette. A két egyforma karika ott csillogott az apró, ideges írással tele írt ívek felett, az íróasztalán. Hátravetette a fejét s a levegőbe bámult; két apró, zöldes karika táncolt a szeme előtt. Igyekezett megérteni, mit érezhetett Marie abban a pillanatban, mikor a csókja után eltaszította; — talán várta tegnap, magyarázatot várt és megértette, mikor nem ment el.

Vajjon hirtelen haraggal szakított vele, vagy lassan, talán attól a perctől fogva érlelődött meg benne a gondolat. az első szenvedélyes csókja után.

És amint igyekezett kilépni önmagából s a leány lelkével gondolkozni, megértette, épen úgy, amint az először értette meg őt, mikor a megdöbbenés kiáltásával eltaszította magatól. Megértette, hogy legmélyebb asszonyi mivoltában sértette meg az asszonyt, mikor első igazi ölelésétől visz-

szadöbbent. Szó nélkül visszaküldte a gyűrűt, mert arra nem is lehetett magyarázat, mert nincs szó a léleknek arra a mélységeire, amelyek legközvetlenebbül függnek össze a testtel.

Ha mégis beszélne vele? Talán egy tekintet helyrehozna mindent.

Helyrehozna? Hazugság! Attól a perctől kezdve mindaketten tudták, hogy eltévesztették egymást, csak talán az asszonyi büszkeség világosabban mondta meg a másiknak az igazságot.

Még egy néhányszor felébredt benne a vágy, hogy megmagyarázza a leánynak . . . de mit? Az igazat? Azt úgy is tudja. Hazudjék?

Eltévesztették egymást, szerencse, hogy elég korán rájöttek, mondta az esze.

— Nincs szerencsém az asszonyokkal, — gondolta végre, s újult fanatizmussal fordult a tudományhoz.

Annamária csak annyit vett észre, hogy az a világító, önkénytelen gyermekmosoly ritkábban jelen meg az arcán, és hogy nincs a kezén jegygyűrű. Elhitette magával, hogy azelőtt rosszul látta és ez nagyon jól esett neki.

V.

Gertrud gyakran találkozott orosz barátaival az egyetemen, de az Annamária s a Voronzov viszonyával nem volt tisztában. Még odahaza Hankó

sokat beszélt az orosz diákok szabad életéről és amit tapasztalt, az nem is mondott ellent. De ezeknek a meghittségében volt valami érthetetlen vonás . . .

Annamária a sok szabad házasságban élő orosz között nem akart kivételesnek feltünni, és mint ahogy együtt éhezett a vasúton társaival, a szerelmi életben sem akart különállónak feltünni, habár feltételezett kedvesével Voronzovval csakugyan nem élt együtt.

Szerelme elérhetetlenné tette másnak, de Voronzov maga sem tudta, miféle láthatatlan fal veszi körül, melytől nem mer hozzá közeledni. Azt hitte, hogy még most sem bírja levetkezni, az alárendeltség öntudatlan zavarát az úri leánnyal szemben, hogy az előkelőség, amit az külsőleg elvetett, mert egyenlő akart velük lenni, még mindíg távol tartja tőle. Mintha fajának tisztasága öntudatlanul visszariadna attól, hogy pór vérrel vegyüljön, nem engedi, hogy szeresse, — és ez a gondolat volt a legkeserűbb, mert egy legyőzhetetlen erőbe ütközött, egy vak természettörvénybe, ott, ahol az eszme hódításával mindent elérni vélt.

Mert azt tudta, hogy Annamária csak a polgári előítéletek iránti megvetéstől sem haboznék szerelmét érvényesíteni, de még mindíg csak az elvtársat látja benne, a vezető barátot, a felszabadítót, nem a férfit.

— Tulajdonképen mi célja van az egyetem-

mel, — kérdezte Annamária Gertrudtól, mikor egyszer megint együtt mentek hazafelé.

— Semmi különös; minden perc, amit átélek, cél nekem önmagában, lehetőleg gazdagon akarom tehát átélni. Keresem az okos embereket és szeretem az élő szó varázsát.

— És azután?

— Azután — semmi. Szeretem a véletlent is. Most ugyan van egy gondolatom arról a csodálatosan különböző hatásról, amit a művészet kelt az emberekben, s amit szeretnék megírni. Akkor jutott eszembe, mikor magukkal együtt állottam a Diana előtt. De még sokat kellene tanulnom hozzá...

Voronzov egy kissé féltékeny volt a Gertrud barátságára. Ez az asszony, aki abból a körből való volt, ahonnan Annamária kilépett, ellentétes irányban befolyásolhatná a leányt, mint ő akarja. Most is szó nélkül, kelletlen arccal ment mellettük és Gertrud hiába igyekezett mosolyával lefegyverezni.

Meg kellett állani a Friedrichstrasse áthömpölygő kocsiáradatánál, és amint a két asszony szemben állott, feltünt Voronzovnak az arckifejezésük ellentétessége. A nyugodt megelégedett asszony, aki a magának megfelelő életben él, és az izgatott leányarc.

Mikor egyedül maradtak, Voronzov meg is kérdezte Annamáriától, hogy nincs-e valami bánata.

— Küzdelmeim vannak; — gondolhatja, hogy

nagy életváltozások nem mennek megrázkodás nélkül.

— Miért nem beszél róla velem, a legjobb barátjával?

Anna a fejét rázta: — Majd elmulik. — De ő maga sem bízott benne. Szerelmének első boldog pillanatára keserves küzdelem következett. Nemcsak ostoba reménytelensége miatt, hanem, mert viszonzás esetében sem adhatott volna mást boldogtalanságnál. Csak most szakított egy filiszter környezettel a nagy ideálok nevében, és akkor idegen helyen hontalanul ismét belépjen?

Nem — még ha azok a szemek a szerelem olyan mélységével is néznének reá, mint amilyen közönyösen siklott el tekintetük most felette — még akkor sem . . . Neki szent célja van, felesküdött katonája ügyének és árulás volna, még csak gondolni is másra.

És minél jobban kűzdött ellene, hogy egy férfi el ne foglalja gondolatait, annál többet gondolt rá, maga a lelki küzdelem a rá való gondolás volt. Míg szeme végigsiklott a betűkön, az ő hangja, kézmozdulata, tekintete kisértette, — véleményeit, elveit gondolatban ő elébe tárta, vitatkozott vele és fantáziája vitte — vitte . . . míg egyszerre magához tért és erőszakos energiával hajtotta fejét a tudományos gondolkodás igájába.

Le kell küzdenie! Akaratának teljes szenvedélyességével, mint éber őr vigyázott gondolatai

felett s egy reggel úgy érezte, hogy megnyugodott.

Izgatottság nélkül ébredt, valami nagy testi nyugalommal is, nemcsak lelkivel. És most nem kapott szívdobogást, mikor a férfi lépteit meghallotta a folyosón és kíváncsian emelt fővel várta a belépését. Hát ez az ember volt, — végre elfogultság nélkül meg tudta látni — ez az ember volt, aki kiforgatta önmagából. Lassan, részletesen, bírálóan megnézte keskeny, fehér homlokát, szemét, arcát — ez volt, hiszen már vége.

Három napig erősen dolgozott, míg elnyomott érzelmi élete halkan lüktetett a tudat alatt, alig észrevehetően, úgy hogy egy gyenge kis önámítással el lehetett feledkezni róla, s azt hinni, hogy nem él. De mindíg nehezebb volt eltompítani.

Egy előadás után Voronzovval jött ki s míg a folyosón felvette kalapját, látta hogy Wogt nem mesze áll tőle s egy hallgatóval beszélget. Saját maga bíztában látta meg a régi titkos félelem nélkül. Wogt is ránézett s Annamáriának úgy tetszett, mintha várná, hogy ő köszönjön elébb. Egy kissé gyermekes daccal keményen tartotta a nyakát — nem! Wogt csak most vette észre Annamáriát, erről a büszke nyakmozdulatról és meglepetten nézett rá, míg a fiatal emberrel tovább beszélt; Anna is Voronzovnak felelt, míg idegesen gombolta kabátját; úgy érezte, hogy a másik várakozó tekintete mint valami kegyetlen kényszer

árad felé, mely megtöri dacos nyakát, s a másik pillanatban meghajtotta a fejét. Wogt mintha csak erre várt volna, fogadta a köszöntést és elfordult.

Annamária ott hagyta Voronzovot, keresztül tolakodott a tömegen, összeszorított fogakkal ment le a lépcsőn.

Úgy gyűlölte azt az embert, akinek akarata ellenére meg kellett hajtania fejét, hogy szenvedett a saját gyűlöletétől. Hiába igyekezett megnyugtatni magát, hogy egy ilyen semmiség csak nem fogja felizgatni, nehezen elért nyugalmát felzavarni... gyűlölte . . . gyűlölte!

Este a kimerülésig dolgozott, úgy félt az éjszakától, mely ellenőrizhetlen álmokat bocsát rá; de az álmok elmaradtak; ébren vergődött szenvedélyes vággyal ő utána, hogy megsérthesse, megbánthassa s azután újra meghajthassa a fejét előtte, mélyebben — akár a földig — hogy kezét az arcához szoríthassa és engedje magát hidegen lenézni, vagy . . .

Felült, felakart kelni, hogy lerázza magáról a fojtó gondolatokat, de nem bírt. Mire elaludt, zavaros álmai mindenkit végigkergettek álmodó szemei előtt, csak azt nem, akit szeretett.

Voronzov egy este azzal az elhatározott szándékkal ment fel Annamáriához, hogy nyiltan fog beszélni vele szerelméről. A leány idegessége, szeszélyessége aggasztotta, de néha reményeket is keltett benne — reményeket, amelyekbe néha bele-

sápadt, ha elgondolta. Nem így viselné-e magát egy szerelmes leány, aki maga sincs tisztában azzal, hogy mit akar? Igaz, hogy az ő életükben, az ő elveik szerint bármelyik félnek joga van a közeledésre, de ha talán mégis előítéletek tartanák vissza, talán nem tudja levetni leányos büszkeségét — talán ő maga sem tud szerelméről, de egyetlen szava öntudatossá tehetné . . .

Annamária egy keskeny, hosszúkás harmademeleti szobában lakott a Spree parton, amelyben a szokásos szekrényen, pamlagon, ágyon és asztalon kivül semmi sem volt, csak a nagy nickelveretes utazóláda emlékeztetett a régi otthonára s erősen kirítt a környezetből. Keményített csipke-függönyök voltak az ablakon, fehér terítő az ágyon s egyedül ez tette barátságossá a szobát. Mert Annamária semmivel sem akarta enyhíteni a szegényes benyomást, mégcsak arcképeit sem rakta ki, melyeket magával hozott s amik a multra emlékeztették volna. Semminek sem volt szabad elvonnia attól, amit a jelenben választott.

És mégis szerette ezt a szobát; ezek közt a csúnya, tarka festésű falak közt gondolta el élete legértékesebb gondolatait, emellett a négyszögletes asztal mellett élte és szenvedte át lelkének legmélyebb érzéseit. Itt szőtték barátaival terveiket s itt volt elrejtve a szögletes, ódon formájú cyrill betűkben a jövő, mely halált jelentett vagy másoknak, vagy nekik.

Voronzov a kályhához támaszkodva állt, melyben a most rádobott szén nyugtalan ropogással kezdett égni. A szénvillát kezében tartotta és lassan ütögette mutatóújjához, míg komolyan nézte a vékony, fekete vasrúd apró, gyors rezgését s mikor lassan elcsöndesedett és megállt, újra kezdte a játékot. Nem is tudta, mi van a kezében, egészen másra gondolt, de gyáva lett a leány előtt.

— Azért mégis sajnálom, hogy nem Boroszlóba mentünk, — szólalt meg egyszerre.

— Úgy? És miért?

Annamária az asztalnál ült; a lámpát egészen közel húzta magához és egy otthonról kapott levelet olvasott. De olyan távol érezte magát az otthoni gondolatoktól!

— Mert magát ez a nagy város túlságosan elvonja a céljától.

Annamária megfordult a széken.

— Nincs velem megelégedve? — kérdezte.

— Nem vagyok. Nem értelek Anna, — folytatta bizalmasabban; — azt mondtad, kémiát fogsz tanulni, vagy valami természettudományi ágat, most pedig nem jársz laboratóriumba, ostoba theoretikus dolgokat olvasol. Miféle könyvek azok az asztalodon? Mit akarsz a tett emberei közt filosofiával, lélektannal?

— Talán a gondolatszabadságomat akarod korlátozni? — kérdezte. Sápadt volt és hajába vörös fényt dobott a lámpavilág.

— Anna, értsük meg egymást. Hallgattam a kedves tanárodat s azt az egész haszontalan tudományt, amelyik górcsövön vizsgál egy vízcseppet s azt hiszi, abból megmagyarázza, hogy miért hullámzik a tenger. De jó, téged vonz és psychológiának nevezed. De az istenért, ne attól az embertől tanulj, aki olyan kapkodva ad elő, mintha nem tudná a saját tudománya elemeit.

Anna az asztal felébe hajolt és összeszorította a fogát. Nem felelt.

Voronzovból kitört az az öntudatlan féltékenység, mely minden szerelmes embert tízszeresen éleslátóvá tesz a saját neme iránt.

— Egy ideges test, egy zavaros fej... egy... egy félben maradt zsenie, akinek olyan csodálkozó szeme van, mintha ma látná a világot először. Gyermekszeme — asszonyhomloka — és a szája...

Annamária már mellette állott és megragadta a férfi karját, hogy a szénvas csörömpölve hullott ki a kezéből. A szája egyenessé vált, mint egy keményen húzott vonal.

— Ne bántsa... ne bántsa... fáj...!

Aztán elfordult és visszament a helyére. Valami szokatlan, ügyefogyott mosolygás jelent meg az arcán egy pillanatra, azután a karjára hajtotta a fejét és görcsös, elfojtott hangok törtek elő a torkán. Nem sírás volt, nem enyhitő könnyek; a lelki szenvedés az idegeken át ellenállhatatlanul rázta meg a testét.

Voronzov odafutott, de nem mert hozzáérni, hogy segítsen vagy vigasztalja. Megint érezte köztük azt az óriási távolságot, azt az áttörhetetlen gyűrűt, amely nem engedte a leányhoz közel, de most már tudta, mi az oka. Ahol egy ember miatt szenvednek, ott az a bűvös kör, melyen csak az bír áthatolni, aki a szenvedést okozta.

És abban a pillanatban átérezte ennek az asszonynak a fájdalmát, sokszorosítva a magáéval, és a fájdalom olyan nagy volt, hogy az egész lelkét merevvé tette. Nem gondolt semmire, csak szenvedett.

— Ne ijedjen meg . . . mindjárt vége lesz . . . mindjárt . . .

Nem ismerte meg az Annamária hangját. Olyan elváltozott, gyönge volt. Már fel is emelte a fejét s egy pillanatig zavartan nézett Voronzovra, de egyenesen a szemébe nézett; olyan valami asszonyos, szinte bocsánatkérő volt az arcában, a szája, a szemhéja egy kicsit remegett, szép, magas homloka olyan fehér volt.

Ezerszer jobban szerette ebben a pillanatban, mint valaha. Ha megragadhatná, csak azért is, akarata ellenére is, erőszakosan — annál inkább, mert nem szereti!

Két karja tehetetlenül csüngött le az oldalán.

— Igen, — szólalt meg lágyan Annamária; azt akarta mondani: „szeretem,“ de ez a közönsé-

ges szó olyan óriásinak, olyan kimondhatatlannak tetszett, mint valami misztikus varázsszó, mely ismeretlen jó vagy rossz hatalmakat idézhet fel — azután leküzdhetetlen hatalmakat — és félt tőle, nem mondta ki.

— Igen, nem tehetek róla, szégyellem egy kicsit... vagy nem is... nem tehetek róla...

Milyen asszony volt, milyen leplezetlenül asszony abban a futó, szégyenlős mosolygásban, abban a kis elpirulásban — azért az emberért volt ilyen asszony — annak az embernek mondta vallomását...

A Voronzov lelke megkeményedett az asszony ellágyulásával szemben. Hátat fordított és visszament a kályhához. Gépiesen felvette a tűzvasat, de nem tudott játszani vele, újra leejtette.

Annamária egyszerre figyelni kezdett rá. Menynyire megbántotta ezt az embert, akiről tudta, hogy szereti, de sohasem gondolt rá, hogy komolyan vegye. Voronzov olyan természetes volt az életében, szerette és hálás is volt iránta, de... És mégis, most a saját szenvedésein keresztül kezdte érezni a másik szenvedését... nem tudott mit mondani, pedig úgy szeretett volna egy szót találni, felé akarta nyújtani a kezét és nem tudta.

A Voronzov kék szeme olyan végtelen szomorú volt, mikor megszólalt:

— Úgy, hát én azért nem...?

Kérdés volt, de olyan megadó bizonyosság

hangzott ki belőle, mintha már a felelet is benne rejlett volna.

— Igen, azért nem, — mondta határozottan a leány.

Ennyivé zsugorodott össze a Nikolajevics Fedor szerelmi vallomása. Annamária a feleletében már ugyanaz volt, aki régen; arckifejezése bezárkózott megínt, s amit Voronzov még mondani akart, tehetetlenül fordult vissza a saját lelkébe.

Annamária ettől az estétől fogva valamivel nyugodtabb lett. Mint ahogy már egyszer stagnálást ért szerelme fejlődése akaratának erőfeszítésével, most ettől a kis megnyilatkozástól szünt a titkolás által nagyra nőtt feszültség és aránylag látszólagos nyugalmat ért el, ami önmagát is meglepte. De most nem örült neki, mint először. Szerelme olyan lelki értékké lett előtte, olyan ritka, csodálatos emóciákkal gazdagította életét, hogy most már nem akarta elveszíteni. Kiváncsi lett önmagára.

Az a nagy határozott vonal, melyben szerelme lelki életén áthúzódott, nem egyenesen megtöretlenül, nem egyenlő magasságban uralkodóan vonult végig. Ezer ellenálláson keresztül erővel, de hullámzóan, ismétlődő pihenéssel törte át a tudat nagy összeségét, mely nem akart helyet engedni neki, míg végre a nemi élet szivós kitartásával győzelmessé lett lelke felett, segítségül hívja a test minden hajlamát, melyet felhasználhatott céljaira,

a fiatalságot, a vért, a vágyat, a jövő nemzedék iránt szunnyadó szeretetet — az egész asszonyt, aki eddig semmit sem élt benne.

Voronzovot rendkívül leverte ez az új fölfedezés. Tudta eddig is, hogy amilyen gyorsan és könnyen meghódította a forradalmi eszméknek Annamáriát, épen olyan nehéz lesz szerelmének megnyernie. De soha sem jutott eszébe, hogy ez a szenvedélyes teremtés egy kis polgár emberbe ilyen vakon beleszerethessen. Nem értette, de eszébe nem jutott, hogy küzdjön miatta.

Ábrándozó szláv természet volt, mely egy nagy, fanatikus kitörésre képes lehet, de nem kitartó, energikus, állandó tettekkel járó küzdelemre.

Pedig mennyi küzdelembe, mennyi elvesztegetett erőbe kerül minden lépés, amit megteszünk — gondolta a könyve előtt ülve, melyből egy betüt sem olvasott. És vajjon nem hiába való-e minden küzdelem magunkért épen úgy, mint az emberiségért?

Olyan fáradt és levert volt. Nem bizott semmiben.

Egy csészében hideg, keserű tea állt az asztalon és a könnyű orosz cigaretta füstje betöltötte a kis szobát. Tulajdonképen éhes is volt és ez egy cseppet sem járult hozzá, hogy hangulatát emelje. A kis vaskályhában alig volt már parázs.

Mit mindent nem várt ettől a külföldi élettől! Annamáriát elsősorban, aki olyan távol állt tőle

az otthonában, elérhetetlenül távol a házitanítódiáknak. Erről ábrándozott otthon hanyatt fekve a mezőn, a nagy zöldeskék égbolt alatt, vagy szobája ablakába könyökölve, mig a nehéz felhőket nézte. Erről és nagy tettekről, de mintha emlékeznék rá, hogy már akkor érzett a futó képek mögött valami tehetetlenséget. Nem ujjongó ábrándozás volt ez, hanem képek tétlen, lassú felvonultatása, melyeknek ő csak nézője volt.

Most is nem tehetne-e valamit? Valamit, amivel visszanyerné. meghódithatná? Lehetetlen, hogy teljesen elvesztette volna! Hiszen akkor mindennek vége! Nem együtt nőttek-e fel forradalmi eszméi szerelmével, összekapcsolva, elválaszthatatlanul.

Lehajtotta az egész csésze teát, aztán párszor végigsimítgatta hosszú haját. Nagy, fehér keze nem volt tiszta s egy darabig négyszegletesre vágott körmére bámult.

Kopogtak és a feleletet be sem várva, a hosszú Prokojev félválla ügyetlenül tolódott be a keskenyen benyitott ajtórésen, azután az egész ember.

Voronzov nem állt fel, csak a fejével bólintott. Prokojev egy kicsit elnevette magát, sápadt, sovány képe olyan volt, mint valami álarc; aztán körülnézett s leült egy ládára, mert nem is volt más ülőhely.

Az ágy még vetetlen, a padló piszkos, az egyik asztalláb alá egy összehajtogatott ujságpapir volt gyűrve s amellett ott maradt a seprésnél megakadt

szemét. Az ablak egy raktárudvarra nyílott, amely ládákkal volt tele s az eső lágyan kopogott a nedves deszkákon.

— Feodorovics Sándor beteg, a kórházban van — szólalt meg Prokojev.

Voronzov intett a fejével, hogy tudja.

— Nincs egy kis pénzed? — Kérdezte egy kis hallgatás után.

Voronzov egy márkát vett ki a zsebéből.

— Nincs több.

— Mikor jöttem, találkoztam Pavlovna Annával — mondta Prokojev, hogy valamivel viszonozza szívességét.

— Hol?

— A villamosra várt. Haza ment.

Aztán épen olyan félszegen és keskenyen tolta ki magát az ajtón, mint ahogy bejött.

Voronzov a kályhához ment, felpiszkálta a szenet és beleköpött.

— Nicsevo, — dörmögte, míg felemelkedett és szomorúan rázta a fejét.

VI.

Gertrud későn érkezett haza, de még gyorsan átöltözködött vacsora előtt. Már az egész társaság ott ült a hosszú asztalnál s ő is elfoglalta szokott helyét a svájci mellett, míg üdvözölve nyújtotta felé kis kezét, melyen még érzett a külső levegő frissesége.

Az egész társaságon az az alig észrevehető mozgolódás futott végig, ami egy szép és érdekes asszony megjelenésével rendesen együtt jár.

Gertrud azután a magyaroknak köszönt, és mosolyogva intett egy nagy cserép virágzó erikán át a japáninak. Nagyon szerette ezt a komolyképű kis fekete embert, akinek kimért udvariasságából külön hódolatot érzett; aki ha egy pillanatra elnevette magát, olyan lett az arca, mint azok a groteszk dekorativ álarcok a saját hazájában, aztán megint komolyan nézett ferde szemvágása mögül. Az oroszok az asztal másik végén ültek.

A társaság véleménye szerint Dumont volt a választottja, aki szerelmes volt bele, azzal a rövid, pár hónapra szóló, befejezetlen érzelemmel, mely a pensio-élet költészete, melyet rohamossá tesz a korlátolt idő tudata, érdekessé a legkülönbözőbb raceok egymásra való kíváncsisága, aggódóvá az elválástól való félelem. Most a Gertrud kis „regénye“ volt a legújabb, s ő gúnyos jókedvvel figyelte meg az asztaltársaság várakozásteljes állásfoglalását.

Az amerikai mérnök és a széptermetű, komoly dán kisasszony, a vidám müncheni fiú és a walesi énekesnő flirtje már únott vagy hanyatlóban volt; a bajusztalan Herr von Landeneck olyan tartózkodóan, bár csüggedés nélkül bámulta a mosolygó, gazdag Ivanovna Verát, hogy a legkitartóbb kíváncsiság sem győzte megvárni, mi lesz

belőle. A szerelemben is, mint minden emberi dologban, a fejlődés a legérdekesebb.

Növelte a Gertrud érdekességét az a titokzatosság, mely körülvette. Elvált asszony — sohasem beszél az életéről vagy a férjéről — voltak, akik nem is hitték, hogy férje van.

Dumont, aki már hetek óta készült el utazni, de nagyon nehezen tudott elválni, egyszer mégis kérdezősködni kezdett:

— Meddig fog Berlinben maradni?

— A tavaszig; aztán tudja, hogy Párisba készülök.

— És haza?

— Azt még nem tudom.

— És . . . és nem szándékozik újból férjhez menni? — Egy újonnan jött magyar asszony hozta azt a pletykát, hogy Gertrud csak a válópere lefolyását várja, és egy íróhoz fog menni, a híres Ujhelyihez . . .

Gertrud meglepetten felelt: — Újra férhezmenni! Óh nem!

Gertrudnak igazán eszébe sem jutott eddig. Olyan megelégedett volt az önállóságával. Még a gondolatát is igyekezett lerázni, ha eszébe jutott az örökös közösség, a hálószoba, a kettős mosdó, melyen párosával állottak rendben tálak, kancsók, poharak a márványon. A jó, rendes polgári közösség szimbolumai.

A férjéről csak az ügyvédje útján hallott, az

anyja sohasem írt róla. De azért néha mégis elfogta valami gyöngeség, mely még nem volt egészen lelkiismeretfurdalás, és különös kérdéseket vetett eléje: Vajjon nem kell-é hálásnak lenni az embernek a szerelemért, amit nem viszonozhat? Vajjon olyan ajándék-e az, mely viszonzásra kötelez, ha egyszer elfogadtuk, bár nem szívesen is, vagy olyan, mint a természet adományai, a levegő, a nap, amihez jogunk van, ha a földre születtünk, míg magunk akarjuk?

Tudta, és nem is tagadta el maga előtt, hogy önző természet, de úgy érezte, hogy ez nem kicsinyes, hanem nyugodt, büszke önzés, — az érvényesülés, az élet önzése, melyhez neki joga van; nem is a boldogságra törekvés, hanem egyszerűen az élet adta meg neki ezt a jogot, mely a maga kifejlésére a feltételeket megköveteli.

Más asszony talán boldog lett volna abban, amit ő ott hagyott; benne a fejlődésre törekvés volt az a nyugtalanság, ami azoknál a boldogságra, főleg szerelmi boldogságra törekvés volt.

Erre a kifejlésre most a művészet útján akart eljutni. Ha alkotni nem tud, legalább olyan mélyen akart érezni minden művészi megnyilatkozást, hogy önmagában szinte újra teremtse. Ezért volt most az asztala telve eszthetikai munkákkal, de mind elégedetlenül hagyta, saját érzése mélyebb volt, mint az írott szó. Ha ő egyszer meg tudná mondani, szétbontani, feltárni azt a csodálatos érzést . . .!

*

Régi, elsárgult papiron, gyöngysorhoz hasonló írással van írva:

„Demeternek, a minden lét dicső anyjának szobra a rabló Róma kezébe került. Évszázadok mulva romoktól, tört oszlopoktól körülvéve, elfeledve, aloe-bokrok és gazdagon burjánzó fű között ülve, tekintett le gyermekére, a vad természetre; szemöldökének vonalában mélységes mélázás rejtezett.

Egy gyermek eltévedt a romok között; sírva kereste az útat arra felé, ahonnan a fehér homlok világított, melynek márványán nem fogott az este, a sötétség. A gyermek rábámult a jóságos alakra, s elfeledkezett a zokogásról. Egy percig gondolkozott, aztán felkúszott a szobor lábfejére, majd a peplos szigorúan stilizált keresztbe futó ránczaiba kapaszkodva a térdére, az ölébe csúszott, s a márványkarra hajtva fejét, elaludt.

A pazar szeretet, melyből a művészeten át még az örök anya képmásának is annyi jutott, anyát és fekhelyet adott késői gyermekének is.

És mi, egy még későbbi kor eltévedt gyermekei, mi is így hajtjuk fejünket művészet anyánk ölébe.“

*

Szinház után — Nórát adták a csodálatosan intim, müvészi kis szinházban, — a penzió tarsaság kávéházba akart menni

Gertrud szeretett volna egyedül maradni Nórá-

val, hogy egy kissé jobban megértsék egymást, de az összetartás, mely gyakran kellemes, akkor sem engedte el kötelékéből, mikor alkalmatlannak találta.

A Café Victoria portása nagyra tárta a nehéz üvegajtót a szép asszony előtt és némi habozás után egy sarokasztalhoz ültek le. Abban a percben a magyar doktor meglepetten köszönt és intett egy férfi felé, aki magában ült és cigarettázott egy asztalnál.

Sovány, magas ember volt, szintelenszőke hajú, elmosott vonásokkal. Kivágott mellényéből erősen kivilágított a fehér ingelő, s öltözetének fehérfeketesége szinte rikítónak tetszett a haj, a szem, az arc elmosódott színtelenségével szemben.

A doktor mindjárt odament hozzá.

— Te itt vagy Berlinben? Mióta?

— Egy hónapja.

— Jőjj oda hozzánk, bemutatlak.

— Nem szeretek ismerkedni.

De mikor a társaságra tekintett, meglátta, amint Gertrud épen kibontakozott hosszú köpenyegéből, mely egy pillanatig, amint hátravetette, világos, irizáló selyembélésével olyan volt, mint egy nagy feltárt kagyló, meglátta a Fräulein Lotte mosolygó száját és a szép dán leány komoly szemét és odament.

— Zajzon Ferencz — mutatta be a doktor. Egypár magyar szó, — aztán az új ismerősnek is

helyet adtak. A fehérkötős Herr Ober megjelent a sörrel és kávéval, gyors négyféle kiejtésű német beszéd hangzott fel, sok nevetéssel és gesztusokkal kísérve.

Gertrud és Zajzon kíváncsian nézték egymást. Zajzon nem a férfi, hanem a műértő tekintetével, amelyben több volt a kritika, mint az elismerés, amit Gertrud is észrevett és kissé bosszantotta; nagyon is hozzá volt szokva mostanában a hódolathoz.

Zajzon az egész idő alatt keveset beszélt. Egyszerre szinte kettévágta a Dumont egyik mondatát, amint Gertrudhoz fordult:

— Nem találkoztunk mi már valahol?

— Nem — felelt határozottan Gertrud. — Minden magyar ismerősömre nagyon jól emlékszem.

— Nem is Magyarországon találkoztunk, hanem talán régebben, úgy négyszáz évvel ezelőtt Firenzében, a San Miniato al Monte bejáratánál vagy a Palazzo Medici lépcsőjén, vagy még sokkal régebben, nem a maga profilja ihletett Ravennában, a huszonkét szűz mozaikarcához?

Komolyan beszélt, kissé lassan és hangsúlytalanul; Gertrud nem tudta, hogy tréfának vagy valami misztikus bolondságnak tartsa-e? Zajzon oldalt hajtotta a fejét és az egyik szemét összehúzta míg beszélt; Gertrud most vette észre, hogy világosszürke szeme van, az irisze körül sötét, határozott kontúrral.

— De hiszen az nagyon érdekes amit beszél — kiáltott fel Fräulein Lotte.

— Arra meg egészen tisztán emlékszem, hogy Önnel hol találkoztam kisasszony, Athénben meg is örökítettem a mosolyát az Akropolis egyik leányán.

— És velem nem találkozott valahol? — kérdezte a dán leány nevetve.

— Nem, önt most látom először.

— Igazán, ez nem szép . . .

— Dehogy, ön még ezután vár a megörökítésre, öné a jövő.

Gertrudot most már bosszantotta ez a beszélgetés; míg magára nézve bóknak vélte az összehasonlítást, titokban tetszett neki. De így általánosítva . . . ostobaság.

— Ha maga minden korban művész volt, miért lett most orvos?

A Zajzon szája megrándult s egy kis idő mulva halkan, magyarul felelt:

— Ez kegyetlen bosszú volt. Amiért a hiúságát megsértettem, a legfájóbb pontot érinti bennem.

— A hiúságomat? — kérdezte Gertrud, bosszankodva, hogy elárulta magát.

— Igen, — felelt Zajzon határozottan, — akarattal tettem, érdekelt tudni, hogy mennyire assszony.

Gertrud elfordult és az általános társalgásba merült bele. De izgatta ez az ember, aki mellette

ült. Egyszerre megint hallotta hangsúlytalan beszédjét, amiben mégis mintha lett volna valami egyhangú, szinte szomorú melódia:

— Nem vette még sohasem észre, hogy vannak emberek akik az első találkozásra ismerősök?

— Oh ez nagyon régen felfedezett és ezerszer megírt frázis, — felelt Gertrud ingerülten.

Zajzon úgy tett, mintha észre sem venné mit felelt. — Fogadom, hogyha a férje most belépne, idegenebb lenne maga előtt, mint én vagyok.

— Kérem, hagyja az intimitásokat, egyáltalán mit tudhat rólam és a férjemről . . .

— Mindent. Ha egy asszony egyedül utazgat külföldön, akkor ahoz nem kell egyebet tudni.

Gertrud megint félbeszakitotta a beszélgetést; azután egyszerre körülnézett, mintha keresne valakit: nem, ezt a német polgár familiát nem ismerte soha, sem azt a két asszonyt azzal a kopott prémmel, azt a fiatal párt sem, aki olyan közel ül egymáshoz a vörös bársony pamlagon, sem azt a lila kalapos szőkét . . . hanem ott, — azt a fiatal embert, aki nem vetette le kopott kabátját, szemére húzta formátlan kalapját és olyan konok tekintettel néz maga elé — most felnéz, csupa irónia a képe — azt mintha már valamikor ismerte volna.

Ránézett Zajzonra, aki a Gertrud tekintetét követve szintén észrevette a fiatalembert. — Lássa! — mondta.

Gertrud elpirúlt. Már többször észrevette, hogy emberek, akikkel először beszél életében váratlanul befolyásolják; sokszor szinte nyugtalanította ez az elfogadó képessége, mely által egy pillanat alatt beleéli magát a mások gondolataiba, tudva, hogy a másé, és szinte élvezve ezt a szellemi egybeolvadást.

Elgondolkozott. Úgy látszik ez az ember csakugyan lát benne valamit, ami igaz. Kicsit hátratámaszkodott és felnézett. A menyezeten apró villanygolyók fénylettek sorban egymásmellett, hol fényes négyszögekké, hol egymást átmetsző mintákká rendeződtek a Gertrud kissé vibráló tekintete előtt.

— Nézze, elmegy a mi fiatalemberünk, — mondta Zajzon. Az ironikus arcú férfi, félvállra vetve kopott kabátját csakugyan az ajtó felé tartott.

— Vajjon csakugyan olyan érdekes-é, mint a külseje, — gondolkozott hangosan Gertrud.

— Ha magunkat keressük benne, akkor igen; ha nekünk volna olyan sötét, keserű arcunk, akkor mi ilyen és olyan érdekesek lennénk — gondoljuk. Az érdekesség a saját lelkünk vonalának kifelé folytatása.

— Maguk roppant okos dolgokat beszélhetnek ott együtt, hogy olyan komolyan néznek, — szólt közbe Fräulein Lotte. — Éljen az élet! — és mosolyogva emelte fel söröspoharát.

— És a szerelem, — tette hozzá Zajzon előrehajolva.

A doktor feltette a monokliját és megcsóválta a fejét. — Ez már is szerelemről beszél, — ugyancsak siet! — gondolta.

Mikor hazaindultak, Dumont átengedte a Gertrud kísérését Zajzonnak. Az ő ideje lejárt, adieu szép asszony, udvarlás, szép esték várakozó szívdobogással tele, puha kézszorítások, nemsokára csak emlékek lesztek, azután még azok sem . . .

Az utcán eleinte nem lehetett beszélgetni a tolongásban, de a hidon túl kevesebb lett az ember, kisebb a zaj.

— Tulajdonképen hitte amit beszélt, vagy csak érdekessé akarta magát tenni? — kérdezte Gertrud.

— Érdekessé mindenesetre — és abban a percben hittem is amit mondtam; mindig hiszem amit épen kimondok, csak a szó után következik a kétkedés. Ha egyszer szerelmet vallanék magának, abban a percben igaz lesz; a másik percben már nem tudom.

— Ez nem nagyon biztató!

— Csak figyelmeztetem, hogy a szó milyen veszedelmes; kemény formát ad a hullámzó, ködös gondolatoknak s ezáltal mindjárt hazugsággá teszi; elmossa a finom árnyalatokat éles konturjával, pedig talán épen az árnyalat a legfontosabb benne.

Stilizál, de olyan eszközzel, amit évezredek előtt nem nekünk teremtettek . . .

— Elég, elég! Ne bántsa az egyetlen közvetítőt ember és ember között.

— Egyetlennek tartja? Hát a hallgatás?

És csakugyan mind a ketten elhallgattak.

— Mondja, miért nem lett művész, ha annak érzi magát? — kérdezte Gertrud egy idő mulva.

— Erről majd csak akkor beszélek, ha jó barátok leszünk.

— Gondolja, hogy azok leszünk?

— Feltétlenül — egy darabig. Mindaketten érdekesek tudunk lenni egymás előtt és örülni fogunk, ha elhitethetjük magunkkal, hogy csakugyan érdekesek vagyunk.

— Én többet kívánok a barátságtól.

— Pedig nem ad többet.

Megérkeztek. Megállottak a kapu előtt és hallgatva várták a többieket, akik elmaradtak.

Gertrud csak most vette észre, amint szemben állottak, hogy milyen magas Zajzon. Nagyon leeső válla volt és a karja sajátságosan lógott le oldalt, mintha a vállhoz csak lazán volna kötve; a szája össze volt szorítva nyírott bajusza alatt és a szeme homályos, de meleg.

— A viszontlátásra! — Kezet szorítottak.

— Ebbe az asszonyba érdemes volna beleszeretni, — gondolta Zajzon, mikor végig ment a vízparton hanyag járásával, a karját lóbálva.

— Ha én ebbe az asszonyba szerelmes tudnék lenni!

Zajzon évek óta élt külföldön. Eredetileg azzal a szándékkal ment ki, hogy festő lesz. De már nem volt elég fiatal, a kritikai érzéke tulságosan kifejlődött, sokat látott és nem tudta az elején kezdeni. Nem volt zsenie és az akart lenni és ezzel az akarással még a tehetségét is elrontotta. Ironiája legkevésbbé kímélte önmagát. Vagy egy évig tartó küzdelmes ingadozás és egy még rövidebb kísérlet után hogy zenész legyen, kedvetlenül, kelletlenül, véglegesen visszatért az orvosi pályára.

Hazatért, de nem tudott egy helyben maradni. Nem bírta elviselni a rendszeres, egyforma életet, miután megszokta a művész-élet változatosságát. Pedig nem volt született bohémtermészet és élet-pályája elégedetlenségéhez örökösen hullámzó vágya, hol a nyugalom, hol az új után még egy disszonanciát csatolt.

Sokszor vágyott rá, hogy egy asszony lekösse, de félt a családi élettől is. Néha anyagi gondok ijesztették el, máskor a nyugalom, amire vágyott még rosszabbnak tünt fel előtte mint a hányatott élet. Az elhatározó lépés előtt, a meg nem változtatható előre érzése minden élet-gyávaságot felkeltett benne. Minden új benyomásnál előre, félő kíváncsisággal várta, mikor lesz közönyössé, únottá előtte és a közöny első, halvány jelét dühös ironiával emelte öntudatos utálattá.

Mikor Gertruddal találkozott, azt hitte, hogy az is olyan céltalan bolygója az életnek, mint ő, de mikor egységesebbnek, biztosabb körvonalúnak találta, kereste a társaságát; úgy érezte, hogy ez az asszony ilyen irányban képes lesz őt is befolyásolni.

Sokszor összejöttek és megbarátkoztak. Zajzon azt remélte, hogy sikerül igazán megszeretnie Gertrudot, és ezzel lelki biztonságát visszanyernie, hiszen eddig nem tudott állandóan szeretni sem asszonyt, sem várost, sem művészetet.

Mindezt lassankint elmondta Gertrudnak; de az asszony nem bízott ebben az akart érzelemben, a saját tapasztalata óvatossá tette. Tudta saját férjhezmeneteléről, hogy nincs könnyebb, mint érzelmeket szerelmi irányba félremagyarázni.

VII.

A Luisenstrasse egy régi házában volt az orosz olvasókör, mely ártatlan neve mellett a rendőrség éber felügyelete alatt állott, mert titkos forradalmi fészeknek, az orosz propaganda tüzhelyének tartották.

Az ócska ház rendetlenűl épített udvara szalmával, háncscsal és szétfeszített ládákkal volt tele; savanyú, romlott szag csapott ki a lépcsőaljakból. Az udvar végén volt a klub feljárata. Az örökké esős berlini tél sáros nyomai hetek óta ott száradtak a falépcsőn és a piszkos szőnyegen

az ajtó előtt. Így este ételszag töltötte meg a parányi előszobát.

Bent az ebédlő levegője egyszinű szürke volt a füsttől, melyben csak itt-ott oszlott szét egy-egy sötétebb füst-karika. Az asztalok mellett zsúfoltan ültek, s a gázlámpa világánál sápadt arcok néztek egymással szembe. Leányok is voltak köztük, sovány, fehér, szomorú képű leányok, — egy nehány dacos arc, a szájuk kemény mintha mindíg összeszorítanák a fogukat.

A propaganda vezetői jól meg tudták őket különböztetni. Azokat a sápadtakat egyetlen tettre lehetett felhasználni, — az utolsó bombavetésre, mikor idegzetüket úgy felcsigázták, hogy összes energiájuk egyetlen gondolatban összpontosult. A másik a kitartó fanatikusak fajtája volt, akik csellel, hazugsággal, erőszakkal, álruhában vagy nyiltan mindíg mindenre készek; akikben mindíg egy csomó túlfeszült energia vár a kitörésre.

A két ablak közt a falon, valami sötétszínű, kivehetetlen, újságból kivágott nyomat felett a Lassalle arcképe nézett le rájuk.

Most mind közönyösen ültek, vagy halkan beszélgettek. Az újonnan érkezők alig köszöntek valakinek, helyet kerestek a hosszú asztalok mellett, melynek mindegyikén egy kúp olcsó narancs állott; nem is volt más meleg, színes folt az egész szobában. Legtöbben teáztak.

A túlsó ajtó a sötét ruhatárba nyilt, míg a

másik gondosan be volt zárva az olvasószobára; ha onnan jött ki valaki, hallatszott, amint a kulcs belül megfordul a zárban.

Az ajtó mellett levő asztalnál egy magas, barna feltünően szép férfi sakkozott az amerikaival. Ez is orosz volt, de már bejárta az egész világot és nagyon büszke volt rá, hogy anarchista elvei miatt mindenütt rendőri felügyelet alatt állott.

— Vannak új hírek? — Kérdezte Annamária a sakkozótól.

— Kumanszky megérkezett tegnap este. — Egy levelet vett ki a zsebéből és átadta a leánynak, aki becsúsztatta ruhaderekába.

— Eljön ma Kumanszky? — Kérdezte.

— Odabent van. Hát Nikolajevics Fedor?

— Ha kilenc óráig itt nem lesz, érte megyek.

De Voronzov is megérkezett. Amint fogyott a bentlevők száma, a kedélyek izgatottabbak lettek; a Kumanszky neve többször felhangzott. Azután egyenkint, lassan mentek be az olvasó-szobába.

A sovány, hektikus Kumanszky, aki már börtönben is ült, akit már csak a forradalom reménye tartott életben és tüdő helyett fanatizmus lélegzett benne, halkan, rekedten mondta el híreit; a később jövőknek már a többiek ismételték.

— A forradalom már csak napok kérdése. — Az emberek egymásra néztek és nem sokat beszéltek.

— Akire szükség lesz, értesítést kap.

Beleegyezőleg intettek.

Kettesével, hármasával mentek el, mint sétáló deákok, nehogy feltünést keltsenek. Az utcán egy szót sem szóltak a dologról, de mikor a kis hónapos szobák ajtaja becsukódott, vad, lázas tervek keltek szárnyra, vagy kopácsoltak a halántékok mögött.

Csendben, egyetlen rhetorikai frázis nélkül készült a nagy világromboló forradalom, kémiai könyvek felett születő gondolatokból.

Egy darabig Annamáriát is teljesen elfoglalták az új tervek. De a forradalom kitörése késett, egy elsietett merénylet Péterváron nyomra vezetett és újra várni kellett.

És esténkint, a lámpafény mellett, könyvei előtt ezek a gondolatok halványódni kezdtek, a várás ideje alatt, és szerelme lassan, mindíg erősebben ébredt újra, az elnyomott sóvárgás erős vággyá nőtt és hatalmába vette. Már nem is küzdött ellene.

Az asztala mellől kilátott a vasúti híd nagy egymást keresztező vaspántjaira, melyet pillanatokra a vonat lecsapódó fehér füstje fátyolba burkolt, a fekete égen ragyogó villanygömbökre, — túl apró zöld világító pontok látszottak, s azután a végtelen éjszaka.

— Igen, az ember talál végre valamit, ami nagygyá, egységessé tegye az életét, s akkor elébe áll egy idegen, megbénítja, képtelenné teszi a

tettre — betolakodik a gondolataiba — ellopja a gondolatait, és ha már a gondolatom sem az enyém . . .

Annamária mereven nézett ki az ablakon.

— Lehet-é valami igazságtalanabb, mint más embernek a befolyásolása. Lehet-é valami tragikusabb, minthogy egyik ember a másik életét átalakítja, anélkül, hogy akarná, hogy tudná. És még egyéniségről beszélünk! Ha ő akarná . . .

— Nem, nem! — Annamária felugrott. El ezzel a csábító gondolattal!

Milyen különös idegen volt az egész szobája; mi az ott, abban a sötét szegletben? Csak egy árnyék. A szekrényre a tükörből egy fényfolt verődik vissza, a kabátja üresen, hosszan csüng le a szegről, és mégis mintha valami alattomos élet volna benne — óh milyen idegen minden — milyen árnyékszerű, szokatlan, csak egy reális van, a gondolat. És a szerelemnek is csak a gondolata lehet az övé, csak a képzelet — a legnagyobb ellenség, amely felett nincs hatalma.

Karácsony előtt mindig izgatóbb hirek jöttek Oroszországból. Napról-napra maradt el valaki a klubból, azokról tudták, hogy hazamentek; ezek az optimisták voltak, akik minden bombarobbanásból a felszabadulás hangját hallották. De a legtöbben még vártak, csak titkos gyűléseik lettek zajosabbak, terveik mindig merészebbek és a megvalósítást mindegyik a maga kezében érezte.

Egy este későn Voronzov lépett be Annamáriához. A szeme szokatlanul égett és a leány mellé állva halkan mondta: — Gyorsan az iratokat . . .!

Annamária lerántotta nyakáról a kulcsot, a másik pillanatban felnyitotta a ládáját, egy csomó fehérneműt kidobott s egy papircsomót a Voronzov kezébe nyomott. Voronzov a kályha szenére dobta. Egy pillanatnyi füst, azután láng lobbant fel, megvilágítva a két sápadt arcot, s a tágra nyilt szemeket.

— A rendőrség feloszlatta a charlottenburgi kört, mindent elkoboztak, most a Luisenstrasseban vannak. Azután jönnek a házkutatások. Minden rendben van?

Annamária izgatottan húzta ki az asztal fiókját, egy kicsit keresgélt benne: — Igen.

A szíve erősen dobogott és a keze lüktetve reszketett az ölében.

Voronzov is leült. Nyugodtabbnak látszott, csak az arccsontja mintha még élesebbé lett volna és a szeme olyan kék volt, mintha mögötte világ égne, mely átsüt rajta.

— Nincs valakid, — ismerősöd — akihez ma éjszakára mehetnél, nem orosz. Ki tudja, milyen kellemetlenséget okoznak a házkutatással. Kell valakidnek lenni, — kiáltott fel szenvedélyesen.

— De Fedor, csak nem hiszed, hogy megszököm.

— Szó sincs szökésről — felelt erélyesen Voronzov, — ostoba, nyomorult rendőri zaklatás. — Erélyesen megfogta a leány kezét: — Engedelmeskedned kell!

Anna felállt, felvette a kabátját és kalapját. — Gertrud itt lakik nem messze a Dammon.

— Elkísérlek.

Kint lassan szitált az eső, gyengén világítottak a lámpák, s a piszkos aszfaltra nagy karikában világos fényfoltot vetettek. A Spree fekete vizén ércesen ragyogtak a sárga sávok és végig villant egy-egy villanyhirdetés vörös fénye, mint valami vízalattról felcsapó láng.

— Fedor, vigyázz magadra, kérlek, — szólalt meg egyszerre Annamária.

Voronzov a leány kalapja alá nézett, arca csaknem érintette az övét, s a karját a magáéba tette; de a leány karja merev maradt, mint egy fa és Voronzov megadóan ment tovább mellette.

Gertrud pongyolában ült a pamlagon, mikor a két orosz belépett. Azonnal tudta, hogy valami rendkívüli történt; Voronzov még sohasem volt nála, és Annamária is ilyen időtájban . . .!

Voronzov elmondta mi történt és erélyesen szinte kihívóan tette hozzá:

— Ne kérdezzen erre nézve semmit Pavlovna Annától, mert nem fog felelni. Ha fél hogy kellemetlensége lehet a vendéglátás miatt, csak mondja meg.

— Nem kérdek semmit és nem félek, —

mondta nyugodtan Gertrud. — Annamária a vendégem, ameddig kívánja.

Szeretettel segített levetni a kabátját és a kalapját.

Mikor Voronzov kiment, egy pillanatra megbánta, hogy idehozta Annamáriát. A nyugodt jólét levegője töltötte be a Gertrud szobáját és féltette az otthoniasság leheletétől kedvesét, aki itt egyszerre természetes környezetében fogja érezni magát — nekik pedig nem szadad otthon vágyuknak lenni, a hazátlan küzdőknek.

— Anna, ha tudná mennyire szeretem érte, hogy hozzám jött. — Gertrud megfogta mind a két kezét.

— Csak a pamlagát jöttem elfoglalni egy éjszakára, nem a szívét asszonyom.

Gertrud meglepetten, kissé megbántva nézett rá. Annamária egy pillanatig maga sem értette ezt az ingerült hangulatot, melylyel a Gertrud gyöngédségét visszautasította. Aztán egyszerre világossá lett előtte és kissé mosolyogva folytatta:

— Lássa, védekezem a meleg ellen, mert nekünk nem szabad elkényeztetni magunkat még szeretettel sem.

Egymásra néztek és megértették egymást.

Az Annamária védekezése gyönge volt. Virág volt a szobában, a toilette asztalon csiszolt üvegek fénylettek, a pamlag le volt takarva egy nagy hímzett török kendővel, szeretettel elhelyezett arc-

képek, világos kötésű könyvek, apró művészi tárgyak mindenütt, ami elvette a szoba szállodaszerű átmeneti jellegét. Virág és fenyő illata volt a levegőnek, az otthoniasság kifejezhetetlen illata, melege, mely szinte elernyesztette.

Annamária eleinte küzdött az érzékeivel a jólesés ellen. De nem soká tartott. Ő is meghittebben kezdett beszélni, önkénytelenül, mint asszonyok szoktak, ha nagy izgatottság után a hírtelen lecsillapodás megnyítja szivüket.

— Mit olvasott? — kérdezte a felnyitott könyvre mutatva.

Egy különös német költőt, Stefan Georgét. Hallgassa csak meg:

„So zieht ihr im düster und euer geleit
Ist lächelnder Strahl...“

Lassan recitative olvasta végig.

Annamária nem értette a verset csak a rhytmusát hallotta a Gertrud zenélő hangján át. De nem is igyekezett megérteni. A vers zenéje más és más dallamok emlékét keltette fel benne, bágyadt, suhanó emlékeket.

Valami csöndes boldogság fogta el, a mély bánatokból fakadó boldogság, mely annál intensivebb, mert megette érezzük a boldogtalanságot leselkedni — az a boldogság, mely nem mer feljjongani, nehogy felkeltse az alvó bánatot — a cél nélküli érzésnek, a reménytelen szerelemnek síró boldogsága, melyben az érzelem magát élvezi. boldog csak azért, mert érez.

Annamária az ablakhoz lépett, a külső sötétség felé fordítva arcát. A Spree szürke lett a ködtől és a gázlámpák fénye rezgő foltokká mosódott szét. A szemben levő emeletes ház ablakaiban vörösen villant fel a valahonnan odavetődő villamos hirdetés visszfénye, tüzet gyújtott egy percre a fekete ablakokban, aztán eltünt — újra felvillant érces fénynél, apró lángoló sikokban — újra eltünt . . .

Nézte míg a szeme bele nem fáradt, mig még zöldebbnek nem látta a Friedrich-Strasse felé a villanygömböket, melyek mint óriás sápadt holdak mereven függtek a sötétben.

— Szereti Berlint? — kérdezte Gertrud, aki maga is sokszor csodálkozó hangulattal nézte a sötét házsort szemben, melynek fekete éles vonala mögött, narancsszínű volt az ég a Central-Hotel és a Wintergarten világításától, mely mögött egy fiatal világváros perverz, nehézkes, germán éjszakai élete tobzódott.

De Anna nem felelt, ujjával halk ritmusban kopogott az ablakon és oroszúl beszélt magában. Gertrud verset sejtett ki hanglejtésből és az Annamária vállára tette a kezét.

— Mondja el nekem is . . .

És ő elkezdte mondani oroszul, kissé akadozva, lüktetve, mintha a vére hullámzása adná hozzá a rhytmust. Aztán nála szokatlan beszédességgel folytatta:

— Magyarul körülbelül azt teszi, hogy egy embert szeretek is, gyűlölök is vagy talán szebben, ilyenformán: „Szeretek egy embert fájó gyűlölettel, gyűlölök egy embert égő szerelemmel“ . . . és így tovább. Nem valami különös vers, szentimentális is...

— Hisz maga az ilyen gyűlölettel vegyült szerelemben? Én sohasem hittem. Vagy szeretek valakit vagy nem. Minden más szeretet olyan egységes, miért kell ennek diszharmónikusnak lenni. Ha egy kicsit kevesebb sexualitást vegyítenénk bele és több baráti érzelmet . . .

— Ha! Csakhogy ez nem tőlünk függ. A multkor hallottam . . . egy . . . egy tanártól Lichtenbergnek azt a mondását, hogy nem *mi* gondolkozunk, hanem „es denkt in uns“. De talán még igazabb volna, hogy nem mi szeretünk, hanem „es liebt in uns“. Barátságban úgy szeretek, amint jól esik, szerelemben úgy, ahogy kényszerülve vagyok. Talán ez a kényszer, igen ez az, egy akaratunkon kivül bennünk levő érzés, amely erőszakosan felforgatja az énünket, ez okozza, hogy gyűlöljük is azt, aki így betört az énünkbe. Az egyéniség elvesztése mindíg fáj.

Gertrud egyszerre megértette.

— Maga csinálta azt a verset?

— Oh nem!

— De maga érzi!

Az Annamária ajka kinyílott, de szó nem jött ki rajta.

— De hát beszéljen róla, Pavlovna Anna — beszéljen! Hisz ezt lehetetlen így szó nélkül elviselni; mindíg azt hittem, Voronzov . . .

— Oh nem, nem! Más! Olyan csodálatosan szép az egész . . .

Egy pillanatra megakadt és a Gertrud szemébe tekintett. Ahogy mindaketten a sötét utca felé néztek, egyszerre az a visszfény onnan az ablakból a két asszony szemében tükröződött fel, a Gertrudében rubin lánggal, az Annamária szemében violaszínűen.

— Tudom, minden szerelem szép és a magáé különösen szép lehet.

Mindaketten nagyon komolyan beszéltek, mint igazi asszonyok szoktak igazi szerelemről és mégis mind a kettőnek az arcán volt a mosolygásnak egy vonása.

— És olyan csodálatos is! Képzelje, nem is ismerjük egymást személyesen és ő nem is tudja... nem is képzeli — gondolja csak el — van-e valami csodálatosabb, mint mikor az ember mindent odaad valakinek, a lelkét és a testét, a gondolatait és a hangulatait, az egész, nagy, megosztatlan, egyetlen énjét és az nem is sejti — és az ember nem is vár tőle semmit — de akit így szeret mégis adósa a legnagyobbal, a legértékesebbel, ami az övé a világon és nem is sejti . . . és örökre le van hozzám kötve ezzel a nagy adóssággal . . . és nem is sejti . . .

Szívdobogástól elfojtott hangon beszélt, mint szenzitiv művészek szoktak leendő alkotásaikról. Most egyszerre készen lépett ez a gondolat a tudatába, hogy ilyen fantasztikusan mégis kötve vannak egymáshoz. És minden szóban szinte érzékien érezte szerelme mélységét.

— De hisz' ez nem maradhat ennyiben, Annamária! Megfogja tudni, meg kell tudnia és akkor...

Annamária erősen lélegzett, az ajka kiszáradt, hogy többször megkellett nyelvével nedvesíteni, míg felelni tudott.

— Nem Gertrud, nem fog semmi történni! nem tehetek a szerelmemről, mert erősebb nálam, de minden másról tehetek, nem érti, hogy egy orosz asszony csak magához valót szerethet.

Gertrud elcsodálkozott, hogy milyen játéka van az arcának. Egyszerre más volt, valósággal más asszony mint az előbb.

— De ha boldogtalan lesz?

— Elviselem.

— De ha ő is szeretné és boldogtalan lenne?

— Azt is elviselem.

— De hát mi értelme van akkor az életének, ha nem akar boldog lenni?

— Mi értelme? Nem különös, hogy csak akkor keressük az élet értelmét, ha boldogtalanok vagyunk, pedig a boldogság nem épen úgy magyarázatra szorul-e? Miért tartjuk a boldogságot jogos követelésnek, holott semmi igéretet nem kaptunk

erre nézve, mikor a világra jöttünk. Nos, nincs igazam?

Gertrud hallgatott; Annamária az ablakfához támaszkodott és várakozóan nézett rá: Bárcsak megcáfolná! Miért nem tud valamit mondani, amivel bebizonyítaná, hogy joga van a boldogsághoz?

Gertrud azután elgondolkozva felelt:

— Talán nem is jogosságról van itt szó; talán Nietzschének van igaza: „Aber mein Glück sollte das Dasein selber rechtfertigen . . .“

— Ez csak szép szó Gertrud. Emlékszik maga mondta egyszer, hogy minden percet kiélni az élete célja. Ez csak tudatos, de nem boldog élet. Boldogság vagy boldogtalanság mindegy, csak érezzük magunk körül hatalmasan a létet és benne magunkat. Az élet célja az élet — és a boldogtalanságban olyan mélyen, olyan intenziven lehet élni, hogy nem cserélném fel holmi kis lanyha boldogsággal. És sok boldog ember irígyelhetne...

Nem tudott nyugodtan maradni, fel s alá járt a szobában, az arca égett, a szeme tüzelt.

Gertrud csak nézte. Micsoda hatalmas lüktető életérzés lehet ebben az asszonyban és mennyivel gazdagabb lélek áll vele szemben, mint a magáé! Úgy érezte, hogy saját lelkének összes harmóniáját, egész szabadságát érdemes volna felcserélni egy hatalmas boldogtalansággal, mely az életérzést a feszültség legmagasabb fokán tartja — egy pillanat — és el kell pattannia . . .

— Irígylem magát Pavlovna Anna, igaza van.

Anna leült mellé a pamlagra. Mintha csak most vette volna észre, hogy egy ismeretlen lélek van itt, aki talán szintén . . . A Gertrud szemébe nézett, az aranyos reflexű sötét barna szembe, amiben mindíg volt valami a drágakő csillogásából.

— Maga nem született arra, hogy boldogtalanul szeretni tudjon; arra csak a fanatikusok képesek.

— Azt hiszi, nincs meg mindenkinek a maga életfanatizmusa? Bennem is megvan a nagy átélések, az evolválás vágya, — a nagy rendszeres fejlődésé, egy szép harmóniával a végakkordban. — Annamária hallgatva nézett egy fotografiára a falon.

— Igen, — mondotta végre lassan — ez a hideg fanatikusok gondolkozása, azoké, akik a tudományt csinálják, és akik magukat is mint tudományos anyagot kezelik, akik az intellektus fanatikusai — az én emberem is olyan, tudom — de mi, akik a forradalmat csináljuk az érzelem fanatikusai — mi mások vagyunk.

Újra ránézett Gertrudra.

— Igen, ő is olyan lehet, mint maga, ő is képes lenne fanatikusan szisztematizálni az életét, ha már is meg nem tette . . . Milyen meleg van! — mondta egyszerre és körülnézett a szobában. Nem látott semmit élesen és tisztán, de minden tárgy melegét érezte, mind barátja volt, mind meghallgatta, amit beszélt.

— Ne nyissuk ki az ablakot?

Egyszerre becsapott a hűs éjféli levegő, és újra ott volt a fekete háztömeg s felette a mulató éjszaka narancsszíne; lent kocsilámpák csillogtak végigfutva a túlparton és behallott a lovak patáinak csattogása a nedves aszfaltról. Egy kis korcsma sárga függönye mögött még égett a világ, fekete alakok mozogtak mögötte, aztán az is elsötétült.

Annamária fázósan rezzent össze. Miket beszélt ő itt, míg ott jobbra a Stadtbahn kocsijainak kivilágított ablakai rohannak végig a dübörgő hidon, arra Charlottenburg felé, ahol az övéit üldözik! A füst gomolyogva ömlik el a folyó felett, és mikor szétoszlik, feltünik egy torony fekete szilhouetteje, mely ketté vág egy villamos projektort; fénye, mint tűzvész veszi körül a fekete, karcsú, hegyes háromszöget.

És ő szerelemről beszélt, míg azok ott szenvednek . . .!

Mélyebben kihajolt az ablakon, mintha az érdes levegővel a közös sorsot akarta volna beszívni. Aztán visszafordult a szoba felé, de hangjából hiányzott minden melegség, a szíve rideg lett minden más iránt.

— Feküdjünk le, nem akarom elrontani az éjszakáját, mondta Gertrudhoz fordulva.

De míg levetkeztek a bezárt, világos szoba újabb intimást lehelt. Gertrud, mint szép asszonyok szokták, lassan tette le ruháit, sokáig bab-

rált a hajával, és míg a puha szivaccsal lemosta arcát, a toilette-essentia szaga széthullámzott a levegőbe. Annamária gyorsan, egyszerre bocsátotta le magáról egész öltözetét, mint aki idegen környezetben szokatlanul érzi a ruhátlanságot.

— Annamária, alszik? — Hallatszott a Gertrud hangja a sötétben.

— Nem.

— Mit gondol, ha ez így van . . . ha annyira nem az embertől függ a boldogsága, nem lehetne-é az embernek a maga életét is mintegy színjátékot objektivan nézni, a saját életét is eszthetikai élvezetté változtatni? Akkor csak egy szép nagy tragédiát látna benne, vagy egy hatalmas zenei diszharmóniát, a saját szenvedésünk nem fájna jobban, mint egy szépen elképzelt, jól megírt, hatásosan előadott szenvedés.

— Nem hiszem, meglehet, hogy művészember képes volna rá, talán . . .

Reggel egy kicsit zavarban voltak egymás előtt. Annamária félénken húzódott be önmagába, nem értette a tegnapesti nyiltságát, azt az érthetetlen vágyat, mely magáról beszélni késztette. Szinte ellenséges érzés vett erőt rajta Gertrud iránt; miért kérdezte, miért hallgatta meg? A lélek is szégyenli a maga meztelenségét.

Délelőtt Voronzov érte jött. A házkutatás híre vaklárma volt és a rendőrség megelégedett az egyik klub feloszlatásával, egy nehány kihallgatással,

egy nehány orosz tanuló kiutasításával; de a többiek nagyrésze azon gondolkozott, hova tegyék át biztosabb és szabadabb helyre száműzetésüket és Párist kezdték emlegetni.

VIII.

A Stadtbahn füstös, visszhangos üvegkupolája alatt késő este egy csapat ember várt a hallenseei vonatra; bár kint megint szakadt az eső, és nedves hideg szállt fel az aszfaltból lábukra, nagyon jókedvüek voltak; már az egész délutánt együtt töltötték és most valami hallatlan mulatsággal akarták befejezni a napjukat és elhatározták, hogy elmennek egy hallenseei bálra.

A véletlen sodorta egymáshoz őket, s a talajvesztettek titkos rokonérzésével azonnal megtalálták, ami közös volt egymásban, hogy soha ne találkozzanak többé, de az élet egy futó pillanatára erősen megszorítsák egymás kezét.

Előbb az ismerősök, azután az ismeretlenek állítottak be egyenkint Gertrudhoz, kérve egy csésze teát, gondtalanul és fiatalos önbizalommal, hogy szívesen látják őket. Hiszen mind hazátlanok voltak és az idegenben minden otthon az ő otthonuk.

Legelőbb a lengyel énekesnő érkezett a poétával, ez a szép vegetativ asszony, akin minden szépség olyan természetes, mint a virágon, míg a gondolkozása, a tehetsége is olyan, mint a virág

illata, mely akaratán, tudtán kívül születik és mámorít. Aztán a festő, egy kicsit puhán szép arcú lengyel, de olyan álmodozó művész fajta, akinek a külseje hozzátartozik a stilusához. Majd a hamlet-szemű muzsikus, ez volt a négy jó barát. Annamária és Voronzov véletlenül jöttek fel s mindjárt megtalálták a helyüket közöttük.

Három csészéből és öt sandwich-csel megteáztak és egész délután egyetlen okos szó nem hagyta el az ajkukat; este a lengyeleknél vacsoráltak, ahol sok sajt, és útközben vett igen nagy és igen édes habos sütemény mellett a poétának sikerült a festőt egy végnélküli transzcendens vitatkozásba belevonni. A lengyel asszony énekelt és egy legújabban tanult magyar káromkodást olyan lágyan ismételt, mintha szerelmi vallomás volna. Voronzov egy kicsit féltékenyen nézte Annamáriát, aki kipirult a jókedvtől a vidám művész-társaságban.

És most várták a vonatot. A kanyarulatnál fel-feltünt két vörös szem a sötétből, a következő pillanatban dübörgéstől visszhangzott az üvegboltozat, füst töltötte be a csarnokot, az ajtók fülsértően csattogtak, emberek rohantak el mellettük, aztán újra a nehézkes dörgés, a kivilágított vonatablakok fényes sávban tüntek el.

Aztán az egyikbe ők is beleugranak, nevetve, hangosan, feltünést keltve, s ki a fekete éjszakába a háztömbök felett, sötét falak között, kivilágított

állomásokon át, melyeknek fénye már messziről üszköt dob az éjszakába.

Mikor leszállottak, az eső már megszünt és a jókedv tetőfokát érte el. A széles üres utcán heten karonfogva egymás mellett mennek, de az egyik fiú hirtelen beletoppant egy fényes tócsába, hogy a víz szélesen freccsent szét, és megzavarja a harmoniát.

Párokra oszlanak.

Legelől a két lengyel egymáshoz simulva; egyetlen, két részben hullámzó rhytmus volt minden mozdulatuk, egy összhangzó szerelmi duett minden lépésük.

Egy kivilágított üvegajtó mögül zene hallatszott. Benyitottak.

Szűk előszobában a ruhatár körül tolongók fogták el a bejárást; a szemben levő ajtó megnyilt, zene és lárma csapódott ki, s egy felhevült arcú, dúlt hajú asszony jelent meg, hangosan nevetve.

A három asszony ösztönszerüen hátrább húzódott; Voronzov a lengyellel elébük állt.

— Ma veled megyek haza, mein Schatz, — kiáltott az asszony Voronzovra és a vállára ütött.

— Ne menjünk vissza? — súgta Annamária.

De a poéta kijelentette, hogy meg kell ismerni az életet, és előre ment.

A terem felét apró asztalok foglalják el; a lélegzés eleinte szinte nehéz a meleg, párás leve-

gőben, a tiszta nedves tél frissesége után; cigaretta füst terjeng a lámpák körül és elveszi a világítás élességét. Túl egy emelvényen fiatal ember ül a zongora mellett és fásult arccal játszik egy lassú keringőt; hírtelen félbeszakad a zene — a zaj erősebb lesz — azután újra kezdődik ugyanabban a tempóban épen olyan nyugodtan.

Végre keresztűl hatoltak a székek és asztalok között.

A terem üres felében kétsoros emberkarika s ezen belül táncolnak; majdnem mind fiatal csaknem gyermekemberek, kipirúlt arcú leányok hátra csapott matrózkalapban, némelyiken gyűrött virág; a fehér bluzok piszkosak a kezektől, melyek ölelték, sáros cipők siklanak a táncban. A legtöbben mindkét kezükkel átkarolják táncosnőjüket, szemük egybekapcsolódik s nem bocsátják el egymás tekintetét forgás közben. A zene lassú, egyforma lassú. Csodálatos bágyasztó komolyság az egészen. Aztán néha egy felcsattanó kacagás.

Gertrudnak az otthona jutott eszébe, s az összes konvenciók, amelyeket lábbal tapos. Annamária arra az emberre gondolt, aki talán deák korában úgy ölelt egy ilyen leányt, mint az a bajusztalan gyerek ott, aki remegő érzékiséggel, mámorosan forog, míg párja nyitott szájjal leírhatatlan mosollyal néz reá.

Egyszerre egy szellemes, kihívó arcú leány állt meg előttük; sötétkék utcai ruhában volt,

mintha nem is idetartoznék, s cvikkerje mögül megvető tekintettel mérte végig az ott álló társaságot. — Pfuj! — kiáltott fel egyszerre, s hátat fordított nekik.

— Jöjjön Nikolajevics Fedor, üljünk le. Ennek a leánynak igaza van, jogtalanul tolakodtunk ide, az ő életüket bámulni.

Végre találtak egy asztalt és mind leültek. Mellettük egy leány a lakását diktálta fel egy férfinak.

A hangulatuk megcsappant. Kicsapongást vagy mámort vártak és üzletet találtak. Annamária, aki legfogékonyabb volt érzelmi reaktiókra, szenvedni kezdett. — Ez a szerelem — gondolta — ez az! és igyekezett a magáét is a sárba taposni azzal, hogy ugyanolyan néven nevezte.

A magyarul beszélgetők mögött egyszerre egy asszony állott meg — Gertrud megérezte a tekintetét és hátrafordult. Hol láttam én ezt az asszonyt — gondolta — hol is láttam? — Kicsi, csinos, barna nő volt, egy gödröcskével az állán és olyan mindíg felfelé néző, szentimentális szemekkel. Nem ide tartozott, látszott, hogy ő is csak nézni jött.

— Hol találkoztam vele, törte a fejét Gertrud.

Egyszerre a két lengyel felállt és odament a táncolókhoz; a kör kisebb lett, a párok sűrűbben kavarogtak, a nézések zavarosabbak, az ölelések szorosabbak lettek.

Annamária síráshoz állt közel. Miért is jött ide, hogy mindezt meglássa és a szerelmét beszennyezze vele.

Ekkor a lengyel pár közé állt a táncolóknak. A testük vidám bájjal simult egymás mellé; a tömeg hullámzásából kiemelkedett táncos lebegésük; a zene gyöngéd, édes keringő-rhytmusban áradt szét és a tiszta szerelem vidám, gondtalan boldogsága áttört a vak, érzéki homályban élő emberek felett, és tisztává tette azt a helyett attól a perctől, mikor karjaik egybefonódtak.

Annamária csak nézte őket.

Mikor hazaindultak soká kellett várni a ruhatárnál. A poéta a mellette álló leányt jobban megtalálta nézni.

— Nem bántani, — szólalt meg mellette tört magyarsággal egy férfi — az az enyém.

Nem mondhatta volna nyugodtabban, ha a kabátjukat cserélték volna el.

Annamária idegesen sürgette, hogy siessenek. Kint hálás elragadtatással nézett a lengyelek után, akik mindíg előre siettek, mintha szárnyuk volna. Úgy érezte, nekik köszönheti, hogy szerelmét, mint egy grálkövet, mint egy nagy könnycseppet tisztán hozta innen ki.

— Menjünk cigányt hallgatni, — mondta az egyik magyar, akit bántott, hogy a hangulat lelohadt.

Megint vissza hát Berlinbe, a sötét háztömbök

felett, a dübörgő hidakon, a visszhangzó állomásokon át, aztán keresztűl az éjféli tolongáson a Passageba.

De már mind fáradtak és hallgatagok voltak, vagy töredezett mondatokban beszéltek; egyik másik valamelyik nótát zümmögte a cigány után.

Egy halk „jó estét“ hangzott a Gertrud fülébe; újra meglátta és most egyszerre megismerte a báli ismeretlent és eszébe jutott mikor találkoztak. A veres kalapos kis útitársnő volt. Giza Ujhelyivel jött ki Berlinbe és aztán itt maradt; ő azonnal megismerte Gertrudot és visszaemlékezett arra a napra is mikor a vonaton látta. — — —

Akkor volt, az Ujhelyi felolvasása napján, amikor azok a csodálatos képek keltek fel benne szavaira; a zöld fenyővel körülvett tó, azzal a reszkető fénysávval, melyet képzelete azóta annyiszor kifestett.

És most — csodálatos — most mikor már az Ujhelyi hangja semmiféle színt nem keltett fel többé a fantaziájában, most igazán látta ezt a képet, itt, egy kiállításon.

Vajjon milyen az az ember, aki az ő álmát megfestette? Vajjon kit szeret? Kit szeret az, akinek őt kellene szeretnie, mert ez volt homályosan a nyugtalanító gondolat mögött. — Gertrud egy fejbólintással és egy mosollyal köszönt neki, akivel egy keresztúton így megint találkozott.

IX.

A karácsony havat hozott s azután napfényt. A város elvesztette szürke jellegét és a puha fehérség enyhitette zord vonalait; de nem soká tartott: a nagy város lába széttapodta a fehérséget s csak a Tiergarten fái és szobrai s a Spree úszó jégtáblái hordták tovább a karácsonyi ajándékot.

A lázas, tolongó forgalom közös hangulata magával ragadt mindenkit, a legidegenebbet is. Saját karácsony estéikre gondolnak, azokra, akik otthon ő rájuk gondolnak, s azokra, akikkel soha nem ülnek többé együtt.

Annamária nem akarta magának bevallani, hogy fáj neki a hontalanság és otthontalanság. De bár az ő karácsonyuk még messze volt, nem akart aznap egyedül lenni, mikor körülötte mindenütt, mindenki ennek az estének a melegét igyekezett hozzátartozóival éreztetni.

Egy kis karácsonyfán egy pár gyertyát gyújtott és mellé ült Voronzovval meg Zinaidával. De nem voltak jókedvűek, mindegyiket a maga gondja foglalta el.

Annamária folyton a tegnap délelőttre gondolt. Utolsónak jött ki az előadásról, és mikor a kabátját felvette, már senki sem volt a folyóson. Akkor egyszerre látta, hogy Wogt jön feléje, egyenesen feléje, a tekintetében melegség, az előrehajlásában valami közeledés, erősebb közeledés, mint a lépteiben.

Annamária szó nélkül meghajtotta magát és nem várta be; elment mellette, le a lépcsőn, át a havas kerten, a nedves utcákon a Spree parton, fel a lépcsőn, be a szobájába.

Ott megállt és egyszerre megkérdezte magától világosan azt, ami az egész úton végigkergette: — Miért tette? Miért futott el?

Az az ember talán csak egy udvariasságot akart mondani, talán csak a gyöngédség egy szavát a szeretet közös ünnepén, talán megsejtette benne az otthontalant és kezet akart neki nyújtani... És ő otthagyta, elment. — Megfoghatta volna a kezét és ő elment — a szemébe nézhetett volna, és ő elment — egy szót mondhatott volna neki, az ezer kimondhatatlan szó helyett és ő...

És akkor egyszerre ugyanaz az érzés fogta el, ami akkor menekülésre kényszerítette; félelem volt. Közönséges félelem egy hatalmasabb előtt, akivel szemben nem segít semmi, csak a menekülés. Félt attól akit szeretett? Nem, a saját szerelmétől félt, mely urrá tett felette egy embert.

Zinaida a lábát felhúzva ült a pamlagon. A bátyjára gondolt, aki Szibériában volt, s akiről nem tudta él-e még? Az egyetlen férfi, aki őt imádta! Voronzovra nézett, akit szeretett, s aki úgy bánt vele, mint egy gyermekkel és ezt a másikat szerette. Annak pedig, — ki tudja hol jár a gondolatja...

Voronzov a hazájára gondolt.

— Fedor, — szólalt meg Zina — hidd el ez a Pavlovna Anna most sem a miénk. Nézd a tekintetét! Ilyennek képzelem a Tolstoi hercegnőit, mikor teáznak. Ismered te ezt az asszonyt?

— Igen Zina, légy nyugodt és ne féltékenykedj.

— Nem okosabb lenne, ha engem szeretnél helyette? — Lecsúszott a pamlagról s a Voronzov ölébe ült.

— Hiszen szeretlek, — biztatta Fedor és meleg mosoly ült a szemébe, míg két kezébe fogta a leány parányi gyermek kezét.

Mindenki tudta, hogy Zina szereti Voronzovot s ő maga sem titkolta. Az elérhetetlen szerelem helyett apró baráti gyöngédségekkel, az ölelés helyett kis macskaszerű odadörgölődéssel kárpótolta magát. Annamária lenézte emiatt; minden szerelem mértékéül a saját magáét tekintette és az ilyen kis csalást, az egyik érzelemnek a másikkal helyettesitését méltatlannak találta az igazi szerelemhez.

Zina megsejtette az Annamária arcán, hogy mit érez, gúnyos tüntetéssel kapta fel a Voronzov teás csészéjét, felemelte és felkiáltott:

— A ti szerelmetekre!

Annamáriát akarta megbántani, de Voronzov ugrott fel; a Zina kezében meglódult a csésze, Annamária utána kapott s a forró tea végigömlött a kezén és a ruháján.

Felszisszent és a zsebkendőjét hirtelen körültekerte a kezén! Voronzov odament, levette a kendőt és ajkához vitte a kipirosodott kezet. A leány egy pillanatra behúnyta a szemét, meleg reszketés futott át rajta — eszébe jutott egy álma, melyet ebben a szobában álmodott — aztán visszakapta a kezét és elfordult. Hát ő is . . . mint Zina — hát az ő fantáziája is boldogan fogadta a helyettesítést!

Zina a pamlag sarkában sírdogálni kezdett.

Szerencsére a hosszú Prokojev épen ekkor tolta be magát féloldalt az ajtón és megmentette az estét. Ő Gertrudról ábrándozott, mióta egyszer Annamáriával meglátta, nagy kerek szemeket meresztett rá, ha az egyetemen találkozott vele, s most is szeretett volna Gertrudról hallani valamit. De Annamária nem is sejtette és nem beszélt róla, Prokojev pedig nem mert kérdezősködni.

— Tudják kivel találkoztam épen most? — kérdezte. — Azzal a hadaró Wogt tanárral. Egy virágos kirakat előtt állott, bizonyosan bokrétát akar küldeni az ideáljának.

Voronzov ijedten nézett Annamáriára, de az mosolyogva mondta:

— Van is egy ilyen német tudósnak ideálja!

— Miért ne! kiáltott közbe Zina, — talán egy vastag logaritmus könyv, vagy egy chronoskop, ami a másodpercnek a milliomod részét is megmutatja.

— Ha ez igaz volna Zina — felelt Voronzov — akkor ő tökéletesen boldog ember lenne, mert az az ideálja, ami az élet célja.

Kint zajtalanul, puhán kezdett hullani a hó. Voronzov az ablakhoz állt.

— Akik most Szibéria felé mennek! — mondta, és mindegyiknek a szívét, hogy meleg szobában ültek, éles fájdalom járta át.

Annamária Voronzov mellé állt és azzal a fanatikus mosollyal nézett a szemébe, melyet a régi időből olyan jól ismert.

— Mi is megyünk még Szibéria felé — mondta — vagy talán még rövidebb úton . . .

Voronzov átölelte a vállát és magához szorította. Prokojev felsóhajtott és Zina nem mert sírni.

*

Wogt csakugyan a kirakat előtt állott, amint Prokojev mondta. A virágokat nézte, melyek mintha szomorúan gondolnának vissza nizzai hazájukra, fejüket kissé lehajtva, bágyadtan tekintettek ki az idegen, hideg, fekete világba. Sápadt és égő rózsák vastag tövises száraikon, fehér violák csomósan egymáshoz szorulva, mintha fáznának, orchideák, arisztokratikus magánosságban kecsesen tartják exotikus szárnyaikat, míg bent a zöld mohán nagy pármai ibolyák meleg, violaszínű szirmai álmodnak.

Itt előtte egy szebb világ hírnökei s ha meg-

fordul a fekete csupasz hársfák galyai s a mesterséges világításban fantasztikusan mozgó embertömeg.

Valami nagy vágy, szinek, napsugár, meleg, eltikkadás után fogta el, az ősi germán sóvárgás a dél tüze után.

Nincs valakije, akinek küldhetne virágot?

Szőke és barna asszonyok, közönyösek és kevésbbé közönyösek jutnak eszébe. Az a két szőke, akiket szeretett, s akik nem voltak hozzá valók. Mit gondolnának, ha virágot küldene nekik? Olgát nem is tudta, hol van. Marie bizonyosan otthon ül a horgolt terítős, piros szalonban, ahol a karácsonyfa már világít és szűzies mosollyal tölti ki a teát.

Vagy talán annak a barna orosz diákleánynak, aki tegnap olyan hirtelen hátat fordított, mikor közeledni akart hozzá. Nagyon meglepte, mert mást várt. Olyan magába zárkózott, arckifejezésű ugyan, de a szeme néha . . . na . . .

Belépett a boltba. Egy csomó rózsát akart venni, de a mereven álló, nagy fehér violák illata megcsapta és abból választott; kicsinyes gondossággal nézte meg az egyes szálakat s míg fizetett, nagyon komolyan nézett a mosolygó kisasszonyra, aki ettől még jobban mosolyogni kezdett. Ha egy fiatalember virágot vesz, mosolygó szerelemre kell gondolni.

Kocsiba ült. Egy agglegény vacsorára volt

híva és most egy csomó selyempapirosba burkolt virág van az ölében. A gáz sárga fénye szabályos időközökben villant be, hol az egyik, hol a másik ablakon, a viola illata lassankint betöltötte a kocsi belsejét, s ő megint asszonyokra gondolt. Asszonyokra, akik a szerelemért élnek, s a férfiakra, akik nem élhetnek csak a szerelemnek.

Már régen nem foglalkozott ezzel a gondolatával; hónapok óta a könyve foglalta el, amit most adott ki, s bezárta a tudatát minden más irányban.

És míg írta, beleélte magát, hogy az egész világ szépsége, minden művészet csak arra való volt, hogy az ő theoriáját táplálja. Azt hitte, hogy ez lesz az egyedül üdvözítő eszme, mely megnyitja a szép világát az emberiségnek, hogy amit homályosan, csak tapogatózva éreznek, tudatossá tegye, megszázszorozza. Nem boldogságot akart az emberiségnek adni, hanem a legtisztább érzelmi világ kiterjesztését, a művészettel való tiszta, hatalmas, öntudatos együttérzés ajándékával akarta őket gazdaggá tenni. Úgy kifejleszteni a lelküket, hogy művésszé legyenek az élvezésben. És hitte, hogy ezt tudománnyal ellehet érni. Mert ő is művész volt és rajongó, a tudomány művésze és fanatikusa.

De mit csináljon most ezzel a virággal? Felvigye magával? Úgy érezte, hogy nem illik közéjük, olyan gondolatokat fűzött hozzá itt a kocsiban. Meg egy kicsit restellte is elárulni magát, azt a

rejtett érzelmi embert, amit minden férfi félig elfeledve, félig eltakarva magában hord és ha csak nem költő, nem szeret nyilvánosan mutogatni.

A kocsi megállt. Wogt a fehér selyempapir csomagot letette az ülés szélére, kiszállt és kifizette a kocsist. A lovak lassan fordultak vissza, Wogt pedig megállt a kapuban és utána nézett. A hó lassan, nagy pelyhekben kezdett esni.

A szegleten egyszerre megállt a kocsi, egy magas nő kinyitotta az ajtót. Amint a lépcsőn fellépett, keskeny, finom lába kilátszott, aztán az ajtó becsapódott és a kocsi eltünt. Wogt meglepetten vette észre ezt a feltünően szép lábat. Csak francia lehet! Azután megelégedetten ment be. Mégis csak asszonynak adta a virágját.

Gertrud, aki a szokott sétájából elkésve indult haza, csak akkor vette észre a papircsomagot az ülésen, mikor már a kocsi elindult. Felvette és szólni akart a kocsisnak, de akkor egyszerre megcsapta az édes virágillat s a zizegő, könnyű papir közül a nehéz virágbugák kihajoltak.

Gertrud egy pillanatig gondolkozott, aztán az ölébe tette a virágot. Úgy érezte, hogy megilleti ennek a nagy, fekete városnak a hódolata, ez a fehér virág és nem állította meg a kocsit.

Mikor hazaért és belépett, Zajzon ott ült a szobájában és várt reá.

— Jó estét Zajzon! Igazi karácsonyi időt hozok.

— Sajnálattal konstatálom, hogy a hideg megszépíti, nagyságos asszony.

Gertrud nevetett és kissé kacéran hajolt elébe, megmutatva a virágjait. A hideg levegő, amit behozott, parfümjének illata és a viola szaga egyszerre csapta meg a férfit.

— Nem illik egy szép asszonyhoz, hogy virágot vegyen magának.

— Nem vettem, kaptam!

— Az utcán?

— Egy kocsiban.

— Ah! És kitől?

— Nem ismerem . . . — Gertrud élvezte a Zajzon Feri csodálkozó tekintetét. — Nos, féltékeny?

— Ne tréfáljon Gertrud! Kivel jött kocsin?

Gertrud nyugodtan hátat fordított, letette a kalapját és kabátját, s a tükör előtt megigazgatta a haját. Elővett az asztaláról egy magas üvegvázát és megtöltötte vízzel. Minden mozdulatánál érezte és éreztetni akarta, hogy szép. Zajzon felvette a virágot.

— Ha meg nem mondja kitől kapta, kidobom az utcára.

— Megtiltom . . . .

Zajzon kinyitotta az ablakot. — Kitől kapta?

— Nem tudom.

A virág nagy fehér ívben repült a fekete éjszakán át az elhagyott partra.

Gertrud letette a vázát és könnyes lett a szeme.

Zajzon dacosan, de önmagával nagyon elégedetlenül tette be az ablakot. Egy darabig egyik sem szólt, aztán Gertrud hirtelen hangosan, erélyesen kiáltott fel:

— Hiába adja a féltékenyt, nem hiszem — nem igaz!

A Zajzon felhevülése öniróniává lett: — Persze, hogy nem igaz, csak műféltékenység volt.

Aztán hirtelen más hangba csapott át.

— Nem hiszi? Jó! De mit akar ezzel a rettenetes józanságával? Kinek fogja elhinni, hogy szereti?

— Ha igazán fog valaki szeretni, meg fogom érezni, mint ahogy magáról érzem, hogy csak akar szeretni, akarja a romantikát, és most elrontotta vele az enyémet, pedig olyan szép volt . . . Igen, nagy érzelmeket, vagy emociókat akar átélni — pedig mire való ez a sok akarás, annak úgy kellene jönni, mint egy viharnak és magával ragadni.

- Ezt csak mondja Gertrud, de maga sem hiszi. Mintha nem ugyanazt csinálná velem szemben, amit szememre vet, a maga kacérkodása is csak olyan akarása a szerelemnek, ami nem jön úgy, mint a vihar . . .

— De én hiszek benne, van ilyen szerelem, tudom . . .

— Ha én olyan asszonyt ismernék, aki úgy tud szeretni!

— Nem érdemelné meg.

— Ez kegyetlen volt. Mindamellett boldog ünnepeket és szép nagy vihart!

Egy kis idő mulva Zajzon újra benyitott.

— Visszajöttem. — Szinte gyermekes zavarban volt. — Én is hoztam magának virágot, de most már nem merem odaadni. — Ügyetlenül tartotta lefelé a rózsacsomót.

Gertrud mind a két kezével utána nyult és mosolygott. A fehér violák helyét vörös rózsa foglalta el a magas, átlátszó vázában. — — —

Mikor Wogt a vacsorára megérkezett, már együtt volt a társaság, csak Zajzonra vártak, aki Gertrudnál késett.

A fenyőgalylyal és az angol tiszteletére piros bogyós hollyal diszített asztal mellett ülők mindegyike volt valami összeköttetésben a művészettel. A háziúr, egy ötvenes években levő kopasz, szikár képű, fiatal szemű ember, szenvedélyes műgyüjtő volt. A beretvált képű óriás Mr. Smithnek a bátyja volt festő, aztán egy képtárigazgató, Zajzon, a félbenmaradt művész és Wogt, az eszthetikus.

Természetes, hogy legtöbbet a művészetekről beszéltek. Az angol és német politikai összeütközésen gyorsan siklottak át, nem annyira a Mr. Smith iránti tekintetből, hanem mert egyiket sem érdekelte a politika. Zajzon nevetett.

— Nálunk egy ilyen kérdés öt perc mulva felzavarná az egész társaságot és tíz perc mulva valamennyi kéz az asztal felett hadonázna.

— Akkor Anglia lenne a győztes — mutatta fel Mr. Smith óriási tenyereit.

Még a színházakról valamivel élénkebb vitatkozás támadt s mire a dohányzóba átmentek, havanna és cointreau mellett az asszonyokra került a sor.

— Van-e sok nőhallgatója tanár úr? — kérdezte a házigazda.

— Szerencsére nincs!

— A nőgyűlölő.

Mr. Smith nagy szemeket meresztett: — Hogy lehet az asszonyokat gyűlölni? Mikor mind olyan kedvesek! Még hozzá mindegyikben van valami, szépben, csunyában, fiatalban — még a nagymamákban is ami érdekes, ami nem olyan mint mi.

— Hiszen épen az a baj! Az ember többet foglalkozik velük a képzelt érdekességük miattami mögött nincs semmi, mint amennyire meg érdemlik.

— Vajjon az asszony is olyan sokat talál bennünk, ami neki érthetetlen, ami nem az asszonyé? — kérdezte közbe Zajzon.

— Bizonyosan, csakhogy az értékes, — vágott közbe Wogt; — amit ő nem ért meg bennünk, az az igazi énünk, Faust Margit nélkül is Faust marad, de Margit ő nélküle egy ostoba falusi liba. Az asszony értékét a férfi teszi, aki szereti. Az asszony nem egyén, nincs önálló értéke.

— És mégis, nem tagadhatja tanár úr, hogy

ez az értéktelen asszony olyan hatással van az értékes férfira, ami nem magyarázható meg, az ön theoriája szerint.

— Nem az asszony ez a befolyásoló, hanem a férfi saját szerelme. Épen mert a sexuális élet ellentétben áll a férfi uralkodó énjével, az intellektuálissal, legalább a civilizált férfinál, épen azért olyan katasztrófa jellegű nála gyakran a szenvedély. Ezt a kettősséget nem lehet kiegyeztetni. Szerencse, hogy ez nála csak egy lépés a fejlődésében, míg az asszonynál az evolválás a szerelemig tart, s ott megakad.

— Hát egész komolyan alsóbb rendű fajnak tartja az asszonyt.

— Természetesen, ne felejtse el hogy még Jézus is visszautasította az anyját, Sokrates pedig a feleségét.

— Így hát az asszonyban is az volna az ideálja . . .

— Igen, az, akinek, a szerelem ne volna az egész teste, lelke, az egész élete, hanem mint a férfinál a fejlődésének csak egy foka, ha olyan asszony volna!

— Az aztán nem is lenne többé asszony.

Míg Wogt és Zajzon vitatkoztak, a többiek már régen áttértek egy szerelmi drámára, mely mostanában öngyilkosságba kergetett egy ismert, szereplő embert, azután más esetekre, más asszonyokra . . . A házigazda elővette metszeteit, melyek

között egynehány értékes erotikus rajz is volt, amilyeneket a gyűjteményekben is zár alatt tartanak. A társalgás hangja művészetről és filozófiáról lassan ment át alantasabb tárgyakra.

*

Egy csomó fehér virág, melyet féltékeny kéz dobott ki az utcára, sokáig feküdt a járda szélén. A különben is csendes utcán kevesen jártak, s míg észrevétlenül ott hevert selyem papirosa egészen teleszívódott piszkos vízzel.

Egy lassan menő kocsiból egy pár ember nézett ki az ablakon és meglátta.

— Egy csomó virág! — kiáltott fel csodálkozva az asszony.

— Dehogy, egy csomag volt, amit valaki elvesztett, — felelt a férfi.

— De virág volt, — ismételte az asszony, mikor már régen elhaladtak mellette.

Egy erős munkásember nehézkes lépésekkel közeledett. Kissé bizonytalanul állott a lábán, mikor lehajolt a virágért. Megszagolta, megcsóválta a fejét, újra megszagolta. Ügyetlenül tartotta a kezében, előrenyújtott karral, mint egy kalapácsot és magában dörmögte, hogy a kétségeit eloszlassa: — virág!

A legközelebbi sörmérés felé indult; lépcsőn kellett lemenni a régi házban levő korcsmába, melynek vereses világítása legyező alakban szinte

hozzá látszott tapadni a nedves utcakőhöz. Bent már többen állottak az asztalnál, melynek bádoggal kivert tetején széjjelömlött a sör; egy sor pohár már üresen állott rajta, szélükre odatapadt a kiivott sör habja.

Míg a munkás hátrahajtott fejjel megitta félkriglijét, szeme megakadt a gáz sárga lángján és elgondolkozott. Azután letette a pénzt és kifelé indult. A lépcsőn felmenet úgy érezte, mintha elfelejtett volna valamit vagy talán több pénzt adott? Azután becsapta az ajtót maga mögött.

A virág ottmaradt az asztal szélén, ahova letette. A viola illata lassan hatolt át a savanykás szesz és a gőzös levegő pállott szagán. A gazda vette észre.

— Hát ez kié? — Kérdezte, míg felemelte és megszagolta.

— Az enyém! — felelt egy zömök, kancsi fiatalember, aki épen menni készült. Elvette a violacsomót, kint az utcán, a gázlámpa alatt leszedte a piszkossá vált papirt és egy pár sárossá lett virágot, körülnézegette, megszagolta, és nagyon elégedettnek látszott.

Nemsokára egy sötétes lépcsőn ment felfelé és a harmadik emeleten benyitott kopogás nélkül egy szobába. Szőke leány rekliben és alsó szoknyában ült a pamlagon és cigarettázott.

— Hát ezt honnan vetted? — Kérdezte felragyogó szemmel, amint meglátta a virágot.

— Az isten adta, és én neked adom egy csókért.

Egy óra mulva a viola háromfelé oszlott; egy szőkebajuszú kereskedősegéd s egy borzas leány osztozkodtak meg a felén. A kereskedősegéd hazavitte a magáét, ahol a karácsonyfa alatt végighallgatta a gyermekek vékonyhangú ünnepi énekét, és beillatozta a feldíszített, üvegekkel sűrűen megrakott asztalt, mintha nem is érte volna szenny.

A másik fele még éjfél után is a Friedrichstrassén sétált a borzas leány kezében. Kevesen jártak az ünnepestén, de ott egy nehány fiatalember jött beszélgetve; az egyik férfira ránevetett a leány, mire az türelmetlenül, elutasítóan emelte fel a kezét; de ugyanakkor puha érintést érzett, és az ujjai közt egy szál fehér viola volt.

A többiek nevettek, míg ő meglepetten a saját fehér violáira gondolt, amit egy ismeretlen asszonynak adott és undorodva ejtette ki kezéből a virágot.

X.

— Milyen csodálatos csendes a tél és mégsem kihalt, hol van itt tulajdonképen az az élet, amit érzek?

— Önmagában Gertrud, — felelt Zajzon.

A saus-sonci-i park nagy sétányán jöttek végig. A havon csillogott a nap és a sötét fatörzsöket bronzba vonta a moha.

Ma egy cseppet sem játszották a szerelmest.

Valami tiszta üdeség volt a levegőben és friss őszinteség bennük is. Sokat jártak a hóban és egy kicsit megis fáztak. A történelmi szellem nem igen hatott rájuk és Nagy Frigyes korát egy cseppet sem érezték át; siettek ki a kastélyból a szabadba.

— Igen, magában sok élet van és sok energia. Azt hiszem az egész sorsát meglehetne ebből magyarázni. Az ilyen kitartó, energikus fajtákból lesznek a nagy férfiak és a kiállhatatlan feleségek.

Gertrud elmosolyodott.

— Régebben magam is hittem ebben a nagy energiában, de mostanában... mindíg valami különös, várakozó állásponton érzem magam. Régebben erősebb voltam, míg magamban álltam, jobban éreztem az egyéniségemet. Mióta külföldön vagyok, mintha az élő anyag valami nagy áradatába kerültem volna, ami mint egy sejtet, magával sodor, magába olvaszt.

— Különös, én pedig intenzivebben érzem önmagamat idekint. Nemcsak az egyéni lelkemet érzem, hanem a fajit is; hazai hangulatom csak idegenben van és ez a fővarázsa ennek az életnek. Gazdagabbak vagyunk egy természetes, őserejű, ezer hangulatú érzséssel, egy nagy vággyal... Seholse sír a magyar nóta szebben, mint ahol nem hallunk magyar szót. A „más“ az ellentét által accentuálja önmagunkat.

Egy kis korcsmában ebédeltek. Kedves, polgárias fészek volt, az ó-német stilszerűség minden

nyoma nélkül, naivul, bájosan izléstelen és tiszta. Homályosodni kezdett odabent és a hó bevilágított az utcáról, melynek modern járdája csaknem az ablakig nőtt fel.

Gertrud felnyitotta a rekedt pianinót és zongorázni kezdett, míg halkan, gyakorlatlanul, iskolázatlan hangján énekelt hozzá. Zajzont máskor talán idegessé tette volna ez a próbálgatás, de most, — minden szép volt, ami tökéletlen.

— Hogy lehet Gertrud, hogy maga úgy bele illik a legkülönösebb környezetbe? Tudja, hogy most egy kicsit biedermeier?

Levett egy horgolt csipketerítőt a pamlagról és rátette kendőformán a Gertrud vállára, a ruháját széthúzta két oldalra, amint a kerek zongoraszéken ült, míg Gertrud tovább énekelt, ujjával a kíséretet keresgélve egy régi dalhoz, amit még gyermekkorában hallott a nagyanyjától és azóta sohasem jutott eszébe: — Szép Lenka vár a part felett . . .

— Most én jövök! — mondta Zajzon és szilajul kezdett játszani; a bús kurucdal fázva rezgett ki az idegen levegőbe az ablakon át, — az idegen, süket levegőbe.

Aztán hanyagul leejtette a két karját:

— Ma zenehangulat van.

Mikor kimentek már sötét volt a levegő, de a hó olyan fehér, hogy a szokott fénybeosztást megfordította; a fák alatt még világos volt, mikor fent az égen már szétterjedt a szürke este.

Hallgatagok lettek.

— Félek, — szólalt meg végre Gertrud — félek, hogy szentimentális vagyok, de valami különös vágy van bennem, — mire, mi után? nem tudom.

— Gondolja el, hogy van olyan ember, akiben mindíg benne van ez a homályos vágy a megvalósíthatatlan után, a művész vágya, minden érzelme, hangulata, a teremtő energia nélkül; akinek minden akaratereje felszívódik ebben a tehetetlen vágyban. A talajvesztettek vágya ez, de magánál csak ideiglenes, talán csak a mostani környezet idegensége keltette fel, — de *annak* a vágyát örökössé teszi — a kétkedés önmagában.

Gertrud megérezte, hogy Zajzon magáról beszél.

— Hiszen egy kis kétkedés nem ártana meg, — folytatta Zajzon, — az is sokszerűbbé teszi a lelki életet. A tökéletesség tudata unalmas lehet, tán azért lettek az istenek is néha emberekké, hogy megszabaduljanak ettől a változatlan tudattól. De örökké kétkedni, egyetlen biztos pontot nem találni . . .

— És ezzel tönkre tette az életét, pedig talán nem is volt igaza.

— Nem tudom, nem tudom! Sokszor azt hiszem, hogy az asszony hiányzott az életemből, aki szenvedélyes, impulsiv, nem okoskodó, nem ironizál, ha érez — egyszóval az ellentétem — aki fanatizálni tudott volna. Sokszor — ne nevessen

ki — egészen izgatott leszek arra a gondolatra, ha asszonyok mellett megyek el az utcán, hogy talán ez, vagy a másik, ki tudja melyik, aki mellett elmegyek: *az*... csak egy véletlen kellene... látja, ezért nem lettem én művész.

— És hiszi, hogy van olyan asszony, — hogy vannak egyáltalában emberek, akik csakugyan kiegészitői egymásnak?

— Hiszem, csakhogy ritkán találkoznak; minél differenciáltabb emberi lények, annál nehezebben. Két parallel vonal az életük, talán mindegyik azt hiszi egy másikról, hogy megtalálta a magáét és leélik az életüket ebben a hitben, boldogan. Pedig nem.

Egészen besötétedett, haza kellett indulni. De az egész nap gondolatai és érzelmei utánuk húzódtak.

— Azt hiszem, honvágyam van, — mondta Gertrud egyszerre.

— Közös betegség. Van a Charitében egy betegem, egy magyar leány, milyen kétségbeesetten vágyik az haza, pedig nincs ott se barátja, se családja, se társasága.

— Ne látogassam meg? — kérdezte Gertrud érdeklődve?

— Megtenné? De azt a leányt otthon megsem látná...

— Ha gondolja, hogy jól fog esni neki, elmegyek hozzá.

— Oh bizonyosan!

Mikor hazaértek, apró, sűrű pelyhekben kezdett hullani a hó.

— Vacsoráljon nálunk — hívta Gertrud — már úgysem soká leszünk együtt.

Este sokáig fenmaradt az egész társaság. A karácsonyfa még a tükör előtt állott, de apró, tűlevelei már hullani kezdtek. Jó kedv volt és mindenki a maga nyelvén beszélt vagy hallgatott. A hosszú porosz, berlini dialektusban helyi élceke mondott. Az oroszok egy szegletbe ültek a kályha mellé, csak a Párizsban élő orosz doktor nem volt közöttük, nem érezte többé a nemzeti közösséget és satyr arca kiderült, ha valamelyik szép asszony mellé állva, a széktámlára támaszthatta kezét. A hiszteriás Frau von Detmar gyorsan jártatta körül ragadozó madár szemét puffadt szemhéjai között, azután selyemszoknyája erős suhogtatásával a legfiatalabb és legcsinosabb emberre, a svájcira csapott le s ideges élénkséggel kezdett beszélni, míg gyűrűs kezét a fiatalember arca előtt mozgatta: — Wissen sie Herr Dumont . . .

A magyarok a zongora körül állottak; az ő doktoruk ült előtte és míg gyűrűjének köve végigcsillogott a billentyűk felett, halkan hullámzott szét a lassú magyar melódia.

Csodálatos szivóssággal tapadt minden hang a lelkekhez, mintha egy varázsos szál vonta volna közelebb azt az arcot, melyet midegyik sűrűn le-

fátyolozva hordott a lelkében — a világ minden tája felől vonta a muzsika hullámzó árja az emlékeket; a hosszú szoba megtelt velük és mintha mind halkan sugdosott volna . . .

A zene elhalkult; az oroszok kezdtek először beszélni. A többiek idegenül kapták fel a fejüket; mind megvolt lepve, hogy más nyelvet hall, mint a magáét, mindenki sok száz mértföld távolságról jött vissza.

Zajzon egyszerre felállt és lecsavarta a középen levő gázcsillárt, hogy csak egy mellékasztalon égő veres ernyős lámpa világított. Azután visszaült Gertrud mellé a pamlagra.

Mindaketten nagyon fáradtak voltak és a pirosas fény, a halk zene, az a sok vágy, mely a levegőt megtöltötte, átjárta lelküket, a saját hangulataikkal összevegyült, ringató rhytmusban együtt szállt és emelkedett a zenével. Zajzon odahajolt Gertrudhoz, mintha beszélni akarna valamit.

— Ne, ne beszéljen most, — olyan szép — súgta Gertrud hirtelen.

Valami édes, romantikus szerelmi ábránd szállt le közéjük, bágyadt, fáradt, mintha régen élt volna, s most a zenével jött volna vissza. Csak Zajzon érezte a lelke mélyén: holnap szégyelni fogjuk az ellágyulásunkat.

Az archaikus mosolyú Fräulein Lotte a mandolinjáért nyult. Valami bájos, érzelgős dal hangzott fel s ujjai alatt a húrok halkan pattogtak,

csendültek, mint egyenkint hulló vízcsepp tiszta hangja, a dallam között:

„Viele Träume sind zerronnen, die du mein Herz geträumt . . .“

Valaki hangosan felzokogott és egy leány kifutott a szobából.

Mintha mindenki megijedt volna magától, zavart beszéd támadt; a doktor belecsapott a zongorába, a porosz felállt egy székre és meggyújtotta a gázt. A házikisasszony megakarta menteni, ami még megmenthető:

— Menjünk el valamelyik Caféba, — indítványozta.

— Menjünk olasz muzsikát hallgatni, — mondta egy másik.

A svájci, akinek épen elég volt a zenéből, udvarias sajnálkozással jelentette ki, hogy még leveleket kell írnia, mire Frau von Detmarnak is eszébe jutottak az idegei és lemondott a menetelről.

Az egyik ismerős befutott a még mindíg síró Nro. 7-hez és magával hívta. A leány gyorsan megmosta és berizsporozta az arcát és tíz perc mulva nevetgélve mentek végig a behavazott utcákon.

Az olasz vendéglőben egyszerre magával ragadta őket az új környezet. Az idegenben mindíg kiszámíthatatlan a következő perc jelleme és mint talajvesztettek, akik szilárd egységes énjüket otthon hagyták, buktak egyik hangulatból a másikba.

Chianti vöröslött a szalmafonatos üvegekben, vékony hosszú nyakú fiaschik állottak az asztalon, s körül minden nemzet nyelve hallatszott.

Az emelvényen a zongora előtt szürke sörényű, vastag vén asszonyarcú művész ült; a lecsapottállú gordonkás komolyan kisérte az énekest, aki félrevágott kakastollas kalapjában gyorsan gesztikulálva, félig táncolva énekelte a bersaglierét. A közel levő asztaloknál az olaszok vele énekeltek, s az idegenek tört olasz szavakat dobáltak felé.

— És mégis szebb volt a vörös lámpa mellett, — súgta Gertrud Zajzonnak.

— Itt nagyon is sok a hontalan. Igaz ne felejtse el, holnap délután a Charitében találkozunk.

Éjfél után haza indult a társaság.

A bersaglieri az ajtó mellett csendesen ült egy asztalnál egy pohár chianti előtt, és maga elé bámult. Meg sem mozdult, mikor elmentek mellette; odakint szakadt a hó és ő Nápolyra gondolt.

Gertrud egy pillanatra megfordult és visszanézett rá.

Kint munkások takarították a havat, hogy a holnap zakatoló élete meg ne akadjon. A húlló pihék kavarogva keringtek a villanylámpák gömbje körül, mintha a fény vonzotta volna magához a sziporkázó táncoló hócsillagokat.

Valaki felkapott egy csomó havat és nevetve dobta a társaság közé. Hólabda, élc és kacagás

egyszerre száll végig az egész csöndes utcán. Csak arra a felhangzott zokogásra nem céloz senki, mintha mindenki félt volna vele a saját sebét érinteni.

... Gertrud, amint Zajzonnal megbeszélte, másnap délután elment a Charitéba. Mélységes csönd volt, az udvar egészen üres. A sötétben a fák alatt egy pár lámpa fénye, körül kivilágított ablakok, mögöttük a szenvedés. Egyszerre fent a sötétben, a pavillonok fedele mögött élesen villan végig, ragyogó sárga ablaknégyszögeivel a vasút fekete hosszan húzódó tömege.

Gertrud az otthonára gondolt, a csöndre, az egyformaságra, az unalomra — és ő most itt volt — ő, Igyártó Gertrud, aki ott lakott a vízfoltos sárga kerítés fallal szemben, itt van, él és lát.

Nagyot lélegzett a friss, nedves levegőből.

És nemsokára tovább megy új csodákat látni, ezt a lapot behajtja, hogy sohase nyissa ki többé. Megint egy határ — új kilátások, új határok nyilnak — meddig? Szinte félelem fogta el, milyen összefüggéstelen az egész; az egyik ajtó becsapódik, azon túl marad mindenki, aki mind adott neki valamit, egy gondolatot, egy kézszorítást, egy mosolyt, egy könnyet ... s ő maga megy tovább. Minden határnál mintha magunkból is elvesztenénk valamit ... Csupa epizód; vajjon van valami végigélt a világon?

A Stadtbahn fényes ablaknégyszögei megint végigrohantak a sötétben. Aztán megint csönd.

Milyen más csönd, mint az otthoni: ezt izgatóan rezgi át a kívülről betolakodó élet — az élet, amelynek olyan kíváncsi, olyan vágyteli bámulója volt.

Az egyik nagy épület előtt állt; a széles üvegajtón kiözönlött a fény a lépcsőre és egy néhány közeli nedves fatörzsön csillogott.

A folyosón Zajzon várta, és bevezette a beteghez. Csak hárman feküdtek a kis teremben és a tompított világítás végigcsillogott az ágyak rézgömbjein. A legtúlsóban Gertrud a vasúti ismerősét fedezte fel. Giza is meglepetten ismert rá Gertrudra. Már délelőtt, mikor Zajzon megemlítette neki, hogy egy fiatal asszony megfogja látogatni, egy kis féltékenység fogta el. Szerelmi regényt sejtett meg az ismerettség mögött, és ez elkeserítette, de most, mikor a szép asszonyt belépni látta, amint végigsuhogott a két sor ágy között, egészségesen, a társadalomtól védett asszony biztos fellépésével, most a keserűségtől összeszorult a szíve. Ő, a kívülálló, ő, a beteg — és Zajzon . . . nem természetes-é, hogy a másikat szereti?

— Hiszen mi már ismerjük egymást, — mondta kedvesen Gertrud.

— Igen, nagyságos asszony, — és fázósan rejtette kezét a takaró alá.

— Azért jöttem el, hogy megkérdezzem, nincs-e valami kívánsága, nem esnék-e jól kibeszélni magát egy hazájabeli asszonnyal?

— Köszönöm, a doktor úr olyan szíves, hogy mindenről gondoskodik, — felelt Giza hidegen.

Zajzon bosszankodva fordított hátat és kiment.

Gertrud egy kicsit zavarba jött. Nagy emberbaráti gondolatok és vigasztaló szavak jártak az úton az eszében, és most nem tudta, hogy alkalmazza, nem is volt talán szükség reá. Egy kicsit elszégyelte magát, nem tudott mit csinálni az előkészített jószívűségével.

— Azt hallottam, hogy haza vágyik.

— Óh, az már elmult.

— Hát itt marad? Köti valami ide?

— Igen — egy kép! - És ironikusan nevetett.

Gertrud mintha a Zajzon nevetését hallotta volna ki belőle. Ez is valami érzelmet gúnyol ki önmagában. Megpróbált a betegségéről kérdezősködni — ugyan olyan rövid hideg feleletek. Végre is felállt:

— Itt hagyom a kártyámat, rajta van a lakásom. Ha mégis óhajtana tőlem valamit . . .

Letette a névjegyet a paplanra, mert Giza nem nyult utána, és kiment.

— Nem sikerült barátom, úgylátszik én itt felesleges voltam, — mondta már messziről Zajzonnak.

— Bocsásson meg, én vagyok az oka. Olyan kedves, bizalmas kis leány különben, nem értem mi történt vele. Kérem bocsásson meg, hogy ide hívtam.

— Dehogy, semminek sem maga az oka; csak érzelmek dolgában nem segithet egyik ember a másikon; elmulaszthatja a lázát, de azzal vége. Be vagyunk csukva és mindenkinek magának kell elintézni a maga dolgát, nekem is, neked is.

XI.

Wogt most már nem felejtette el a rövidhajú diákleányt és megnézte a nevét is a hallgatók névsorában. Azzal a különös érzelmi megértéssel, mely gyakran erősebb és közvetlenebb a szellemi megértésnél is, érezte ki, hogy karácsony előtt az Annamária köszönése és meghajlása az ő közeledésekor — megfutamodás volt. Nem lett volna férfi, ha a maga előnyére nem magyarázza.

De mikor karácsony után újra találkoztak, Annamária vigyázott és olyan nyugodtnak látszott, hogy Wogt egy kissé bosszankodott miatta. Tévesen magyarázta? mintha a psychologiája szenvedett volna vereséget. Vagy annyira hiú lenne, mint azok az urfiak, akik mindennői tekintetre Don Juannak képzelik magukat? Kíváncsi lett, s hogy a valót meg tudja, kíváncsiságból útjába állott a leánynak; feltünés nélkül, hogy csak ő vegye észre, mert hiszen nem akart semmit. Egyáltalán semmiféle asszonnyal nem akart semmit, legkevésbbé egy rövid hajú orosszal, de tudni akarta mit rejt.

Annamária nem túlozott, mikor nyugodtnak

mutatta magát. Mióta elhatározta, hogy elmegy Párisba, elhitette magával, hogy a lehetetlenség tudata, melyet a távolság olyan reálisan fog szeme elé állitani, egyszerűen semmivé fogja tenni szerelmét. A távolsággal ketté szakad a kötelék és ő szabad lesz. És ahogy ezt kiszinezte, úgy engedte át magát szerelmének. Mint a hogy hervadó virág utolsó illatát beszívjuk, mint ahogy erősebben magunkhoz szorítunk mindent, amiről tudjuk, hogy nemsokára mult lesz.

De Wogt elébe állt. A lépcsőn találkoztak, vagy mikor benyitott a terem ajtón, ott állt előtte. Előadás után megállt az ajtóban, s olyan közel kellett elmennie mellette, hogy a ruhája szinte surolta. De az Annamária elhatározását megacélozta ez a nem várt, hallgatag kihívás.

Csak néha, mikor a férfi tekintetében kiváncsiságot, vagy érdeklődést olvasott, akkor zavarodott meg és homályos előérzete támadt, hogy milyen lenne a küzdelem önmagával, ha a másik is szeretné.

Ilyenkor Voronzovhoz menekült, szenvedélyesen kezdett tanulni, aktivabb részt vett a tervekben, pénzt gyűjtött az orosz bálra, haza akart menni forradalmat csinálni. Voronzovot nem tudta megcsalni ezzel a beteges hévvel; ő látta, hogy ez nem a régi biztos, határozott tettvágy, mely várni tud a kellő pillanatra, hanem valamely máshol elfojtott életenergia féktelen kitörése.

És Voronzov gyöngéd volt hozzá, mint egy beteghez, csak az elmenetelt sürgette.

Az utolsó hetekben Annamária vidám volt és teljesen átengedte magát érzelmeinek. Úgy járt a városban, mintha most látná először, és úgy búcsúzott benne mindentől, hogy soha sem fogja többé látni. És ez a „soha“ valami időtlen viszonyba hozott mindent vele szemben.

Soha, tehát neki örökké így fog maradni a város; a csillogó bazárkirakatok, a színes virágok az utcasarkon, a ködös utcák, a sötét vasúti hidak a tolongó emberek, az egyetem komoly szobrai és puritán belseje, a Spree sötét vize és a kis szoba, amelyben ott maradnak álmai — ez mind így az övé és soha sem fog megváltozni. Igyekezett jól emlékébe vésni az arcokat, a melyek ismerőssé váltak a megszokás által, az egyetemi hallgatókét, az öreg ujság elárusítónéét, aki a kapu mélyedésben ült, a fiatal katonák arcát, akik a fegyvertár előtt merevebben álltak, mintha faragva lettek volna.

A napos február végén új csillogást látott mindenen. Amilyen szürke volt az első elválása otthonról, olyan fényesre akarta csiszolni ezt a másodikat. Ez is megszabadulást jelentett, de még nagyobbat; belső megszabadulást igért, és mégis — oh mily kár hogy vége lesz. Sajnálta ezt a csodásan sokszerű életérzést.

És úgy nézte Wogtot is, mint a várost, hogy emlékébe vésse. Minden egyes vonását, mozdulatát

napfényesen akarta magába zárni. És szerelme ott ragyogott a szemében, némán beszélt az ajakán, ott mosolygott az arcán, ott hajlongott minden mozdulatában, és Wogt meglepetten látta egyszerre világosan azt, amire kíváncsi volt.

Szinte megdöbbentette. Több volt, mint amit gondolt, mélyebb és meghatóbb. És míg előadott, rajta felejtette egy pillanatig a tekintetét és a szerelem egy pillanatig a leány szeméből tisztán, biztosan, félénkség nélkül, szégyenkezés nélkül kapcsolta hozzá ezt a tekintetet. A tanár megakadt a beszédben, elfordult és újra kezdte a mondatot.

Annamária nem hallott többé semmit. Mámoros volt és nem gondolkozott. Érezte minden tagját, de könnyűnek, súlytalannak érezte; érezte a levegőt maga körül, mint valami puha selyemgázt; és mint valami könnyű testet, valami színes, meleg könnycseppet, érezte azt a tekintetet szemhéjai alatt. Csupa test volt, gondolat nélkül, csupa érzék és mégis semmi anyagias a testben.

Lehajtott arca mosolygott, és mosolygott, mikor végigment az utcán, mikor hazaért, mikor lassan becsukta maga mögött az ajtót. És akkor felemelte két karját a feje felé, és elkezdett nevetni halkan, magának, titokban.

Egyszerre teljesen tudatára jött boldogságának. Hát át lehet élni egy egész tavaszt egy pillanatban? Egy tavaszt? — egy egész életet!

A tükör elé állt és belenézett és felszívta ma-

gába a saját arcát. Mint ahogy ma mindent emlékébe akart vésni és olyan csodálatos bensőséggel nézett meg, úgy figyelte meg minden vonását, mosolygó, derüs boldogságának tiszta szépségét.

Nem birta magában elviselni. Csak a boldogtalanság önző és zárkózott; a boldogság nyilt és adakozó, hogy mindenki ráismerjen.

Annamária a klubba ment, és a füstös kis szobában mindenkihez volt egy kis mosolya, egy tekintete, egy szava. Voronzovot mint villanyütés járta át meleg kézfogása, a fülledt levegőben tavaszt érzett, s ahol a halál gondolata volt a megszokott, az élet szikrája tüzet gyújtott. Senki sem tudta, mi történt, de mindenki érezte és Anna még mindíg szeretett volna adni, adni, bőven, kéretlenül, mint egy jókedvű isten.

Wogt elhatározta, hogy nem fogja tovább folytatni a kísérletezést, hogy az Annamária lelkét megismerje. Hiszen most már úgy is tudta, amit akart. Nem szerette magának sem bevallani, hogy egy asszony erősebben hatott rá, mint az elvei megengedték.

De nem volt szükség erre az elővigyázatra. Annamária megmondta Voronzovnak, hogy hamarabb elmegy Párisba és nem várja meg őket; egyszer igazán egyedül, a maga lábán akar állani.

Nem bírt tovább maradni, most már mennie kellett vagy . . . Képzeletében elbúcsúzott tőle odament a lakására s ott búcsúzott el vagy

nem búcsúzott, ott maradt? Nem tudta vadul futó eszméi közt, melyiket ragadja meg.

Olyan különös volt utolsó nap az egész terem; az esős ég homályba vonta, az emberek fantomoknak látszottak, az asszonyok is — ezek a puha, gyáva asszonyok, akiknek olyan lágy szájuk van, mint egy telesírt zsebkendő — gondolta Annamária. Haragudott a saját gyengesége miatt az egész nemére.

Csak az az egy ember volt reális valóság, egy darab való, mozgó élet és most utoljára látja. Még egyszer gondolatban oda adott neki mindent, amit csak értékesnek talált magában, odadobta magát gondolatban lábai elé és szinte csodálkozott, hogy mikor a férfi kiment, nyugodtan tapodott át képzelt ajándékain, még csak meg sem botlott benne.

A hosszú Prokojev elbúcsúzott tőle s pár percre visszatartotta; mire kiment, a folyosó üres volt.

— Nem látom többet, — gondolta, és igyekezett fájdalmát még keserűbbé tenni; szinte megijedt, mikor észrevette, hogy az életösztön, mely az érzelmeken is uralkodik, nem akarja elfogadni a végleges „soha“ gondolatát, s míg a körötte mozgó élet álomszerűvé, valószinűtlenné lett, lelke mélyén egész éberen vár a remény . . .

Mindent odaadott neki, és mégis semmit; az életét és mégis semmit . . . és sohasem látja többé.

Az utcán át kellett menni a másik oldalra, és mennyi kocsi, kocsi-fantom, nehézzajú fantom! Ott várt egy darabig, aztán egyenesen a virágüzlettel szembe ment át. Tele volt fehér violával a kirakat. És akkor elfogta az adnivágyás, az asszonyi szerelem kifogyhatatlan adakozási vágya, és egy homályos kívánság, hogy ne tünjék el egészen észrevétlenül az életéből . . .

Belépett, megvette a fehér violákat és egy nagy csomó ibolyát; otthon izgatottan beledobálta egy nagy dobozba a fehér virághavat, s közzé hintette a lila ibolya szirmokat. Mielőtt kocsira ült, elküldte a Wogt lakására.

A vonatnál Voronzov várta. — A viszontlátásig! — integetett Annamária, mikor már elindultak a kivilágított pályaudvarról az éjszakába.

Most, most elszakad minden kötelék, ami idefűzi; most szabaddá lesz.

Lassan vonultak el az átélt négy hónap eseményei. Az első napok, az első tekintetek, az idegenség, aztán arcok, a klub emberei, a Kumanszky rekedt hangja, egyszerre a lengyel pár tánca a hallenseei bálon . . .

Felnyitotta a szemét, még mindíg a város közelében voltak; fény villant be a sötétes kocsiba szabályos időközökben, vörös lámpák izzó fénypontjai tüntek fel és vesztek el az éjszakában.

. . . Egy este a színházban, a Szent Iván éji álom tündéri díszletei, a színpadi holdfény és a

Mendelssohn zenéjének hangulata; olyan csodálatosan ringatta, míg észre nem vette, hogy a többi ember ugyanazt érzi s egyszerre milyen józan lett... milyen kísérteties fehéren világítottak az emberi arcok a sötét nézőtéren... viasz álarcok.. köztük Gertrud...

Újra kinyitotta a szemét; a sötét éjszakába sűrűn hullatta a szikrát a vonat sziporkázó lehelete.

... Gertrud és a szobája — egy fénykép — mi is volt?... Az orosz bál és a Rusán tánca... a fekete hajú, fekete ruhás szobrászleány milyen kigyószerű hajlékonyan táncolta a kardtáncot egy kis körben, ahol a csillogó szláv szemek tekintete találkozott fekete mozdulatain... A Rusán tekintete távol járt, valakit keresett...

Nem tudta újra kinyitni a szemét, olyan fáradt volt.

... A tekintetével keresett valakit, nem látta kit és akarta látni...

Nyomasztó, szorongó érzés fogta el.

... Miután ő maga táncolna ott, — nem ő keresett valakit a tekintetével...? Nem látja...

Elaludt.

MI CARÉME.

I.

„Kedves Zajzon, ha most valami elragadtatott levelet vár tőlem Páris szépségeiről, akkor csalódni fog, mint ahogy minden várás méltó büntetése a csalódás.“

„Amint ebből a bölcs axiomából sejteni fogja, én már ezen a büntetésen átestem. Hogy nincs sok írni valóm, ez nem azt jelenti, mintha nem volna sok mondani valóm; ha maga itt volna, minden lépésnél lenne, de amint elmulik a perc, elfut a benyomás, összeolvad, belevész a nagy általánosba. Páris is olyan, mint azok az érdekes asszonyok, akik első percben nem mutatnak többet, mint más asszony, csak mikor beszélni kezdenek hozzánk, akkor fedezzük fel a szépségeiket és akkor szeretnénk másnak is megmutatni — ha volna kinek. Egyszóval már kitalálta, hogy maga hiányzik . . .“

Gertrudnak csakugyan hiányzott nemcsak Zajzon, hanem az egész társaság, amelyet megszokott. Szépségének elismerésre, szellemének megértésre

volt szüksége, és eddig nem volt szerencsés az ismeretségeivel; nem vonzotta a hideg francia udvariasság, s az a szellemes ironia, amelytől annyira különbözött a Zajzoné; a tisztán intellektuális ironia, mely józan, sokszor bántó volt, míg a Zajzoné mögül egy elkeseredett szív dobogása hallatszott ki.

Három hét alatt haromszor költözködött másfelé, s utoljára egy angol penzióból menekült, ahol száraz, hallgatag emberek közt ült, s alig hallott francia szót. Inkább egyedül akart lenni; végre kivett két szobát a Rue de Vaugirardon, és heteken át egész szenvedéllyel pótolta ki hiányos bútorzatát, míg tarka falait színes művész-plakátokkal és fotografiákkal takarta el.

Mikor aztán készen volt, annál jobban érezte, hogy egyedűl van benne. És egyszer egy este, mikor a kandalló előtt ült, és lábát a rácsra támasztotta, míg a nagy fahasábok egy darab égő szénné válva szikráztak szeme előtt, elhatározta, hogy ír Zajzonnak. Nem akarta egyenesen hívni, hogy jöjjön utána, de nem bánta volna, ha hívásnak veszi a levelét.

Most pedig magánosságában egész lelkével, a művészeteknek adta át magát. Újra átélte azokat a csodálatos mély érzéseket, amelyeket Olaszországban tanult meg ismerni, csakhogy szabadabban; és igyekezett ezeket az érzéseket fokozni, a legszélsőig keresztűl élni. Lelki élete,

mely inkább intellektuális, mint érzelmi volt, a művészetben kereste és találta meg a kiegészítést, az elmerülést az érzelmi mélységekbe.

Néha az egész Párist egy muzeumnak érezte; a mult és az új bizarr összeolvadása percekre szinte valószinűtlenné tette, hogy eleven valóság volt előtte; aztán egyszerre az ellentét által még élénkebben, még zajosabban vált ki az élet vad hullámzása a mult megkövesedett emlékei körül.

Gyakran gondolt vissza az otthonára, csak azért, hogy emlékeivel élesítse a jelen szépségét. Az az eszthetikai sivárság, amelyben nemcsak ő maga, hanem egész generációk éltek előtte, kielégíthetetlen szomjúsággal töltötte el a szép után, és a Szajnaparton az antiquariusok ládái vagy a Rue Jacob kis boltjai, ahol egy empire óra körül műkincsek és lomok hevertek hihetetlen összevisszaságban, épen úgy elragadták, mint a Salon carré.

És nem tudott senkivel beszélni róla. Ha Zajzon itt volna — vagy Hankó, akit csak most kezdett igazán érteni, és akire eddig olyan ritkán gondolt, hogy szinte háládatlannak érezte magát, pedig alapjában neki köszönhette, hogy mindezt át tudta érezni. Ha visszagondolt arra, mi volt azelőtt . . . ! És most még azt sem tudja, hol van az az ember, aki először fogta meg a kezét, hogy a fejlődés útjára vezesse, az öntudatos életre.

Mit köszönhet neki és mit magának, nem tudta elválasztani . . . és a többieknek, akikkel az élet összehozta. Talán minden emberi lélek, amelylyel találkozunk, hagy valami hatást a mi lelkünkön; ki tudja, hol veszünk egy-egy benyomást fel, hol ad a véletlen egy észrevétlen taszítást, mely tragédiákba dönt vagy boldogságra visz?

Egy kirakat előtt állott, de annyira elmerült a gondolataiba, hogy nem is látta mit néz.

— Jó napot Gertrud! — mondta egy meglepett hang mögötte.

Hirtelen megfordult azzal a kíváncsi örömmel, melyet a hazai szó kelt az idegenben, mely úgy hangzik, mint a saját gondolataink folytatása.

— Óh Eszti! Lukács Eszti ugyebár?

Szőke, kövér leány, kis bársony sapkában fekete ruhában állt mellette; szép fehér nyaka kilátszott a kissé kivágott bluzból.

— Mit csinálsz itt, Eszti? Mióta vagy Párisban!

— Óh, már egy éve; festeni tanulok. És te?

— Én semmit sem tanulok.

Gyorsan követték egymást a kérdések, a szokottak. Együtt mentek a Boulevardon, a Szajna parton tovább.

Lukács Esztit Gertrud egyszer egy bálban ismerte meg, még otthon, mikor Pestről lejött a vidékre mulatni és ha lehet férjhezmenni. Emlékezett, hogy már akkor is dilettántoskodott és arra is, hogy akkor nem szerette kihívó modora

alá rejtett kacérkodását, furcsa őszinteségekkel leplezett aprólékos hazudozásait, nagyon is palástolatlan férjhezmenési vágyát.

Azután nem hallott róla többé, egészen eltünt az életéből. Most mégis megörült neki. Egy ismerős volt, aki a régi életből épen úgy kivált, mint ő.

— Én nem megyek többé vissza Magyarországba, — mondta Eszti. — Nagyon is megszoktam a szabad életet és Párist, a gyönyörűt.

Elragadtatással beszélt mindenről, az utcáról, a művészetről, a párisi napról, mely ragyogóbb és fehérebb az otthoninál, a barátairól . . . és ez a szívből jövő elragadtatás tetszett Gertrudnak, bár megérezte, hogy mögötte sok elhallgatott rejlik.

— És nem vágyol az otthonod után?

— Óh, itt mindenütt otthonom van: az atelierekban, a kávéházakban, a Mont Martreon, de főleg az utcán. Ha ezt nem tudod érezni, akkor sohasem fogod Párist megszeretni.

— Hol tanulsz festeni?

— Mindenütt, ahol lehet — szabadon. Ha érdekel, valamelyik délután elviszlek egy atelierbe.

Gertrudot természetesen nagyon érdekelte. Jó barátságban váltak el. — — —

A Sacré Coeur fehér kupolája légiesen rajzolódott le a sötét kék égre. Az emelkedő utca keskeny járdája tele volt a boltokból kirakott holmival, gyümölccsel, zöldséggel. Rendetlenül öltözött,

de divatosan fésült asszonyok támaszkodtak a boltajtókhoz és piszkos gyerekek szaladgáltak a járókelők között.

Eszti csípőjét mozgatva ment elől egy barátjával, egy szőke, ügyetlen tartású némettel. Halkan beszélt, lesütötte a szemét, aztán hirtelen tágra nyitva, naiv csodálkozással nézett a férfira. A német láthatólag tűzben volt és élvezte az Eszti szendeségét.

Mögöttük Gertrud ment egy másik férfival, akinek nagy igyekezetét, hogy mulattassa, elég közönyösen vette. Bosszankodott az Eszti komédiázásán és bosszankodott önmagán is, hogy törődik vele.

A kupola vonala mindíg élesebbé, fehér, karcsú tömege mindíg masszivabbá lett, központtá vált, melyre az ég, mint egy másik kupola borult rá.

A tömeg elszakította Gertrudot a társaitól, aztán lassan, lökdösve sodorta a templom felé, be a templomba, a szürke kupola alá. Sárga fénysávok ömlöttek be az ablakon, s nagy foltokban aranyozták be a kőpilléreket; lent apró lángok fénylettek, reszkettek, mozogtak tovább a körmenettel. Az orgonazúgás és a diszharmónikus ének, mintha lent maradt volna a fekete, mozgó tömeg felett, lelapulva, kavarogva a gyertyák füstjével, míg a nagy, feltörő magasság levegője csöndben, hidegen, tisztán maradt, emberi kívánságoktól meg nem zavarva, ott a nap, sárga csíkjain túl, a szürkébe vesző boltozat alatt, mint a nap tiszta, szenvtelen aether az égbolt alatt.

Gertrud nyomasztóan érezte az emberek és a maga kicsiségét, elhagyatottságát. Kábította a tömjénfüst, a tolongás, az ének; szinte szédülve jutott ki a túlsó ajtón a szabadba. Egyszerre elmult a szorongó érzés, amint a friss tavaszi levegő megcsapta. A templom mögé került; mintha valami láthatatlan fal feltartotta volna a tömeget, a templomon túl üres volt a kis utca.

Hepe-hupás járda vonult az apró házak és kerítések mellett. A járda szélén egy férfi ült a földön és a kupolára bámult. Kitünő szábású lakkcipőit lenyújtotta a fűtől felvert útra, elegáns tavaszi kabátja kivolt gombolva és hátravetve, kalapja mellette a járdán hevert.

Amint meghallotta a Gertrud lépteit, arra fordult és a közeledőre nézett. Élénk barna szeme volt, melyet kissé összehúzott a napfénytől. De amint Gertrudot meglátta, meglepetten, naiv csodálkozással nyitotta fel a szemét. Gertrud egy kicsit zavarba jött, de nem tagadhatta, hogy jól esett ez a tekintet. És azzal a merészséggel, melyet az asszony idegen férfival szemben érez — akiről tudja, hogy semmi konvencionális vagy más felelősséggel nem tartozik neki, mert sohasem találkoznak többé — visszafordult a szegleten és visszanézett rá.

A férfi is utána nézett, mert a tekintetük azonnal találkozott egymással.

A Gertrud vörösbélésű gallérját és hosszú

fátyolát hátrafújta a szél és finom, fiatalos körvonala sötéten rajzolódott ki.

Mikor tovább ment, elmosolyodott és titokban örült, hogy a többiek nincsenek itt. Lassan bejárt egypár elhagyott, romantikus utcát, düledező falakon áthajló görcsös faágakat, rügyező orgona vékony hajtásait látta, nedves deszkakerítésekben apró ajtókat, lesüppedt házak piszkos, megvakult ablakait, aztán megfeketedett falon lefutó sötétzöld borostyánt — még mindig Páris!

A teljes csöndben lépéseket hallott. Emberek jöttek. Egyszerre megijedt és gyorsan visszafordult.

Mikor a templomhoz ért, a férfi már nem volt ott a járda szélén. És csak most kezdett el csodálkozni, hogy miért ült ott az az ember a földön, teljes párisi eleganciájában.

A kijárásnál, a deszkapalánkhoz támaszkodva, megtalálta Esztit és a németet. A leány duzzogni látszott, a német zavarban volt. Nem is kísérte őket haza, hanem valami kifogással elbúcsúzott tőlük.

— Miért kínozod ezt a németkét? — kérdezte Gertrud.

Egy kis cukrászdában ültek és barátságos, világos falak között, fehér asztal mellett kávéztak.

— Alig tudtam ma lerázni a nyakamról, — felelt Eszti kelletlenül.

— Hiszen nagyon is kacérkodol vele.

— De ma nincs szükségem rá, ma estére más terveim vannak, a Bullierbe megyünk a fiúkkal.

— De hát mit akarsz ezzel, ha azokkal jobban mulatsz?

— Minél több, annál jobb, — nevetett Eszti. — Meg aztán ez, ez olyan fajta, aki esetleg meg is házasodik, ha nagyon megbolondul.

— És ezért hazudol, ezért színészkedel...

— Honnan tudod, hogy ennek hazudom és nem a többieknek? Én mindíg olyan vagyok, mint amilyennek a férfi kívánja, akivel szemben állok. Aztán nem minden ember színházat játszik-é? A legbecsületesebbek önmaguknak, a többiek másoknak; én a többiekhez tartozom. Bizonyosan te is másként viseled magad minden férfival szemben.

— Nem hiszem. Legalább nem tudatosan.

— Én pedig tudatosan, ami szintén ér valamit.

— És ha egyszer rajta vesztesz?

— Óh nem, — nevetett Eszti megcsillogtatva apró fehér fogait, — ebben szerencsém van. Csak egyszer, egy emberrel szemben voltam őszinte és igaz, és az — felfedezte, hogy színésznő vagyok. — Elkomolyodott és gúnyosan lehúzta a szája szélét. — Ha valakit igazán szeretni fogsz, őrizkedjél őszintének lenni előtte.

— Őrizkedni fogok a tanácsodat megfogadni.

II.

Gertrud már egy hónap óta Párisban volt, mikor Annamária megérkezett. Éjfélkor jött meg,

kissé fáradtan és nagyon kíváncsian. Egészen egyedül és Páris!

A pályaudvar sötétjében apró lámpák csillogtak, a vonat kívül állott meg és egy darabig vinni kellett nehéz kézi táskáját, míg hordárt kapott. Az érkezők tolongtak, lökdösődtek, egy kis élesen világított átjáró, kellemetlen vámvizsgálat, gyors, csaknem érthetetlen francia beszéd, megint sötét.

Kocsiba ült és tágra nyitott szemmel bámult ki. Gyér apró gázlángok alig törték meg a sötétséget. Azután szélesebb utcák jöttek, kocsik, emberek, mindíg sűrűbben. És az ő kocsija lassan, egyformán ment, és mintha kint valami nagy függönyt húznának el mellette, melyen vetített árnyképek tolongnak.

Az irrealitásnak ijesztő érzése fogta el. Vajjon nem álmodik? Talán még mindíg a vasúton van és álmodik. Hirtelen kinyújtotta a kezét és beleütötte a kocsi oldalába.

Nem, ez Páris! A kocsi lassan, egyformán, haladt tovább.

Annamária letörölte a párát az ablakról: egy óriási tér, nagy fantasztikus árnyékokkal, egy hid, a Szajna . . . újra utcák, gázlámpák sora valami fárasztó végtelenséggel . . .

A kocsi egy zökkenéssel megállt. Keskeny, magas épület keskeny kapuja előtt szállt ki. Becsengetett a zárt kapun. Várt. Újra csengetett. Végre mozgás, csoszogás, az ajtó felnyilt és egy

álmosképű fiatalember félig felöltözve, a nyakánál kinyílt tarka ingben állott előtte.

— Ez a Hotel Bernadotte?

— Igen, madame. Van szoba. A csomagjait, madame? Parancsoljon.

A kapú becsapódott mögötte. A garçon előre ment égő gyertyával a kezében a keskeny lépcsőn, melyen piszkos szőnyeg látszott, a közepén csaknem rongyosra kijárva.

Annamáriát félelem fogta el. Hol van? Egy párisi hotelben? Álmodik.

A fiú még mindíg előre ment a gyertyával; keskeny folyosó, oly sötét, mintha már előttük egy lépéssel fal volna, mely csak a sárga gyertyafényre válik szét. Még keskenyebb folyosók jobbra és balra; a fekete falon, becsukott ajtókon végig táncol a gyertya fénye.

Annamária hallgatagon ment, kissé lehajtva a fejét attól a nyomasztó megadástól, mely a lassan növekvő félelem előhirnöke, mely meglassítja a szívdobogást és gondolatműködést, mielőtt a rémülettel vadul, zavarosan felkorbácsolná.

A fiú benyitott egy szobába: — Ime madame! Meggyújtom a gyertyát, jó éjszakát, madame!

Amint a fiú kilépett, Annamária hírtelen benyomta az ajtót és be akarta zárni. A kulcs csak félig fordult. Egy széket, egy kis asztalt, egy állófogast elébe húzott. Aztán lerogyott az ágy szélére. Óriási széles ágy volt, kikeményített csipke

baldachinnal, az ágy mellett egy parányi mosdóasztal, szemben nagy menyezetig érő aranyrámás tükör, melynek az üvegje körül kivágott színes papirrózsák voltak ragasztva, alatta a kandalló fekete nyílása; a másik oldalon az ablak.

Annamária odalépett és félrehúzta a függönyt. Fekete, nehéz sötétség, mintha az ablak is be lett volna falazva.

Hiába igyekezett megnyugtatni magát. Valami egyszerű kis hotel udvari szobájában van, hiszen hozzá volt az ilyenhez szokva, elég nyomorúságot látott, mióta otthonról eljött; a Voronzov szobája sem volt különb. De ez az ágy és azok a papirvirágok!

Nem mert levetközni, csak a kalapját tette le. Egy ideig még az ágyon ülve hallgatta a saját szívdobogását. Olyan ijesztő csend volt, és nem álmodik, ez Páris! Letette a fejét a párnára; a vonat egész napi zakatolása kezdett zúgni a fülében. Fázósan magára húzta a paplant . . .

Mikor felnyitotta a szemeit szürkés világosság volt a szobában és kívülről beszéd hallatszott be. Abban a pillanatban eszébe jutott minden.

Egy félóra mulva kilépett a kapun és nagy lélegzettel szívta be a friss, éles tavaszi levegőt. A nap nem sütött és mégis valami különös fehér világosság volt a levegőben, egyenlően eloszló fény, amit nem vettek el a magas házak. Találomra balra fordult a Rue Bonaparte-on. Lassan

ment, végignézte a kirakatokat, benézett az École des beaux Arts udvarára, és igyekezett felkelteni magában Páris hangulatát, de az elmult este még nyomasztóan ült a lelkén; úgy érezte mintha egy végtelenségben lenne egyedül, mintha az emberek akik elmentek mellette, nem hús és vér emberek volnának, csak azért mentek, hogy betöltsék az utcát, hogy mozgás legyen, hogy igaznak, valóságnak higyje mindazt, amit átél.

A Szajna-parton volt. Érdeklődés nélkül nézett körül, mintha minden hatás iránt be volna zárva a lelke.

Visszafordult. Eszébe jutott, hogy lakást akar keresni, hogy lehetetlen még egy éjszakát abban a vendéglőben eltöltenie. Amint újra elment a boltok előtt, egyszerre érdeklődés fogta el a művészi fotográfiák, régi metszetek, apró szobrocskák iránt a kirakatokban; teljes erejével igyekezett legyőzni a levertséget, a nembánomságot.

Mire a Boulevard St. Germainra ért, sütött a nap, s a széles utca féloldalát aranyfénnyel öntötte el.

Hát mégis Páris! Nem az a regény-Páris amit elképzelt — világosabb, egyszerűbb. Szorgoskodó életzaj, friss, fiatalos erő, lüktető mozgás mindenütt körülötte.

Egyszerre nem érezte a fáradságot, nem is vette észre mekkora útat tett meg gyalog. A Cluny kertjében egy nehány fa és bokor már hajtani kezdett; a thermák fekete fala körül

sötétzöld volt a borostyán. Mint forradalmárnak nem volt történeti érzékből kifejlett tisztelete a régi iránt, de a nagy nyugalom, mely a művészi multból áradt meghatotta és lecsillapította.

Dél tájban újra errefelé járt. Azóta kétszer eltévedt, háromszor kocsira ült, és utálattal gondolt vissza azokra a helyekre, ahol lakást keresett. Egy harmadik emeleti penzióban gallértalan, nyakkendőtlen háziúr fogadta a terítetlen reggeliző asztal mellett, melyen még ott voltak a piszkos csészék, gyűrött asztalkendők — aztán a másik, ahol nedves kerten ment át, keskeny falépcsőkön fel-le, ételszag a lépcsőn, a szobában — aztán az a kiadó szoba tele függönnyel és tükrös szekrényekkel, a háziasszony borzasan, piszkos alsószoknyában, és mindenütt a gyors, édeskés, marasztaló beszéd, mely szinte ragadt.

És senki, aki a kezét nyútsa: Ha Voronzov itt volna! Vagy akárki más — Gertrud! Hiszen tudja a cimét . . .

Újra kocsira ült. Végig a napfénytől, pompától ragyogó boulevardokon, de ő semmit sem látott. Csak néha, mintha álomból ébredne, ütötte meg fülét chaotikus zaj, tekintete egy-egy pillanatra megfogta az embertömeg hullámzását, aztán megint csak a saját tehetetlenségének, elhagyatottságának érzése, a fáradtság testi fájdalma . . .

Gertrud már elköltözött a hotelből, de átadták a cimét.

Annamária megint kiment az utcára; teljes apathia fogta el; nem hitte hogy megtalálja Gertrudot és legjobban szeretett volna lefeküdni ott a nyilt utcán, talán valaki megkönyörülne rajta és elvinné valahova, ahol megpihenhetne, ahol lehajthatná a fejét — csak nem abba a rettenetes szobába, hol az első éjt töltötte.

Utolsó akaraterejét összeszedve, mintha valami nagy tettről volna szó, ült megint kocsiba. Rue Vaugirard, Gertrudhoz.

Talán elszédült vagy elaludt, mert mikor megérkeztek, nem tudta, hol jártak. Az egyik oldalon egy kert hatalmas fáit látta, csupasz, fekete galyak rajzolódtak az égre.

— Igen, madame Gervay a második emeleten lakik, — felelt kérdésére a portás.

Rohant fel a lépcsőn, izgatottan kereste a számot, felrántotta az ajtót és bebukott rajta.

— Pavlovna Anna! — kiáltott fel Gertrud örömmel.

Annamária mosolyogni próbált és görcsös zokogással esett le a pamlagra.

Később sokat nevetett ezen a kalandos napján, később romantikusaknak találta a Quarter Latin házainak zeg-zúgos folyosóit, meredek csigalépcsőit, a Montparnasse festői nevű utcáinak rejtett kertjeit, de most Gertrud alig tudta megnyugtatni. Együtt kerestek szobát a Boulevard St. Michel egy diák-hoteljében és estére már át is költözött.

De a levertség érzése nem hagyta el Annamáriát napokig; testi fáradtságához valami bizonytalan, nyugtalan vágy, kitörni nem tudó, elfojtott izgatottság járult; olyan lanyha volt a lelki élete, hogy nem birta világra hozni azt a boldogtalansági érzést, mely lelki betegségének alapja volt.

Csak lassankint, ha az utcán magánosan járt vagy a muzeumokban egy-egy fátyolozott tekintetű arckép szemébe nézett, lassankint ismerte fel az árnyat, melyet lelkében hordott. És ilyenkor, ha körülnézett, csodálkozva kérdezte önmagától, hogy vajjon más embereknek is telve van a lelke nagy tragikummal, mikor olyan hétköznapi módon jár-kel?

Egy kicsit büszke is volt rá, hogy zavaros nyugtalanságából, erre a tiszta, határozott boldogtalanságra ébredt. Újra érezte bánatának nagy lelki értékét, szomorú volt és büszke, hogy nem tudott felejteni. Egyedül állónak, magánosnak érezte magát, s igyekezett ezt mélyen átérezni.

De a tavasz csodálatosan szép volt, nemcsak a napból ragyogott rá, mindenből, ami körülvette, a fákból, a házakból, az emberekből, a sugárzó reggelek- és a világos estékből, és még olyan fiatal volt, hogy nem tudott ellenállani a tavasznak. Hóbortos vágyak, lehetetlen ábrándok fogták el néha.

Egy ilyen sugárzó reggel tartott a Notre Dame felé.

A nagy tér csendes volt és még csendesebb

a templom, mikor belépett. Sötét, hűvös mélyéből századok miszticismusa csapta meg. Az itt-ott térdeplő imádkozók elvesztek az óriási nehéz oszlopok mellett.

Befordult a mellékhajóba; lassan ment és minden lépéssel súlyos, elviselhetetlen nyomás nehezedett a lelkére, mintha a sötát boltívek ráfeküdnének, a szürke kőoszlopok összeszorítanák. Mintha mind azt a hitet, be nem töltött reményt, bánatot, amit évszázadok során magába zárt a kőtömeg, azt a millió imát, amely a szürke boltívekhez vergődve csapódott, mind, ki nem mondva, el nem imádkozva, a lelkében hurcolná.

A Notre Dame keményen faragott, élettelenül naiv szobra előtt egy asszony térdepelt és az arcát kezébe rejtve sírt. A szobor merev mosolyával nézett maga elé.

Annamária megállt, és egy oszlopnak támaszkodott; könnyek fojtogatták és egy Mária képre gondolt otthon az ágya felett, az időtől sötétbarnára vált arcára, keskeny, élettelen kezeire, a ragyogó aranyalapra és a glória fénylő drágaköveire . . . gyermekkorának első misztikus vallásos emlékeire . . . Aki most le tudna borulni itt a hideg kőre, kiterjesztve karját a felé, aki szó nélkül megértené, akinek könnyeivel panaszkodhatnék, aki megértené szíve dobogását és keskeny, merev, élettelen kezével elsímitaná küzdelmeit . . . Beszélni, panaszkodni, sírni, mint más asszonyok

szokták, az ölébe rejteni arcát egy anyának, mint más gyermekek szokták . . .

Tovább ment és befordult a kereszthajóba. A színes üvegrózsa megtörte az aranynapot és kék, vörös, sárga drágakövekkel rakta ki szürke falat és padlót. A levegőben hosszú sávokban vibráltak a színek, lilába olvadtak össze, violaszínű ragyogással mindig világosodva, könnyedebbé válva, levegős, etheries rózsaszínt váltottak fent, — fent, magasan a bolthajtás alatt.

Annamária fellélegzett, hátravetette a fejét, és tágranyitott szemekkel szívta be a fényt.

A violaszínű rezgés betört a főhajóba és csak lassan győzte le a szürke, mindig sötétebbre válva a portálék felé.

A nap, a gyönyörű, tavaszi, párisi nap! Egyszerre urrá lettek felette az érzékei. Az ajkát is kinyitotta és belehelte a színeket; erő volt ebben, élet, aranypor, szivárványeső, mely a lelkére szállt . . .

Mikor kifelé ment, végtelen gyöngédséggel nézett végig a még mindig leborulva imádkozó asszonyon, az erősnek a gyöngédségével a gyenge iránt, de minden büszkeség nélkül, sőt egy kis szomorúsággal, hogy csak szép színnek érzi azt, ami másnak imádság.

A homályos ívek alatt, mintha a boldogtalansága ott maradt volna, mintha annak az árnyában menne visszafelé. De most már nem akarta oda-

adni ezt a boldogtalanságot, visszavette, megtartotta magának. Érezte, hogy azok közül való, akik mernek egyedül lenni, egészen egyedül. Úgy érezte, hogy nem is annyira Istennel küzdött meg, mint a saját, erős énje a traditiókkal, a titkos, atavisztikus, bennerejlő „én“ekkel. Nem adott és nem kért semmit. Egyedül volt, büszkén és szomorúan egyedül.

Kilépett a napfénytől vakító térre; a vízvezeték sugara halkan csobogva, gyöngypermetegre törve hullott a friss fűre.

III.

— Rue Notre Dame des Champs, — ismételgette Gertrud kedvteléssel a hangzatos szavakat. — Rue de la grande Chaumière! Milyen bájos utcanevek.

Az atelierba tartottak Eszterrel. Kissé homályos, esőre hajló idő volt.

Lépcsőkön mentek le az alacsonyan fekvő udvarra. Nedves tavalyi falombok és száraz galyak között meztelen szobor töredékek fázlódtak; a sötét bejárat falán a parthenon frizének másolatai sóvárogtak a görög nap után. De valami kedélyes sötétség volt, mint mikor alkonyatkor nem akarunk lámpát gyújtani.

Még egy pár lépcső lefelé és bent voltak az atelierban, melynek a kertre néző fala egészen üvegből készült; szemben az emelvényen egy meztelen rózsaszín leánytest félkarját felemelve, rezze-

nés nélkül állott modellt. A teremben fonott szalmaszékeken rajzolók ültek.

Gertrudot azonnal megkapta az emberi test vonalainak szépsége, a különös, sohasem látott helyzet a kissé borongós világításban, a rajzolók szenvedélyes érdeklődéssel előrehajló teste papírjuk fölébe. És pár pillanat mulva ő is épen olyan érdeklődéssel akarta az élő vonalakat visszaadni. De csakhamar tehetetlenül lankadt le a keze. A modell felemelt karján, oldalán és csipőjén végig a sarokig egyetlen, gyöngén hullámzó vonal futott le, és micsoda nehézkes, durva szénvonalak voltak ezek a papiron előtte! Az ajkát harapta és lélegzete meggyorsult. Újra hozzáfogott, egész lelki élete a látásba összpontosult, egész energiája a szenet tartó ujjai hegyébe.

Egyszerre a félsötétben kivillantak az ívlámpák, a modell teste éles, határozott árnyékokat kapott. Aztán az óra ütött, a leány megmozdult az emelvényen, lement és lekuporodott a kályha mellé melegedni. Gertrud úgy meg volt lepve, mintha egy szobor indult volna meg. Egy néhány nagy kötős festőnő, és vagy húsz nagyon különböző fajta férfi volt bent. Hosszú, beretvált arcú angolok, bársonykabátos, kecskeszakállú párisi tanulók, aztán egyszerre egy ismerős arcz, ugyanaz akit a Sacré Coeur mellett látott. Épen olyan naiv természetes csodálkozással nézett Gertrudra, mint akkor.

Gertrud elfordult s megakarta nézni az Eszti rajzát, de nem mutatta meg.

— Nem sikerült, ma nincs jó napom.

Kint hangosan kezdett zuhogni az eső. A modell megint felment az emelvényre és elhelyezkedett. De Gertrud már nem tudott annyira elmerülni a rajzolásba; izgatott volt, mintha nézné valaki. Hirtelen jobbra fordította a fejét. Csakugyan nézték. Az a férfi épen abban a pillanatban vette le róla tekintetét és még nehény vonást rajzolt egy kis vázlatkönyvbe, amit a tenyerében tartott. Éles háromszögletű árnyékok voltak a felső világítástól az orra, az arccsontja és a szemöldöke alatt, és kemény kifejezést adtak az arcának.

Mikor vége volt az órának, az eső még mindíg zúhogott odakint. A modell lehajolt a ruháiért és egyszerre közönséges asszonnyá vált. Gertrud felállt, hogy kimenjen, de Eszti nem volt már mellette; amint körülnézett meglepetve látta, hogy az ő ismeretlenjével beszél.

Eszter tudta, hogy Duchèsne ma itt lesz és azért hozta el Gertrudot épen ma. Szeretett az ismeretségeivel tüntetni. De az már nem tetszett neki, mikor a művész azt mondta, hogy szivesen megismerkednék a barátnőjével is.

Együtt indultak el hárman.

— Mi tulajdonképen már ismerjük egymást, — mondta Duchèsne.

— Hogy-hogy? — kérdezte Eszti és kissé

féltékenyen nézett Gertrudra. De az asszony csak mosolygott és habozva emelte meg a ruháját, hogy az udvarra lépjen, ahol foly a víz. Aztán egy hirtelen elhatározással kinyitotta az esernyőjét és kilépett.

— Oh, hogy esik, hogy esik! — panaszkodott tréfásan, és némi kacérsággal összébb vonta a ruháját maga körül.

— Madame orosz? Olyan kiejtése van.

— Nem, magyar.

— És festő?

— Nem ezt sem találta el, még csak dilettáns sem vagyok.

— Hála Istennek!

Gertrud még mindíg elől ment s a másik kettő utána. Most hirtelen visszafordult:

— Annyira fél a versenytől?

Duchèsne elnevette magát, Eszti pedig megbotránkozva kiáltott fel: — De hiszen ez Duchèsne Pál a szobrász, aki a „Hallgatást“ faragta, a híres Duchèsne!

Gertrud egyszerre elpirult és a szeme nagyra nyílt a meglepetéstől. A szobrász úgy nevetett, mint egy gyerek, akinek sikerült valakit rászedni.

— Bocsásson meg, mivel itt találtam a tanulók közt az atelierban . . . nem képzeltem . . .

Egyszerre elvesztette a szokott biztonságát.

— Még nem régen én is idetartoztam, és néha most is eljövök az emlékek kedvéért, vagy jó modelleket felfedezni, és régi ismeretségeket

felújitani; — megemelte kalapját az esernyő alatt Gertrud előtt. Odakint egy pillanatnyi habozás után elbúcsúzott. Az eső túlságosan zuhogott, különben szívesen ment volna még a keskeny csipőjű, vékony bokájú szép asszony után. Kényelmesebbnek találta, ha meghívja a műtermébe, s ő maga most kocsiba ül.

Eszti kissé duzzogva ment Gertruddal tovább. Kellemetlen előérzete volt, hogy ennek az asszonynak a finomsága háttérbe fogja szorítani az ő rubensi szépségét.

— Nem hittem volna, hogy ilyen fiatal ez a Duchèsne, mondta Gertrud.

— Hiszen ez volt az első nagy munkája, a Hallgatás szobra, amivel híres lett. — Aztán elmondta a szobrász életét, kedveseinek a névsorát, a kis atelier pletykákat amiket róla tudott.

Gertrud este sokáig nem tudott elaludni. A Hallgatás szobrára gondolt, amelyet egy kiállításon nem régen látott; egészen másnak képzelte azt a művészt, aki teremtette. Elégedetlen volt magával, hogy olyan kevés hatást tett reá.

Egyszerre felkelt, magára vette a fehér pongyoláját és kinyitotta az ablakot.

Az utolsó holdnegyed halványan világított a fekete fagalyak sűrű kemény hálója felett. Az éjszaka enyhe volt s friss rügyezés szaga töltötte be a levegőt.

Egyszerre eszébe jutott egy régen elmult nap,

mikor egy fehér ruhás leány messze innen egy arcképet eltépett és ostoba, kicsinyes bosszúállással kidobott a sárba. Ő volt az a leány? Nem, egész merészen eltagadhatta; valaki más volt, az ő kifejletlen alakjában — de nem, nem az ő lelke volt. Hogy változott meg ennyire? Vagy csak a tapasztalás, a tudás egyik rétege a másikra rakódott és eltakarta a régit?

Vajjon tudna-é még egyszer olyan lenni?

Hogy is juthatott ilyen az eszébe? Miért nyugtalankodik. Bárcsak itt volna már Zajzon. Szükséges volna valaki másnak a józanságára.

Gertrud várta Zajzont, aki alig kapta meghívó levelét, azonnal elhatározta, hogy elmegy Párisba. Örült neki, hogy Gertrud vágyik utána — hogyha nem is szereti, jelent valamit az életében. De nem tudott olyan hamar szabadulni. Egyrészt kötve volt a kórházhoz, másrészt egy futólagos viszonyt nem tudott durván elszakítani.

Mikor Gertrud elment, egyszer szemére lobbantotta Gizának, hogy milyen hálátlan volt a fiatal asszonnyal szemben, mikor meglátogatta a korházban. Giza sírva fakadt és kiderült, hogy féltékeny volt. Zajzon eleinte bosszankodott, azután ellágyult. Nem volt ereje, hogy visszautasítsa ezt a félénken felajánlott szerelmet, azután pedig nem volt ereje, hogy a szakítással megbántsa. Giza az első célzásra, hogy Zajzon Párisba akar menni, kétségbeesett sírásba tört ki; mindjárt tudta, hogy Gertrud

után megy. Azután pedig olyan lemondóan, bánatosan viselkedett, hogy Zajzon napról-napra halasztotta a végleges elhatározást.

A napokból aztán hetek lettek.

IV.

Mi-caréme. Páris túl akar tenni önmagán, hogy a lázat az őrjöngésig fokozza. A hagyományos körmenet kopott papirvirágaival és díszeivel végigvonult a Boulevardokon; a reine des Halles aranyozott diadalkocsijáról szétküldte obligát mosolyait és csókjait az utcán tolongó tömegnek, az ablakokban és erkélyeken állóknak, a szürke égnek és a nedves háztetőknek. Hosszú papirszerpentinek tekeredtek a levegőben, megakadtak a kalapokon, egy pár felnyitott esernyőn, ráragadtak a rendőrök gallérjára; nyugtalan, zavaros lárma, — tolongó, egymást lökdöző emberek kedvetlen lármájából a konfetti árusok éles hangja hallatszott ki.

Annamária tovább ment. Kereste azt a vad jókedvet, melynek a szuggeszciója magával ragadná, a böjti őrjöngést, mely túl tesz a farsangin, mert közelebb a tavasz.

Egy csomó diák jött, nyolc-tíz, karonfogva, a leányok fiúruhában; énekeltek, ölelkeztek. Annamária mosolygott: fiatalok voltak és tavasz van.

Felült egy omnibusz imperiáljára, hogy kontemplativ biztonságból nézhesse a tömeget. De az Avenue de l'Operanál a gyalogjárók tolongása

megakadályozta a közlekedést, le kellett szállni. És Annamária belekerült a hömpölygő nép sodrába. Eleinte jól esett, hogy így akarat nélkül viszik előre, de mire a nagy boulevardra értek, szorongó érzés vett rajta erőt, hogy annyira saját hatalmán kívül állott minden mozdulata.

A széles útat a két házsor között egyetlen embermassza töltötte be. A konfetti tarka papirja piszkosan vastagon hevert a földön, mint egy süppedő szőnyeg; tovább már megnehezítette a lépteket, a láb bokáig ment bele. Körülötte nevető és haragos kiáltozás. Az emberi testek forrósága legyőzte a tavaszi levegő hűvösségét, a felvert por homályossá tette a látást. A konfetti csomóban, vakitva csapódott a szemekbe.

Új és új arcok tolultak a szeme elé, csupa egyformának látszó, egyéniség nélküli emberi külsők, csak a szemek fénylettek. Kezek hadonáztak a levegőben védekezve vagy dobálva, a vállak és kalapok tele tarka papiros pettyekkel.

A zaj egyetlen nagy kaotikus zűrzavarrá vált. A szembejövők, mintha egy gép taszítaná, beleütődtek az előretolongókba, egymásmellé szorultak, lihegve, nehezen tört át két test között a harmadik, mint egymáshoz surlódó, egymást akadályozó kerekek; a portól és melegtől nehéz levegőben hullott a konfetti és a festett papiros kesernyés fád ize érzett az ajkukon. Néha megakadt az egész lassú mozgás, egy pillanatra megtorlódott a tömeg,

mell mellnek, váll vállnak szorult, érzett a surlódás melege, mikor a testek megint keresztül furakodtak egymás mellett.

Annamária azt hitte, hogyha a tömeg nem tartaná, összerogynék.

Nem volt már jó kedv, mindenki csak tovább akart jutni; mintha csak valami elfojtott düh dobáltatta volna a színes papirt az izzadt kezekből, mintha brutális gyűlölet szorította volna ki az irónikus kiáltozást, a durva kacagást a száraz torkokból.

Annamária csaknem felsikoltott a félelemtől. És az az irtózatos idegen tömeg csak lökte, taszitotta előre, új meg új arcokat sodort elébe, mint valami ingó függöny, mely minden lökésnél változik, minden mozdulásnál más nevető arcot, vigyorgó álarcot vált. Egy kezet látott a szeme előtt tele konfettivel, egy férfi arcot összehúzott szemmel, nyitott szájjal, rángatózó bajusszal. Abban a pillanatban az arc elkomolyodott, s a lehanyatló kézből a konfetti kihullt. Az az arc meglátta, hogy ő egyedül van a vad idegen ujjongó tömegben és a leány úgy érezte, hogy a bánat arisztokratizmusa titkos védelemmel veszi körül a tömeg szuggeszciója ellen. Érezte hogy nem része ennek az emberhullámnak és lehetetlen benne maradnia.

Összeszorított fogakkal, félig behúnyt szemmel ment neki a tömegnek, hogy oldalt valahová kijusson, egy ház, egy fal mellé, mely nem mozog

nem meleg, nem élő. Lökdösték, kiáltottak reá, megakadt, a lélegzete elfúlt, de ő semmit sem bánt . . . Egyszerre könnyebben ment előre, új sodrodásba került, aztán egy pillanatra megingott nem érezte maga körül a szorosan tartó embertámaszt.

Körülnézett. Szabadabb helyen állt.

Az emberhullám becsapott a Rue Taitbout szegletén az utcába és odasodorta Annamáriát is. Itt már lehetett járni. Száz lépésnyire alig volt több ember, mint rendesen, s a legközelebbi mellékutca egészen üres volt.

Lassan ment tovább és nagyokat lélegzett; mintha nyugalmat szívott volna be a csendes levegővel, mintha már nagyon régen lett volna, mikor egy vak áradat, mint valami tudatát vesztett természeti erő sodorta magával. Csak fáradt volt. Meglátott egy kávéházat és bement. Megigazította a kalapját és eltépett fátyolát, míg a garçon forró kávét és konyakot hozott.

A mellette levő asztalnál kiaszott képű, festett arcú leány ült; sovány ajka alig fedte fogait és fényes szemében a tüdővész láza égett. A leány felállt, a tükör előtt megnézte magát, krayonokat vett ki a kézitáskájából, feketén aláhúzta a szemét és kipirosította az ajkát. Aztán egy mosolygási kísérletet vetett a garçonra és kiment.

Annamária megmagyaráztatta magának, hogy kerülje ki a forgatagot és egy óra mulva otthon volt a szobájában. Estére Voronzovot várta, aki

ma érkezett, de csak hét óra tájban kopogtatott az ajtaján dobogó szívvel, örökösen kiújuló reménységét hozva magával.

Annamária felugrott, egy kicsit könnyes lett a szeme, és fehér homlokát csókra nyújtotta Voronzovnak.

— Úgy örülök, hogy itt vagy, olyan egyedül voltam, olyan jól esik megint oroszul beszélni.

Voronzov megfogta a kezét és magához vonta. De a leány már kibontakozott, megint olyan sajátságosan merev lett a teste és szomorúan, szinte kérően nézett rá.

— Nem, Nikolajevics Fedor, nem lehet — még nem.

Ezt az utolsó kis hazugságot akkor tette hozzá, mikor a Voronzov ajkát megrándulni látta. Magával is szerette volna elhitetni, hogy csak még nem, pedig alapjában véve tudta, hogy sohasem.

Voronzov lehajtotta a fejét. Annamária kérdezősködni kezdett és a fiatalember elbeszélte a két hét történetét: mind itt vannak csaknem, szegény Kumanszky meghalt Berlinben, még utolsó nap is velük akart jönni . . . ajánló leveleik vannak párisi oroszokhoz és francia anarchistákhoz, itt lehet dolgozni . . . van egy új ismerősük, Larssen Harald, dán, de elég jól beszél oroszul; velük jött . . . ma este mind találkozót adtak egymásnak a Café Souffletban; el fog-é ő is jönni, nagyon várják . . . hát Pavlovna Anna mit csinált?

— Egyedül voltam, nagyon egyedül . . .

Larssen Harald szőke, kékszemű ember volt s az oroszokkal ellentétben, egészen rövidre nyirt hajat viselt. Különben nagyon komoly arca és nagyon nyugodt mozdulatai voltak. Ennyit vett Annamária észre rajta.

Larssen is kíváncsian nézte őt. Már sokat hallott róla, mielőtt Párisba jöttek, és észrevette Voronzov beszédéből, hogy szerelmes bele, de a leányon nem látott meg semmit. Az a mély vágás a szája mellett és a komoly tekintete . . . de mivel nem tartotta magát különös jó emberismerőnek, nem is törte a fejét rajta.

Zinaida már is elragadtatással beszélt Párisról; mióta megérkezett, mindíg az utcán csatangolt; vékony gyerekhangja csilingelt, és nagy fogai folyton látszottak, annyit nevetett. Prokojev kétrét hajolva kérdezősködött Gertrudról és épen úgy forgatta a szemét, mint régen. Aztán mások is jöttek, új alakok, párisi oroszok, akikkel mindjárt megismerkedett. Valahányszor nyilt az ajtó a nyüzsgő boulevard életzaja betört a zsúfolt kávéház zárt, halkabb zúgásába.

Mind itt voltak, és mégis . . .

— Vár még valakit? — kérdezte Larssen Annamáriától valamivel később.

— Nem, miért gondolja?

— Olyan volt a nézése, mintha keresne valakit, aki nincs itt.

Annamária érezte, hogy az arcába megy a vér és nevetni kezdett.

— Larssen úr úgy látszik nagyon szereti a talányokat.

— Inkább a megfejtéseket szeretem — felelt nevetve.

Nagyon szép foga volt, a szája metszése szinte nőies, az állkapocs és áll formája egyvonalú, erőteljesen kerek; arcán nagyon kékes a háromszögletű borotválás helye. Egyáltalában a meglehetősen elhanyagolt orosz ifjak közt, nagyon gondozott, szinte tüntetően tiszta volt.

Amint Annamária észrevette, hogy ez kellemesen hat rá, hirtelen ellenséges álláspontra helyezkedett vele szemben. Ismerte saját gyöngeségét, hogy szinte érzékies vonzódással viseltetett az elpuhult kor kulturtisztasága és külsőségei iránt, és megvetette magát miatta. Azért kerülte a Gertrud otthonát is, visszaemlékezett, hogy mennyire befolyásolta egyszer, hogy ellágyuljon és elárulja magát előtte.

Egész este nem beszélt többet Larssennel, és épen azért nagyon meglepte, mikor a dán harmadnap meglátogatta; meg is mondta neki, hogy nem várta ezt a látogatást.

— Az ön társasága olyan szívesen látott — mentegetőzött Larssen élénken elpirulva — azt hittem, hogy önnek sem lesz ellenére, ha közelebbről megismerkedünk.

— De tulajdonképen miért tart ön az oroszokhoz?

— Nem hittem — nem tudtam, hogy tolakodásnak tekinthetnék az érdeklődésemet . . .

A kalapja után nyúlt.

Annamária azonnal megbánta ridegségét, és hogy jóvá tegye, sokkal szívesebb lett hozzá, mint különben szándéka volt és csakhamar jó barátok lettek.

Volt valami természetes, egyszerű egyenesség ebben az emberben. Minden gondolata befejezett egész volt, és a sokszerű, összetett emberek, a komplikált vergődő lelkek között olyannak látszott mint egy jól nevelt, komoly, jellemes, igazmondó fiú, aki még nem jutott el arra a felfedezésre, hogy mindezeken túl az ember még érdekes is lehet.

Nem volt érdekes: az volt, amit mutatott, egy tisztességes, nagyra nőtt, szőke, intelligens germán — egy naiv viking, mint ahogy a barátai csúfolták.

Különben jogász és szociológus volt. De mivel a puszta theoria az ő józanságát sehogy sem elégítette ki, egy európai körútra indult, hogy közvetlenül érintkezzék azokkal, akik a theoriákból a jövőt akarják megteremteni.

Először Belgiumban járt s aztán Németországba ment. Így került az oroszok közé is. Eleinte tudományos álláspontra helyezkedve vitatkozott velük, de csakhamar belátta, hogy itt más talajon áll,

mint a szocialista felolvasásokon és gyűléseken. A tett embereinek közönyösek voltak a theoriák és nem szerettek sokat beszélni. Hanem Larssen nagyon megszerette őket, még berlini tartózkodását is félbeszakította a kedvükért.

A nagy ellentét, ami az ő józan gondolkozását a rajongókétól elválasztotta, egy pontban mégis találkozott: mindegyik naivan meg volt győződve a saját gondolkozásának igazságáról és egyik sem volt hajlandó engedményekre a megvalósításban. Különben, bár ő maga beavatottnak hitte magát a forradalmárok eszméibe, terveikről tulajdonképen semmit sem tudott.

Rövid idő alatt nagyon megtetszett neki Annamária; barna haja és sötétkék szeme, a komolysága és mozdulatai, melyek világosan elárulták származását és nevelését.

Most is ő rá gondolt, mikor késő este nagykomolyan hazafelé tartott a Boulevard St. Michelen. Egy szegletnél a széles járdán két pár ember négyest táncolt és énekelt hozzá. Az egyik leány karonkapta a komolyan lépkedő szőke fiút és kacagva húzta magával a táncba. Larssen durcásan rántotta el a karját, bár a leány szép és fiatal volt. Így megzavarni az ábrándjaiban! Hanem azért még egyszer visszanézett.

— Bolondok — mormolta és elmosolyodott, mikor a leány magasra emelve fehér ruháját feketeharisnyás lábai felett, utánna nevetett.

— Bolondok, de jól teszik; én bezzeg magam sétálok itt, míg az, akivel sétálni szeretnék, Voronzov mellett van és ki tudja . . . de nem, nem, ő más, mint a többi, egészen más.

Levette a kalapját és kétszer végig simította kurtán nyirt haját. Nagyon melege volt, és ha hozzászokott volna, hogy a lelkét analizálja az aggódás és féltékenység, bizalom, szeretetrevágyás és érzékiségből összeszövődő szerelmi hullámzást talált volna benne. De mivel ezt nem szokta tenni, csak annyit tudott, hogy Annamária nagyon tetszik neki — de miért ne tetszenék? — és hogy nagyon melege van.

A tavasz addig készülődött, míg egyszerre teljes pompájával árasztotta el a világot. Annamária legalább azt találta, mikor egy reggel Gertruddal együtt sétált a Luxembourg kertjében, hogy egy éjszaka megváltozott minden, a tegnap még csupa igéret a ma már ragyogó beteljesedés.

Mindegyik titokban azt a nagy célnélküli boldogságvágyat hordta a lelkében, amelytől tudtukon kívül beszédessé vált az ajkuk, nevetővé a szemük, a tavasz a csirázó, megtermékenyülő föld leányaivá tette őket is!

Gyermekek szaladgáltak el mellettük és szerelmes párok ültek a padokon.

— Emlékszik Annamária, mikor egyszer nálam egy éjszaka a boldogságról beszéltünk? Akkor igazán azt hittem, hogy nagy energia kell a bol-

dogsághoz is; aki minden útszéli kőbe megbotlik és minden fáj neki, akinek nincs szívós kitartása és hite a boldogságban, az sohasem éri el . . . Ma azt hiszem, hogy nincs könnyebb, mint boldognak lenni, csak ki kell nyújtani a kezünket . . .

És előrenyújtotta finom, keskeny kezét.

— Gertrud, maga szerelmes — mondta halkan Annamária és ő pirult el, míg Gertrud mosolyogva rázta a fejét.

— Nem, csak tavasz van, és — és még hozzá párisi tavasz — szemével intett egy pár ember felé, akik egy világoszöld orgonabokor alatt átölelve tartották egymást.

— Ezek azt hiszem sohasem okoskodtak a boldogságról.

Az a beszédes mosolygás nem hagyta el egész nap az Annamária arcát. És este, mikor kihajolt az ablakán a langyos éjszakai levegőbe és lenézett sétálókra, a szerelmi szavaktól nehéz levegő szinte felhullámzott hozzá a magasba. De mit ért mindez? A rózsaszín rügyek és hajtások, a virágzó fák és a tavaszi napban ragyogó paloták, a sejtelmes, vágytele esték, az ég és föld minden melege mit ér? Ő mégis egyedül van, csak ő van igazán egyedül az egész világon.

És arra gondolt, aki messze van tőle, s aki felé az egész lelke vágyott. Vissza akart rá emlékezni, olyan erősen, hogy az emlékezet ide hozza mellé, hogy együtt legyen vele . . . és észrevette,

hogy nem bírja maga elé idézni az arcát. Egy pillanatig a tekintete, a szája, vagy egy mozdulata, a mosolygása előtte volt, de mind külön, egység nélkül és a homlokára meg épen nem emlékezett. Egészen más volt, mint a Larssen homloka, azt tudta; de mit gondol most a Larssen homlokára, az övé . . . vége, nem emlékszik rá.

Így fog lassan minden eltűnni az emlékéből és még szeretni fogja, de már nem tudja, milyet szeret. Csak legalább egy arcképe volna!

Ha kérne tőle!?... Nem, nem lehet! És mégis!

Betette az ablakot, egyszerre magában kellett lennie, nem bírta a zajt. De odaült az ablak elé és nézte azt a kis darab sötét, liláskék eget, mely a szemben levő ház kivilágított mansard-ablakai felett látszott.

Ha kérne tőle? Ha írna neki . . .

„Én írok önnek, s e lépéssel . . .“ Tatjana! vajjon így szeretett?

„Én írok önnek, s csodálkozom, hogy így tudom szólitani. Van-e valami különösebb, mint mikor az ember gondolatban végtelen bizalmasan van valakivel és egyszerre hidegen szólítja. Ön tudja, hogy szeretem, láttam egy tekintetéből, hogy tudja és nekem nincs jogom semmit sem kérdezni. De nincs jogom panaszkodni sem, legfeljebb csodálkozni: hogyan lehet joga valakinek a más ember életébe betolakodni, zsarnokoskodni a lelkén, a

gondolatain és mindezt anélkül, hogy akarná! Tavasz van és a szerelmemet nem bírja a szívem; kicsi vagyok hozzá, gyáva vagyok viselni és kinyújtom a kezem utánad, félve, vágyva, kiáltva: egyedül vagyok! Talán vannak neked is ilyen napjaid, nehéz órái az egyedüllétnek, a kétkedésnek, a csalódásnak, vagy a kétségbeejtő ürességnek nagy magános órái, mikor nem lehetek melletted, hogy a kezedet megfogjam, hogy a kezemben tartsam, hogy veled szenvedjek . . .

Mintha álomban volna, úgy állt fel. Odaát a mansard szobákban egyenkint elaludt a fény, de ő nem vette észre; néha hosszasan lehúnyta a szemét és megrázta a fejét.

Aztán leült. Írnia kellett, az egész öntudata ebben a vágyban összpontosult. Írnia kell . . . Ha felelne — ha . . . mit fog gondolni!

Írnia kell, ez világosabb volt mindennél. Leült az asztalához, pár percig lehajtotta a fejét és a keze egy kicsit reszketett, mikor írni kezdett.

„Tisztelt tanár úr, némi habozás után fordulok önhöz egy kéréssel. Kérem küldje el az arcképét nekem. Nem tudom mit fog gondolni rólam, de azt hiszem nincs joga elítélni valakit, akit soha többé nem fog látni, és akiről sohasem fog hallani.

Tisztelettel

Manaszov Pavlovna Annamária.“

Felcimezte a levelet és beragasztotta.

— Most ebből megfogja tudni . . . és akkor . . .

Egyszerre feltört benne a boldogság, az élet vágya — nem tudott lemondani! És mégis megkellett lenni. Igyekezett megnyugtatni magát. A könyveit rendezgette, újra kinézett, sétált és egyszerre váratlanul nyugodtnak érezte magát. Hiszen megírta a levelet és elküldi.

Újra leült és elkezdett olvasni. Egy idő mulva, egy kis megdöbbenéssel, úgy érezte hogy a hosszú asztal keskeny oldalán valaki ül . . . csak érezte, nem mert odanézni . . . egy gyerek ült ott . . .

— Halucinálok — gondolta; oda akart nézni és nem mert, nem bírt. Izgatott várástól gyorsult meg a lélegzete és tágra nyitott szemmel meredt maga elé.

. . . Egy fiú hajolt a képeskönyv felébe, sovány, finomalakú gyerek, kurta nadrágban, hosszú, fekete harisnyás lábszárait lógázta; az arca nem látszik . . . most — most felemelte a fejét: keskeny fehér homloka, nagy csodálkozó szeme, erős, akaratos szája és álla volt . . .

Annamária halálsápadtan, lassan állt fel az asztalba kapaszkodva; — az az arc volt, amelyet keresett — tompa fájdalmat érzett az egész testében. Egyszere hirtelen arra fordult.

Egyedül volt.

Gyorsan megmosta az arcát hideg vízzel. Betegen fáradtnak és álmosnak érezte magát.

V.

— Igazán elég szépnek talál arra, hogy lefessen? — kérdezte Gertrud Duchèsnetől míg letette a kalapját.

A montmartre-i műtermében voltak, ahol a szobrász dolgozni szokott. — A másik atelierem — mondta Duchèsne — a bámulóknak való. Ott csüngnek a szőnyegek, a kardok a régiségek és ott nem lehet dolgozni. Itt vagyok igazán itthon. Itt csináltam a Hallgatást, és itt akarok még sok szépet teremteni.

Nagy terem volt, üvegfalán itt-ott leeresztett vászonfüggönyökkel. Agyagcsomó volt a szegletben és finom gipszpor rakodott le a földre. A fehérre meszelt falon krétarajzok és keret nelküli olajvázlatok csüngtek; egy forgatható állványon az ablak mellett nedves vászonnal letakart félalak, melynek körvonalait kiadta a rátapadó szövet. A hátsó szegletben perzsaszőnyeges diván és dohányzó asztal állt. Az egész csaknem rideg volt az éles világításban.

Most le akarta Gertrudot festeni. Rendesen, mielőtt mintázott volna valakit, vázlatot készített róla; ez volt a megismerkedés. De mindaz amit festett kemény, kontúros, csupa sikokból álló volt, szobrainak pedig lágyságát, festőiségét kifogásolták.

Mielőtt most a Gertrud kérdésére felelt volna egy kicsit hosszabb ideig nézte összehúzott szemmel.

— Elég szép? Nem is tudom; akárhány szebb modellem volt már önnél. De ön stilusos asszony. A mult évtizedben a raceasszony volt, akiért a művészek rajongtak. Ön nem faji race, hanem ha azt lehetne mondani idő race; ilyen asszony mint maga csak ma lehet a világon. Mintha a századok esszenciáját hozta volna magával, sokszor azt hiszem renaissance, máskor meg egy pillanatra görög profilja és nyugalma van; ezt az állást pedig esküszöm, hogy a Louvreban tanulta. Miért nem maradt úgy! . . most már vége. „Je haïs le mouvement, qui déplace les lignes“, mint Baudelaire.

— Egy szóval én magam semmi sem vagyok.

— Oh igen, csakhogy azt még nekem kell felfedezni.

Közben Duchèsne elhelyezte a festőállványt és a vásznat.

— Kérem, vegye le azt a rettenetes gallért és hajtsa be a ruháját, hogy a nyaka vonalát lássam. Magának nem szabadna ilyen férfias ruhákat viselni, ez a tarka kreton-bluz, amit a bécsi asszonyok szeretnek, nem magának való. Puhaság, vonalok . . . úgy . . .

Kihúzott egy vörös sált a pamlagpárnák közül és a Gertrud vállára akarta tenni; aztán mégis csak a kezébe adta.

— Tegye magára. Igen, jól van. A fejét kissé balra — így . . . ne hajtsa előre — igen. Oh ne

mosolyogjon, inkább beszéljen halkan; mondjon valami verset, amit szeret, halkan.

Gertrud eleinte kellemetlenül érezte ezt a felvett helyzetet, érezte, hogy merev. Nem volt egészen szemben a festővel, nem látta világosan a vonásait, de a szeme annyira ragyogott, hogy sohasem érezte még ilyen erősen a befolyását. Széles ecsetjével néha egy-egy mozdulatot tett a levegőbe, aztán a vásznon.

Gertrud halkan mondott magában egy verset, csak egypár sort és egyszerre elvesztette azt a feszes érzést; fejét kissé még hátrább hajtotta és félig behúnyta a szemét. Azután elhallgatott és valami puha, nem kellemetlen fáradtságot érzett; mindenféle emlék kergette egymást a fejében, de ha valamelyikre világosan akart gondolni, azonnal eltünt.

Egyszerre Duchèsne felugrott és szó nélkül kezdett járkálni. Gertrud utánna nézett. Egy napcsík besütött a legtúlsó ablakon s valahányszor azon átment, barna, kissé hullámos haja szőkének látszott és az egész ember egyszerre más jelleget kapott. Mint egy időnkint megvilágított transzparens-kép, úgy tünt fel Gertrudnak.

A szobrász még mindíg szó nélkül rágyújtott egy cigarettára, mintha elfelejtette volna, hogy valaki van ott.

Gertrud elnevette magát.

Duchèsne meglepetten nézett rá; épen a nap-

csíkban állt meg erősen megvilágítva, csak a szeme volt annál sötétebb.

— Ugy-e azt hitte, hogy egy szobor ül modellt?

— Nagyon is tudom, hogy élő asszony.

Gertrud felállt és odament a vászon elé. Egy bizonytalan konturon belül félig behúnyt szeme és szája piros vonala volt nagyjában odafestve. Szinte kísérteties volt a sárgás, üres vásznon.

Duchèsne is odalépett. — Nem, így nem megy. Még nem látom egészen magát.

Egy kis levertség fogta el mind a kettőt.

— Tulajdonképen mi ez a titokzatos mű — kérdezte Gertrud, hogy erőt vegyen ezen az érzésen és fölemelte az agyagmintát borító nedves vásznat. Egyszerre meglepetten ejtette le. Egy félakt volt és az eredetijét ismerte.

— De hiszen ez . . .

— Igen, Eszter kisasszony — folytatta nyugodtan a festő. Aztán mintha már el is felejtette volna, hogy a szobor ott van, megfogta a Gertrud kezét és közelről nézett az arcába. Az asszony nyugodtan állotta a tekintetét, csak lassan lett piros a homloka.

— Másnak akarom látni — mormolta Duchésne és elbocsátotta a kezét. Pedig legjobban szerette volna a karjába szorítani vékony, ruganyos testét, de nem merte. Ez az idegen asszony, akit alig egy pár hét óta ismert és azt sem tudta, hogy ki, csodálatosan imponált neki. Nemcsak asszonyi mi-

voltának öntudatosságával, mely túl volt azon, hogy egyszerűen el lehessen bolondítani, hanem mert művészi fejlődésének új forrását érezte belőle kiáradni. Olyan érzelmeket keltett benne, melyekről nem tudta, hogy a szerelmi vágy erősebb-e bennük vagy a művészi újatalkotás vágya. De mindenesetre eléggé férfi volt, hogy minden vágya tetté akarjon válni, legalább egy ölelésben.

És mégis elbocsátotta a Gertrud kezét. Érezte, hogy mit sem érne vele, ha hideg nyakát megcsókolná, vagy azt a büszke piros ajakat, mielőtt ő maga nem nyújtja felé.

— Madame Gervay — franciásan ejtette ki a nevét — most még nem tudom lefesteni. Jobban meg fogunk ismerkedni, nem bánja? Amit most csinálnék, az csak a külső volna. Nos?

— Nagyon szívesen — felelt Gertrud, de némi hidegséget érzett. Duchèsne észrevette az ajka mozdulatáról, ahogy a szavakat kimondta, hogy megbántotta. De nem törődött vele, nem törődhetett, még ha fájt is saját magának. Ez az asszony több lesz neki, mint egy parádés mellszobor mintája, — többnek kell lennie, legalább a művészetében.

Gertrud, mikor elment, még akkor is érezte ezt a hidegséget. Bizonyos, hogy nem volt elég érdekes egy művésznek; most ő nem volt elég, aki mindíg másokat tartott kevésnek magához. Talán soha sem látja többé az atelier nagy világos

négyszögét, és ki tudja mikor a Duchèsne Pál sötét szemét.

Mit kívánhatott egy asszonytól olyan művész, aki annyit látott és annyit élt! Egyszerre féltékeny lett mindazokra, akik valaha befolyásolták. És Eszti! Ez a leány tudta inspirálni, és ő! . . . Öntudatos büszkesége egyszerre eltünt az arcáról és lassan fogta el az a gyáva ijedtség, mely a szerelem első habozó lépéseit árnyékként kíséri, mely egyszerre szerénnyé teszi a mozdulatokat félénkké a gondolatokat.

Nem elég szép? De hiszen ő mondta, hogy stilusos asszony. Talán nem elég egyéni? Nem elég szellemes? Milyenek lehetnek azok az asszonyok akik . . . akiket szeretett? Egy percig arra is gondolt, hogy Eszti talán meg tudná mondani, mi az, ami hiányzik benne, de aztán egyszerre fellázadt a büszkesége. Végre is az atelier kellemes volt, a szobrász érdekes, sőt a Hallgatás után ítélve zseniális ember, de ő is még mindíg elég értékes emberi lény, hogy ne essék kétségbe ha valaki nem festi le vagy nem faragja ki.

Egy csomó könyv várta otthon, amit azért szedett össze, hogy az ő félig sejtett művészeti theoriáját a segitségükkel kialakítsa. De csak megzavarták, százféle szempontot látott egyszerre felmerülni és tétován akadt meg.

Aztán meg mióta Duchèsnevel megismerkedett, többet mondott neki a teremtés egyetlen vonása,

egyetlen ujjnyom az agyagmintán, az izgatott művészkéznek egyetlen véső ütése, mint minden elmélet. De ezt nem akarta megvallani magának, és igyekezett belemerülni a könyveibe.

Harmadnap estefelé Duchèsne lépett be hozzá, olyan természetesen, mintha csak előre megbeszélték volna ezt a találkozást. Megnézte a szobáját, a könyveit és kinevette Gertrudot, hogy mit olvas. És mikor Gertrud magyarázni kezdte a művészi hatás öntudatossá válását, az elmélyülést, — közbevágott:

— Fesse meg vagy faragja ki az ember azt, amit érez vagy lát, jobban mint eddig minden művész a világon, és akkor öntudatossá teszi a homályosat az emberekben.

— Ezt maga nem érti mester; akiben benne van a művészet, annak nem kell betű, csak aki kívülről járúl elébe . . .

— Az is menjen művészetet látni és ne olvasson róla.

— Úgy látom ezen a téren nem értjük meg egymást.

Duchèsne egy levéllel játszott, ami az asztalon hevert. Látta hogy férfi írás a címzése, és szeretett volna kérdezősködni, de nem tudta, hogy fogjon hozzá, pedig ez most jobban érdekelte, mint minden hiábavaló vitatkozás.

Gertrud megszólalt: — Nem a férjem írta, hanem egy barátom.

Maga is meg volt lepve, hogy a férjét említette. A szobrász elmosolyodott, hogy kitalálta a gondolatát, és Gertrud természetesen beszélt tovább a férjéről, szülővárosáról, a berlini életről, Zajzonról és különös barátságukról.

Egészen bizalmasan ültek ott egymás mellett.

Az alkonyat világos volt, és a májusi levegő beözönlött a nyitott ablakon; lent a kertben a verebek olyan csiripelést csaptak, hogy behallatszott. Mintha az egész szoba nyugalmas derűvel lett volna tele, minden mosolyogni látszott benne, a Lionardo szent Annájának halvány komoly mosolyától egy bronz faun brutális nevetéséig minden árnyalatban — a képek, a szobrok, a szinek, a levegő . . . és mosolygás vándorolt az egyik emberarcról a másikra, amint egyik vagy a másik mondott valamit.

Nagyon közönséges dolgokról beszéltek: hogy milyen szép az este, hogy a Rue Vaugirardon nincs is zaj, — milyen kedves kis cukrászda van a Rue Racine szegletén, délután öt órakor oda jönnek a Sorbonneról a diákok . . .

Lassan homályosodott a szoba.

— Milyen különös nyugalmas este, mondta Gertrud már vagy harmadszor.

— Ne menjünk el valahova? — kérdezte Duchèsne, aki sajnálta, hogy nemsokára távoznia kell.

— Nem, mindenütt olyan sokan vannak.

— A Parc Monceauban nincsenek sokan és este olyan szép; meglátogatjuk Maupassant-t.

— De át kell öltöznöm . . .

— Nem, Nem! Szeretem ezt a ruhát — és tekintete végig símította Gertrudot, amint felállt. — Megszökünk, mint két diák, felmászunk egy imperiálra . . . olyan jó lenne.

Gertrud mégis átkötötte derekán egy szallaggal bő selyemruháját, széles tollprémet vetett a nyakába és egyszerű kis kalapot tett, mely alól a haja egészen kilátszott.

Gyorsan, halkan futottak le a lépcsőn, mintha csakugyan szöknének. Amint a boulevardon a zaj megcsapta őket, megint egymásra mosolyogtak; hogy sietnek, hova sietnek ezek mind? gondolták, és már megértették egymás gondolatait. A zsúfolt imperiálon egészen közel ültek egymás mellett, hogy a válluk érintkezett. Mikor fizetni kellett volna, Gertrud kómikus ijedtséggel tárta ki a kezét.

— Madame, úgy látszik, nincs pénze, kénytelen leszek megfizetni az utiköltségét, — mondta a művész komolyan és lassan keresgélt ki négy sousot a zsebéből.

— Még kettőt Monsieur, — mondta a kalauz.

Duchèsne fejcsóválva keresgélt tovább a tárcájában. — Ön tönkre tesz, madame, — mondta szemrehányóan. A kalauz mosolygott, a szomszédok mosolyogtak és Gertrud rendkívül szellemesnek tartotta a komoly urat maga mellett.

Az omnibusz nagyokat zökkenve indult meg minden megállás után. Lassan elhalkult mögöttük a boulevard zaja. Sötétedni kezdett. A Szajna fényes kis fodrai feketés kék árnyalatot kaptak, de a Pont Alexander aranyozott génuszai még világítottak a sűrűsödő alkonyaton át, mintha a sötétlő éj felé repülnének.

— Mintha ma látnám először ezt a folyót, — mondta Gertrud halkan. Duchèsnet boldogító melegség futotta át, akárcsak egy vallomásra.

Az omnibusz lassankint üresebb lett. Gertrud ráakart gyújtani egy cigarettára, de a gyufa minduntalan elaludt a langyos szélben. A Gertrud másik oldalán ülő munkás udvariasan felajánlotta és odanyújtotta égő cigarettáját, a fiatal asszony pedig olyan meleg mosollyal köszönte meg, hogy Duchèsne szinte megirígyelte.

— Miért pazarolja mindenkire a mosolyát? — Kérdezte, mikor a parkba beléptek. — Hátha féltékeny lennék?

Gertrud nem felelt. A fasor itt nem volt elég világos, nem láthatta a férfi arcát, és a hangja olyan komoly volt, — és az ő szíve olyan nyugtalanul kezdett dobogni . . .

Egyszerre kiértek a fényesen kivilágított térre, a Maupassant szobra elé. Egy hosszú copfos kinai tarka, szűk ruhájában már ott ült a padon előtte és titokzatos betűjű újságját olvasta a fehér villamfénynél. Duchèsne és Gertrud elragadtatással

beszéltek a bronz párisi asszony és a szemben ülő kinai érdekes ellentétéről, de olyan hangosak voltak, hogy az exotikus olvasó dühösen csapta össze az újságját és megvető pillantással sújtva keskeny szeméből a vidám pár embert, apró lépésekkel sietett tovább.

Még jó ideig járkáltak, mindíg hallgattabbak lettek, csaknem álmodozva mentek a park sötétebb részébe tovább és eszükbe sem jutott, hogy szégyeljék magukat ellágyulásuk miatt. A lomb néha meg-megrezdült a meleg széltől, és ilyenkor mindkettőtüket ugyanaz a remegés futotta át.

Duchèsne kocsin akart hazamenni, de Gertrud megint az omnibuszt választotta. Az imperiál üres volt és ők hallgatagon ültek egymás mellett. Az úton a gesztenyefák leveleinek fehéres visszáját alulról világította meg a gázfény; ragyogva, ezüstösen borult a fejük fölé olyan közel, hogy kézzel el lehet érni; egy ezüstös-zöld, könnyű, élő boltozat, mely a sötétzöld sűrűségben folytatódva, elvész a szem elől.

A Gertrud keze lecsúszott a padra, ahol a férfié is nyugodott és megérintette. Egyik sem mozdult meg, s a két kéz várakozóan pihent egymás mellett.

— Nézze, — mondta halkan Gertrud. Szemben fent az emeleten egy ablak kinyílt, a megvilágított háttérből egy fej fekete körvonala tünt elő, kihajolt az ablakon, a másik percben az egész elsöté-

tedett. — Mintha valaki régi-régi ismerős volna, pedig sohasem láttam és sohasem látom többé.

A kapunál Duchèsne megfogta a kezét.

— Nem mehetnék fel? Még nincs késő.

— Nem, nem, már késő van. Még magának vissza kell menni a Montmartre-ra.

— Nem, itt is van egy kis lakásom a Quartierban.

— Oh úgy?! — Gertrudnak egyszerre eszébe jutott, hogy francia regényekben mit jelentenek ezek a kis külön lakások és egy pillanatra fájón remegett meg lelkének az összhangja. És amint ránézett, a művész szeme észrevette azt a kis változást a homályosan világított arcon, meglátta szája szögletének egy árnyalattal szögletesebbé válását . . .

— Gertrud! — mondta olyan hangon, mintha ennek a névnek a kimondásával akarná jóvá tenni mindazt, amit asszony nevével addig vétett, míg őt nem ismerte.

Gertrud eltünt a kapunyílásban.

Odafent a szobájában lámpát gyújtott és pár percig fel s alá járt, karjait oldalt kissé kinyújtva, mintha félt volna hogy valamibe beleütközik. Aztán az ablakhoz lépett. Sűrű, sötét, hangtalan lombokra látott le. Hirtelen kitárta feléjük a karját. Most tudta hogy szeretik egymást.

Lent Pál megállott a sötét fák alatt. Várta, hogy Gertrud az ablakhoz fog lépni és mikor

fénnyel körülvett alakját, kitárt fehér karját meglátta, tudta hogy az asszony is szereti és tudta hogy mit fog legközelebb a művészete teremteni.

VI.

Zajzon két utolsó levelére nem kapott feleletet Gertrudtól. Nem tudta mit gondoljon és elhatározta, hogy most már csakugyan elmegy Párisba. Csak egy pár hétre, nyugtatta meg Gizát, de maga azt remélte, hogy sokkal hosszabb ideig marad. Minél több apró akadály gördült az elutazása elé, annál inkább vágyott Gertrud után. Tulajdonképen őrültség volt, hogy az első hívásra utána nem ment — gondolta. Ha egyáltalában van asszony, akiért érdemes megváltoztatni az élete módját, Gertrudnál különbet nem talál. És Gertrud is egyedül érzi magát, talán rosszul esett neki, hogy hiába várja, azért nem ír.

És minél kevesebbet tudott Gertrudról, annál többet gondolt rá. Voltak pillanatok, mikor azt érezte, hogy nélküle egyszerűen elviselhetetlen az élet és komolyan szerelmes belé. De a másik pillanatban már kétkedően kutatta, hogy mi az alapja ennek az érzésnek?

Giza váratlanul nyugodtan fogadta újabban az elutazás hírét. Az ő képzeletét annak a festőnek egy újabb kiállítása ízgatta fel, akinek a sötét fenyős képét annyira megszerette. Minden képben egy új álmát látta viszont, vagy legalább is el-

hitette magával, hogy ő mindazt meg tudta álmodni, amit az az ember megfestett. És a képzelet valódibbá vált, mint a való élet, Zajzon pedig közönyösebbé.

Két nappal az elutazása előtt Zajzon a Bauer kávéházban magyar újságot olvasott, mikor Wogtot látta belépni. Odament hozzá:

— Nem üzen valamit Párasba? A jövő héten már ott leszek.

— Üzenni? — Wogt elmosolyodott. — Üdvözlöm az orosz diákokat nemi különbség nélkül.

— Ez önnél azt jelenti, hogy csak az asszonyokat.

— Oh dehogy, csak tréfáltam, — tiltakozott komolyan. — Tudja, hogy milyen feleslegesnek tartom azt a tudományos dilettantizmust, amibe ezek az asszonyok belehajszolják magukat.

Pedig Wogt abban a percben csakugyan asszonyra gondolt, Annamária, akinek a levele mostanában nagyon megzavarta. Nem mintha a rideg sorokban rejlő vallomás nagyon meglepte volna, hanem mert egy szép ábrándját rontotta el.

Ezelőtt két hónappal egy hordár egy csomagot hozott a címére, olyankor mikor nem volt otthon. Az íróasztalán találta meg, s első percben azt hitte könyvek. De mikor hozzáért és megemelte észrevette, hogy nagyon könnyü. Egy pillanatig csodálkozott az ismeretlen írású címzésen, aztán felbontotta. Átható viola illatot érzett, azután

előtte volt a beledobott fehér virághalmaz, itt-ott egy ibolya lila szirmával tarkitva.

Soha életében ilyen csodálkozó szemeket nem vetett a legszebb asszonyra, mint erre a kissé bágyadtan fekvő virágcsomóra.

Ki küldte? Ki küldhette?

Kiborította az egészet, semmi jel, semmi írás. Egy kicsit felébe hajolt, beszívta az illatát és egy percre lehúnyta a szemét. Ki küldhette?

És abban a percben eszébe jutott az az asszony, akinek keskeny, finom lábát a kocsi lépcsőjén látta, és akinek abban a kocsiban megkellett találnia az ő otthagyott, odaajándékozott violáit. És abban a percben meggyőződéssé vált benne, hogy csak az az asszony viszonozhatta így az ő ajándékát, és az a pár szál ibolya közte felelet, igéret is azon felül.

Hogyan tudhatta meg, hogy ki hagyta ott neki a virágot karácsony estéjén, ismerte-é? Ki volt ha ismerte? Csupa új titok, aminek a megfejtése reá várt.

Egy asszony, aki nem vetett rá égő tekintetet, nem dobta a nyakába magát, aki az ibolya lilaszinű szemén át nézett reá, és a lelke fehér volt . . .

Így magában, ha senki sem tudta, nem szégyelt ilyeneket gondolni. Eltette a cimzést, az egyetlen áruló jelt, amely egyszer talán — bizonyosan útba igazitja. És ha este egyedül volt puritán módon berendezett szobájában, melynek egyik

falát egyszerű állványon könyvek foglalták el és melyet egy nehány sötétrámás metszet inkább komollyá mint barátságossá tett — így egyedül nem szégyelte az ábrándokat tovább szőni. Az ilyen képzelet nem zavarta meg a tudományát, nem izgatta, és mégis asszony volt, akire jól esett gondolni.

De ez a légies kép egyszerre kellemetlen valósággá vált.

Egy nehány nappal ezelőtt megkapta az Annamária levelét, ezt a csodálatos rideg szinte kellemetlen levelet, amelynek utolsó sorából csak az olvasta ki a kétségbeesést, aki érezte egyszer tekintetét a lelke mélyéig hatolni: — „akiről nem fog soha többé hallani“.

Nehéz, nyomasztó komolyság volt benne, és Wogt nem tudta mire határozni magát. Egy pár udvarias sort írjon, semmitmondó szavakat? — egyszerüen hazugság volna, mert még ennyit sem érez iránta. Megtegye amit kér, elküldje az arcképét? Hátha reményeket kelt vele a leányban, amik soha nem teljesedhetnek.

Egyszerre, amint újra ránézett a levélre, feltünt előtte, hogy az írás ismerős. A másik percben kirántotta a fiókját és kivette a virágos csomag eltett címzését . . . Legjobban szerette volna kinevetni önmagát, de túlságosan leverte a felfedezés — vonásról vonásra ugyanaz az írás volt . . . Az ábránd egy pillanat alatt szétfoszlott, és megint

az az asszony állott előtte, akit olyan jól ismert — a közönséges, szerelmes asszony.

Miért nem tudta örökre megtartani ismeretlenségét, ha már ő küldte? Miért írta ezt a brutálisan átlátszó levelet, ha már egyszer olyan finoman tudott beszélni? Mert nem igaz amit ír, mert azt akarja, hogy még halljanak egymásról.

És ezzel el is határozta, hogy nem felel. Ameddig titkon hizelgett hiúságának az Annamária kérése, még meghatotta ez a távoli szerelem. De azt nem tudta megbocsátani neki, hogy az ideális asszonyt valósággá, elevenné tette.

Annamária pedig, miután elhatározta, hogy nem fog feleletet várni, minden reggel izgatottan leste a postát, hogy nem hoz-é valamit?

Mikor Larssennel legközelebb újra találkozott, egészen tudatosan megnézte a homlokát: bizonyos, hogy más volt mint a Wogté; magas, egyenes hajlás nélkül. Aztán mindig több-több ellentétet fedezett fel a két ember külsején. Valahányszor találkoztak titkon összehasonlításokat tett; ha szemben ültek egymással és a Larssen komoly, figyelő tekintetét érezte magán, a másiknak a tekintetére gondolt; ha kemény fogású, ápolt kezével megszorította a kezét, az jutott eszébe, hogy milyen lehet annak a kis ideges, sovány kéznek a szorítása; ha a gyermekkoráról beszélt, annak a gyermekkorára gondolt, amelyet nem ismert.

Mert Larszen most már egészen bizalmasan beszélgetett vele az otthonáról. Lassanként elmondta a családi életét, beszélt az atyjáról, aki szigorú, régi divatú ember volt és feltétlen engedelmességet követelt, anyjáról, erről a hallgatag asszonyról, akihez ő hasonlított; a vallásosságról puritán falusi életükben, mely a modernség egyetlen szikráját sem engedte közéjük jutni. Aztán egyszerre Kopenhágába került; két nemzedék életét kellett volna egyszerre áthágnia, hogy a változásba beletalálja magát; érzi, hogy nem is lett sohasem egészen modern emberré.

Majd az Annamária gyermekkoráról kérdezősködött, akit szokatlanul érintett ez az érdeklődés; közöttük mindenki igyekezett egy vagy más okból elfelejteni az otthonát, a családi érzést, mely minden merészséget ellágyít s titkos erővel tartja vissza kezünket az elhatározó pillanatban.

Most egyszerre úgy érezte, hogy tulajdonképen jól esik arról beszélni, amit ott hagyott. A nagy kertről, az arany hátterű Madonna képről hálószobájukban, a misztikus estékről, mikor hosszú ébrenlét után sötét különös álmai voltak, az orosz télről s a nagy szánkázásokról a szikrázó havon, mikor a lovak és emberek párája apró ködgomolyként maradt el a szán mellett.

Aztán az első szerelméről is beszélt, amit tizennégyéves korában egészen egy divatos német regény mintájára akart átélni, majd Voronzovról,

aki mint öccse házitanitója jött hozzájuk, de az ő barátja lett, s akinek a befolyása azzá tette, ami most.

Valahányszor Annamária Voronzovról beszélt Larssen elfordította a szemét, mintha félt volna leolvasni arcáról az igazat. És ez a leányt bántotta, bár maga sem tudta, miért nem akarja, hogy ez az ember is azt higyje róla amit a többiek.

— És régen tart már ez a befolyás? — kérdezte Larssen egyszer.

— Hat év óta vagyunk jó barátok.

És . . . és . . . nincsenek Voronzovnak a barátság revén olyan jogai . . .

— Senkinek sincs semmi joga felettem.

— Bocsásson meg, nem úgy értettem . . . — Larssen nagyon elpirult — csak azért kérdeztem . . . — nem folytatta, hanem aggodalmasan nézett Annamáriára. Nem volt követelő, még csak kérő tekintetet sem, de olyan őszintén benne volt az egész lelke, hogy a leányt meghatotta.

Ez a nagy, erős, idegen férfi zavarban van előtte. Vajjon szereti? Miért? Egzerűen csak az asszonyt szerette meg benne? Hiszen olyan távol állanak lelkileg egymástól.

De Larssen nem is akart mást mutatni, mint ilyen egyszerű, egy cseppet sem érdekes, de férfias szerelmet. Épen olyan becsületes, egyenes, tiszta volt lelkileg, mint testileg. Egyszerűség volt nála mindaz, ami másnál filiszterségnek tetszett volna,

és ez a természetes emberi, szinte új és vonzó volt Annamáriára nézve.

És Wogt még mindíg nem felelt, arra az egyszerű kérésre nem volt egyetlen szava sem. A leány úgy érezte, hogy ez a nem felelés volt a legérthetőbb felelet — de mennyi lenézés rejlett benne épen asszonyi mivoltára nézve, amelyet a Larssen szerelme idealizálni tudott. —

Gertrud május közepén megkapta a Zajzon levelét, melyben jöveteléről tudosította.

Gertrudot nagyon meglepte ez az elhatározás — már egyáltalában nem várta Zajzont, nem is igen gondolt rá, s most nem tagadhatta el maga előtt, hogy nem örül ennek a hírnek. Igen, ha akkor jött volna, mikor először írt neki! De most már minden megváltozott. Milyen idegennek érezte ezt az embert, és egész szomorú gondolkozását; szinte csodálkozott, hogy ezt a csodálatos szép világot, ezt a derült, aranyos életet valamikor ő is ironiával tudta látni a másik szemén át. Nem, nem akart szkeptikus megjegyzéseket hallani, hogy megrontsák ezt a nyugalmas, édes harmóniát.

Zajzont utolsó napokban valósággal felizgatta a várakozás, úgy hogy mikor végre belépett a Gertrud szobájába, megcsapta a visszahatás. A beteljesedés nem okozott olyan nagy örömet mint várta.

Egy szempillantással meglátta az egész szobát, túlságosan világosnak találta, észrevett benne

azonnal minden tárgyat, a bútorokat, fotografiákat, — és közöttük Gertrudot. Nem őt egyedül, hanem mindent együtt.

— Gertrud, nem is örül, hogy viszontlát? — Maga sem tudta mit várt, de bizonyosan valami meghatót, különöset végre . . . egyszer . . . és semmi más, mint hogy egy jól berendezett szobában egy szép asszony kezet nyújt.

— Hálátlan, nem elég, hogy magam után hívtam? — mondta Gertrud kedveskedve.

— Nem, úgy látszik, hogy nem elég. És most beszéljen, mit csinált?

Gertrud nagyon kellemesen tudott elbeszélni. Röviden mondta el a régebbi dolgokat, aztán öntudatlanul hosszabban a szobrásszal való megismerkedését, hogy festette le először és hogy festi most. Aztán kirándulásaikról beszélt és arról a sétáról a Park Monceauban, ahol először ismerték meg egymást igazán.

— Annyit nevettünk, mikor az omnibuszon úgy tett, mintha nem volna elég pénz a zsebében. Mindenki nevetett, — tette hozzá bizonykodva, mikor kellemetlen hidegséggel érezte, hogy a másik éretlen gyermekességnek tartja, amit nem volt érdemes neki elmondani. És ebben a percben úgy érezte, hogy ő maga is . . . de ha már elmondta, minden áron fenn akarta tartani a szellemesség látszatát.

— Gertrud, úgy látom, csökkentek az igényei.

— Igen, Párisban naivabbak és természetesebbek vagyunk — felelt kissé ingerülten Gertrud.

— Próbálja meg maga is — tette hozzá engesztelően — meglátja egészen jól esik.

— Én már túl vagyok a gyermekkoron.

— Perelni akar velem? Nem tudom, hogy fog sikerülni, mert én már letértem a szellemes visszavágások országútjáról.

— Most már olyan ösvényen jár, ahol csak ketten férnek el?

Gertrud lángveres lett és nem felelt.

Mikor Zajzon megérkezett, elhatározta, hogy ha rákerül a sor, megmondja neki az igazat, nem tagadja el, hogy szereti Duchèsnet. Minek titkolózott volna más előtt. Hogy ők ketten egymásnak nem mondják meg, habár mindegyik tudja a másik titkát, az valami csodálatos, kedves, szinte szent hallgatás volt. Szóval nem mondani, amit minden pillanatban éreztetnek egymással, ez az intimitásnak olyan mélységes érzése volt, amelyet minden hallható hang csak zavart volna. De most már nem akart róla beszélni Zajzon előtt sem. Szerelme, mint valami ezer színt ragyogtató kristálybura vette körül lelkét, ne érje se idegen kiváncsiság, se gúny, se jóakarat vagy gyöngédség, mert oly finom, hogy minden lehelet elhomályosítja.

Mikor Zajzon először találkozott a szobrásszal Gertrudnál, éles látása iránt keserű megelégedéssel állapította meg, hogy jól sejtett.

Ez az asszony, akiért érdemes lett volna minden gondolatot gyémánttá csiszolni, aki miatt ő megerőltette magát, hogy elég szellemesnek látszassék, és aki ezt a hódolatot úgy fogadta, mint őt megillető adót — most gyerekes tréfákon nevet, nem felel kihivásokra, zavarba jön, — ez az asszony szerelmes mint egy falusi kis lány egy jól megtermett csinos legénybe. Művész, igaz hogy művész! de a művészt szereti-é benne? Csak legalább ezt el tudná hinni. De hiszen Gertrud nem művész temperamentum, ő az intelligenciáján keresztül érzi a művészetet is.

Ez a csalódás, mely nem annyira szerelmi csalódás volt, mint inkább hiúságának veresége, igazságtalanná tette Gertrud iránt. Egy asszonyt, egy szép asszonyt elég intelligensnek tartott arra, ... hogy ne szeressen? — nem, hanem hogy másként szeressen, mint a többi asszony! Ha még vad, kitörő, szenvedélyes volna, ha boldogtalanul, sorvasztó lázzal szeretne ...! De így, ilyen nyugodtan és természetesen, ez fellázító!

Elhatározta, hogy egy pár hét mulva visszamegy, mint ahogy Gizának megigérte. De addig nem tagadhatta meg magától azt a gyönyörűséget, hogy Mefisztó mosolyával a Gertrud és a Pál útját minduntalan ne keresztezze. Ha Gertrud boldogtalan lett volna, mint a leggyöngédebb barát állott volna mellette, de ez a nyugodt boldogság, mintha csak őt gúnyolná, felkeltette egész ellenmondási ösztönét.

Mikor megkérte Gertrudot, hogy nézzék meg együtt a Hallgatást, szívesen beleegyezett. Azt remélte, hogy a Pál művészete Zajzont is le fogja fegyverezni. Nem is engedte, hogy mást megnézzen, míg a Szalon üvegfedele alatt a szobrok szédítő nyomasztó sokaságán át a Duchèsne szobra elé nem értek.

*

És kezdetben vala ama Hallgatás és a Hallgatás asszony vala. Sem mélység, sem magasság, sem sötétség, sem világosság nem létezett, semmi sem vetett árnyat a végtelen tátongó ürbe, s a Hallgatás uralkodott a megnem született mindenség felett.

És az idők végtelene után a teremtő principium megtermékenyítette a Hallgatást, mely asszony vala, hogy világok keletkeznének a végtelen ürben: a Hallgatás gyermekei; és az első világgal együtt megszületett a hang . . .

. . . És végezetül lesz ama Hallgatás, mely terméketlen asszony leszen és fog uralkodni a meghalt mindenség felett.

*

Hatalmas, sziklán ülő márványasszony volt ez a szobor; haja arca mellett két oldalt kemény vonallal ereszkedett alá, le hatalmas melle, erős térde, nyugvó lábai mellett és belefolyt a márványsziklába. Nehéz szemhéjai félig lehúnyva, feszesen egymásra szoruló ajkai soha nem nyílottak meg

és nem fognak megnyílni soha. Rejtelmes homloka megett világotteremtő gondolatok hallgattak.

Lent a sziklába archaikus görög betűkkel volt bevésve a világot teremtő asszony neve: Szigé.

Zajzon nem tudott semmit kifogásolni a hatalmas művön, be kellett ismernie, hogy nagy művész alkotta, csak azt nem hitte el, hogy Gertrud ezt a művészt szereti és nemcsak a férfit. Olyan csábító volt a gondolat, hogy Gertrudnak büszkesége e pillanatában egy kis fájdalmat okozzon!

— Emlékszik a Dianára Berlinben?

Gertrud összerezzent és olyan ijedt, csaknem kétségbeesett arccal nézett Zajzonra, hogy azonnal megbánta rossz szándékát.

— Jobbnak találja, mint ezt? — Kérdezte az asszony meglepetten és keserűen.

— De hiszen nem is akarom összehasonlítani!

És abban a percben a Gertrud szemében egy kis könnycsepp csillant meg — az egyetlen könnye szerelmének — és Zajzon egyszerre belátta, mennyire csalódott. Vajjon nem inkább csak a művészt szereti ez az asszony abban a férfiban?

Még egy darabig jöttek-mentek, de Gertrud olyan fagyos volt, amilyennek Zajzon sohasem látta.

— Menjünk haza, Gertrud. Szeretett volna egy kicsit mentegetőzni, de csak elhallgatta.

Gertrud a Szajnaparton már messziről meglátta Annamáriát, aki Larssennal és Prokojevvel sétált

és azonnal odament; örült, hogy megszabadult attól a feszes, hangtalan együttléttől. A férfiak bemutatkoztak és Annamária kezet nyújtott Zajzonnak.

És az a férfi, aki minden mellette elmenő asszonyban félve sejtette azt, akit keresett, nyugodtan viszonozta kézszorítását és megsem álmodta, hogy *annak* a szemébe néz.

A Prokojev keskeny, sápadt arcán különös boldog mosoly jelent meg, ahogy félénken tenyerébe fogta a Gertrud kezét. Larssen titokban a két asszonyt hasonlította össze.

— Vajjon nem érdekelné Madame Gervayt az anarchista gyűlés — mondta beszélgetés közben Prokojev. — Nem volna kedve eljönni?

Annamária tiltakozva kiáltott fel: — Mi jut eszébe!

— Sőt nagyon is érdekel! Egy igazi, valódi anarchista gyűlés?

— Igen Gertrud és épen azért nem magának való. Nem színház, hanem igazi, valódi . . .

— Oh Annamária, miért akar megbántani?

— Végre is sohasem veszélytelen az ilyen dolog — mentegetőzött Annamária — esetleg összeütközésre kerül a dolog a rendőrséggel és maga nincs ilyenekhez szokva.

— Ne tartson olyan gyávának Pavlovna Anna; és ha engem minden emberi érdekel, azért még nem keresek mindenben színházat. Ha Prokojev úr értem jönne . . .

Az orosz kétrét hajolt és csak szemét forgatta a boldogságtól.

— Okosabb lenne el nem menni, — mondta Zajzon magyarul Gertrudnak.

— Ezt az örömemet nem fogja megrontani; annyival kevésbbé, mivel magát nem hívták s így nem is lehet ott.

Zajzon megértette, hogy nincs rá szükség, meghajtotta magát és elment.

A többiek a hídon megállottak. Még világos volt, de a Szajna már felvette bibor és arannyal csíkozott alkonyi palástját és a négy ember hallgatagon nézett végig a tüzelő folyón. Gertrud gyöngéden megfogta az Annamária kezét, s az ideges, puha kéz belesímult az övébe.

— Milyen szép, — mondta Gertrud.

A többiek bólintottak, de a két asszony a folyót nézte, a két férfi az asszonyokat.

VII.

A bejáratnál már alig lehetett keresztül jutni az embertömegen és Gertrud egy kicsit remegett az izgatottságtól. De bent egyszerre szinte csalódva nyugodott meg; nagy, fényesen kivilágított terembe léptek, mely tele volt emberrel, kik nyugodtan ültek a félkör alakban elhelyezett székeken. Egy conference terem, ahol nagy közönség akar valami érdekes előadást meghallgatni; csak ennyi vára-

kozás látszott rajtuk és a levegő sem zsongott az izgatottság tömeghangjától.

Leültek elől az elkerített emelvénnyel szemben, mely egy félkör alakú fülkét foglalt el. A teremből lépcső vezetett fel rá, de az emelvény még üres volt.

Gertrud körülnézett. Kevés asszonyt látott, de annál több fiatal férfiarcot; intelligens, nyilt tekintetű embereket, kiknek szemében a fanatizmusnak, a jelen szomorúságának, a jövőbe vetett vak bizalomnak az a kifejezése nem volt meg, melyet az oroszoknál annyiszor megfigyelt.

Nem messziről valaki bólintott feléje. Eszti volt. Milyen régen nem látta! Egyszerre meglepte, mennyire elmaradtak mellőle az emberek, mintha egymásután vesztené el őket: Eszti, Zajzon és Annamária is . . . Míg az ő lelke üres volt, a többiek szerették nála rakni le kincseiket; most, mikor neki is volt őrizni valója, talán bezárult a lelke? Pálra gondolt és nem érezte a hiányukat.

Fent az emelvény mélyén egy ajtó megnyílt, vagy tíz férfi jött be és egy veresbluzos asszony. Az elnök leült az asztalhoz; komoly, szabályos, rideg arcú, ősz ember volt. Nyugodt, halk, de tisztán hallható hangon nyitotta meg a gyűlést: Páris egy koronázott királyt vár és a köztársaság leveszi phrygiai sapkáját egy arany csecsebecse előtt, melyet egy közönséges halandó nyomott fejébe, hogy embertársait rabszolgájává tegye. Mi a kötelességünk ezzel a sérelemmel szemben?

— Tudja madame, hogy itt egészen szabadon beszélhet mindenki — mondta Prokojev ragyogó szemekkel. Egyetlen rendőrnek sem szabad belépni, egyetlen egynek sem.

És a szabadságtól és szerelemtől való elragadtatás szinte megszépítette fakó arcát.

Azalatt odafent már egy kis barna, eleven ember beszélt, a spanyolországi üldözésekről, piszkos, nedves börtönökről, vérpadról . . . Számokat idézett hosszú sorban, melyek rettenetes emberi szenvedések útjelzői voltak.

Gertrudnak egy feketehajú gyermekember tünt fel, kinek a szeme lassankint ragyogni kezdett, fényes és izzó lett, s amint Gertrud körülnézett, ugyanazt az izzást látta a körülötte felragyogó világos és sötét szemiriszeken átütni. Prokojev fejét előre nyújtva meredt maga elé, a szája néha meg-megrándult. Elfelejtette, hogy ki van mellette. Élesedő vagy elhalkuló zúgás hallatszott a hátuk mögül. Valami idegenszerű, még nem értett, de félve sejtett izgatottság tolult előre ezzel a zúgással.

A Gertrúd lelke bizonytalanul ingadozott és gondolatai ijedten kerestek valami közösségérzést, megértést.

A veresbluzos asszony ment az előadói asztalhoz; látszott, hogy betanult beszédet mond, sivítva, élesen hangsúlyozta a mondatokat s naiv, színészies mozdulatokkal kísérte. De a szó hatott, a tűz már fel volt gyújtva, a szemek vadul égtek,

az emberek mozgolódtak s az izgató zúgásból hátuk mögött egy-egy nevetés vagy felkiáltás csendült ki.

Egyszerre Prokojev hirtelen megmozdult, mint ha fel akarna ugrani.

Az emelvény hátsó ajtaján oroszok jöttek be: Annamária, Zinaida, egy sovány, élesarcú leány férfikabátban és kalapban, Voronzov és még néhányan.

Hosszúszakállú, Tolstojképű öreg ember kezdett beszélni puha, lassú mozdulatokkal, kék szeméből fájdalmas szeretet sugárzott. De a mozdulatok keményebbek, szögletesebbek lettek, a szem ironikussá vált, összehúzódott és keskeny résén belül lángolni látszott; száján vonaglottak a szavak: Mi oroszok tudjuk, hogy mit kell csinálni a felkent királyokkal.

Vad lárma és taps töltötte be a termet és az emelvény aljánál lassan idegenszerű alakok kezdtek gyülekezni; állatias képű, leselkedő szemű emberek; éhes, tüdővészes alakok kopott ruhában, rongyos cipőben; arcok, amiken lemondás és szenvedés, dac, elnyomott düh, a nehéz munkát kísérő fintorok mély, elmoshatatlan nyomokat hagytak; a bágyadt pillák alatt ugyanaz a rajongó tűz égett,mintha a beszélő szeméből áradt volna mindegyik puplila mögé.

Egy asszony leült az emelvény lépcsőjére; kiéhezett, elszoptatott melle látszott a vékony ruha alatt, keskeny, sovány ajka nem fedte a fogát,

mintha mindig vigyorgott volna a száj a szomorú arcban. Egy épen olyan sovány, bozontos szakállú férfi támaszkodott mellette a kórláthoz. Hátul egy éles hang elkiáltotta magát: Vive l'anarchie! A két ember egymásra nézett és mosolygott.

Ez is mosolygás volt, a megegyezés mosolygása; és Gertrud érezte, hogy ő sem vonhatja ki magát a forró, lázas levegő hatása alól, hogy szereplő lett a nézőből és állást kell foglalnia szívében mellettük vagy ellenük.

Fent a beszélők egymást váltották fel. Durva élcek, kimondhatatlan szavak törtek át a zsivajon. A levegő hangokkal volt tele, kiáltások, nem emberi szavak ütődtek egymásba és minden hangtól feszültebbek lettek a gondolatok, ugyanazok a gondolatok valamennyi agyban; az emberi lehelet forrón tört elő a ziháló mellekből és perzselte az ajkakat. Az elnök arca fagyos, merev maradt. Mi lehet, ha ez az arc egyszer megelevenedik!

Egy fiatal olasz gyerek rohant fel az emelvényre, egy quattrocentó művész szt. Sebestyén mintája lehetett volna, most karját kitárva sikoltott bele a tomboló zajba: — Bombát, éljen az anarchia!

Az elnök felállt. A terem végén felhangzott az internationale dala.

Gertrud az izgatottságtól szinte fuldokolt.

— Várjunk míg mind kimennek, — mondta Prokojev — odakint még baj lehet, kívül rendőrség áll.

A dal lassankint elhalkult, a terem előrésze üres lett, az ajtóknál fekete tömeg tolongott, aztán az is megritkult, csak a forróság maradt bent, melyet a dal hagyott maga után.

Aztán ők is mentek; a nép odakint már eloszlott, csak a rendőrök sorfala állt keményen a járdán kívül, húsz lépésnyire a tűzaknától, őrködve a polgári társadalom nyugodt álma felett.

Ez a gyűlés volt a Gertrud és a Pál első összeperelésének oka.

— Hogy mehetett el? Ha valami baj történt volna! Vagy legalább miért nem szólt nekem, hogy elkísérjem.

— Ne legyen gyermek, Pál; olyan érdekes volt és semmi veszély. Ha előre megmondom, lebeszélt volna.

— És akkor nem ment volna el?

— Nem tudom. Azt hiszem, akkor is elmentem volna.

Gertrud nem tudott még engedékeny lenni. Úgy érezte, hogy ezzel a kérdéssel mint hurok vetődik rá az a láthatatlan kötelék, mely a szerelmes férfi hatalmát jelenti a szerelmes asszony felett; a férfi „nem engedem“ szava rejlett mögötte, s az asszony nem akarta elismerni az engedelmességet. De hamar kibékültek. A legkisebh összeütközést is véteknek érezték szerelmük szépsége ellen. Féltették azt a harmóniát, mely állandó lett lelkükben és kisugárzott az egész világra.

Nem az ő kedvükért volt-é ilyen csodálatos a tavasz, nem a szerelmüket ünnepelte-é az orgonavirágzás s a hyacintok a kertekben? A fehér gesztenyevirágok a boulevardokon az ő esteli sétáikra világítottak a sötét lomb közűl, mint apró gyertyacsillárok — és a hervadásuk lágy zene volt, mely az ő élő életüket erősebben éreztette.

Olyan szép volt és olyan harmónikus mindezt tudni és úgy beszélni róla, hogy a szenvedély egyetlen szava se hagyja el ajakukat, olyan csöndes és finom boldogság, szinte művészet volt így élni, hogy még a férfi vágyát is lecsillapította.

Egy kicsit megrontotta esti sétáikat a királyvárás előkészülete. Zajosabbak voltak az utcák, nyugtalanabb a tolongás, míg valahová szabad helyre kijutottak. De a kivilágítás színessége még őket is elcsábította, s közévegyültek az emberárnak. A szökőkutak szivárványvizet szórtak s az Avennue de l'Opera palotái apró színes lángoktól ragyoktak, melyek fent a tetőn, mint nagy csillagok váltak el a fekete égből. Szemben az opera zöld kupolájának architektonikus vonalai sárgán csillogtak a távolból, ragyogó fényözön áradt szobraira, s alatta a fekete tömeg egyetlen sötét foltnak látszott.

Mindíg tömörebb lett az emberár, alig lehetett előre jutni. Egyszerre az egész tömeg visszacsapódott, felette lovasrendőrök alakjai jelentek meg, s lassan visszaszorították őket. A két ember

szorosan megfogva egymást, közéékelődött az emberi testek gátjának.

— Gertrud! — hallatszott egyszerre mellette egy ijedt hang és az elmosódó arcok közül az Annamáriaé vált ki; — menjenek innen, hiszen összetiporják.

— Hát maga? . . .

— Én is, én is! . . . erre, fogja meg uram a kezét, erre . . .

Duchèsne előre tolakodott, a tömeg ruganyos fala engedni kezdett és csakhamar egy mellékutcában voltak.

Gertrud kissé ideges volt, a kivilágítás színes lángjai kifárasztották a szemét és a tolongásban az emberi testek közelsége kelletlen érzést hagyott benne.

— Hány óra? — kérdezte.

— Féltizenkettő.

— Hogy jutunk most haza?

— Megprópáljuk a metropolitaint.

Karonfogva mentek tovább. Gertrud nagyon fáradt volt és kissé elhagyva magát nehezedett a Pál karjára. A zsúfolt vonaton neki támasztotta fejét a pamlag hátának és kábultan húnyta le a szemét . . . hol van? hol is van! — milyen zavaros minden.

— Fáradt kedvesem? — kérdezte Pál olyan gyöngéden, hogy egyszerre magához jött és rámosolygott.

— Nem tudom Pál, mintha valami érzékemet elvesztettem volna.

— Mindjárt otthon leszünk.

Az Avenue Victoria előtt bukkantak fel az éles fehér fényű boltozat alól és szemben állottak két ragyogó fasor összehajló vonalával. A fákon vörössárga lampionok csüngtek mint óriási izzó narancsok, megvilágítva a fa zöldjét, míg az árnyékok kékesen csillogtak. A fekete út teljesen elhagyott és üres volt.

Megint maguk voltak szerelmükkel egyedül.

Egyszerre egy izzó narancs felgyúlt és lobogva hullott le a földre.

— Oh be szép, be gyönyörű! — kiáltott fel Gertrud és megint elfogta az az érzés, hogy csak ő értök ragyogott fel a fasor vöröses fénye.

Soha sem volt még ilyen nehéz a Pál küzdelme önmaga ellen. Hogy nem szoríthatja magához ezt az elernyedt asszonyi testet. De tudta, hogyha gyöngeségénél fogva lenne Gertrud az övé, abban a percben, mikor megnyerte, el is vesztené.

És míg lassan hazafelé mentek Gertrud sejtette a Pál gondolatait s mikor elbúcsúzott tőle, hálás volt érte. Csak ne az az asszonyi megadás, az az ellenállani nem tudás, csak ne a szentimentális gyöngeség. Az övé lesz egyszer, talán nemsokára, de szabadon, a saját akaratából.

Másnap még mindíg fáradtan ébredt és soká

az ágyban maradt. A reggelijével behozták az újságját; álmosan kezdte olvasni, egyszerre riadtan nyitotta ki a szemét. „Merénylet a király ellen“, olvasta a szenzációsan kiszínezett cikket. Az operából kijövet, 11 óra 40 perckor, a király kocsija elé bombát dobtak; több ember megsebesült, közöttük egy rendőr, két lovat megöltek a robbanó szilánkok. A tettesek eltűntek a tömegben.

— A tettesek eltűntek, — 11 óra 40 perc — és Annamária, aki figyelmeztette, aki megmentette az életüket!

Pár perc alatt felöltözött és csaknem futva ment végig a boulevardon Annamáriához. Elfuladva állt meg az ajtaja előtt, kopogtatott és benyitott. Annamária kalapban volt kimenésre készen. Amint Gertrud belépett, hirtelen elébe ment s vendége ajkára tette a kezét. Az arca rettenetesen kimerült és sápadt volt, a szemhéja veres.

Gertrud megfogta az ajkán levő hideg kezet, végighúzta az arcán, aztán egy percig a kezében tartotta. Megértette, hogy nem szabad megköszönnie.

Nehány nap mulva délután a Duchèsne atelierjában volt, aki mintázta.

— Nem szeretem a maga veszedelmes barátjait, Gertrud! Mindíg féltenem kell. Igérje meg . . .

— Nem, nem, ne igértessen semmit. Olyan jól esik a jelenben élni és minden igéret a jövőt juttatja eszünkbe.

A Gertrud haja egészen simára volt lefésülve, magas homlokának olyan fénye volt, mint a régi elefántcsonté. Egy kivágott bársonyderékban tünt el a válla. A szobrász karcsú, gyengén hajló nyakvonalát és a lapockák közti puha bemélyedést húzta végig ujjával a lágy agyagban. Sokáig lehetett dolgozni a kora júniusi napon. A világítás lassan vált lilára, aztán könnyű szürkére.

Duchèsne megmosta a kezét és letette hosszú vászonköpenyegét.

— Gertrud, ma meg kell néznie a Montmartret, ha a hold feljön; olyan csodálatosan szép és ki tudja, a jövő holdtöltekor hol lesz már maga? Igazán higyje el, sokszor félek, — folytatta szenvedélyesen, — hogy épen olyan váratlanul eltűnik az életemből, mint ahogy belelépett.

Gertrud lehajtotta a fejét. Milyen csodálatos, hogy eddig még sohasem mondta Pál, hogy szereti.

— Maga most itt szépen kipiheni magát, lefekszik a pamlagra, én pedig elmegyek sétálni. Munka után soha sem tudok nyugton ülni, izgatott vagyok, mozognom kell. Aztán valahol a közelben megvacsorálunk és elmegyünk holdvilágnál megnézni azt a helyet, ahol megismerkedtünk.

Gertrud csak intett a fejével.

Kilenc óra tájban kissé meghatottan járták körül a Sacré Coeur templomát. A fehér kupola kékesen fénylett, mint valami óriás, át nem látszó üvegcsepp, a túlsó oldala fekete volt az árnyékban.

— Itt ült akkor a földön — mondta Gertrud.

— Nem, nem, errébb . . .

Ezen egy kicsit vitáztak és nevettek.

Azután a templom előtt, a téren, az alacsony kerítésre dőlve, lenéztek Párisra. Fehér, tejszerű köd feküdt a város felett, mely messze, messze, lassan ment át az ég zöldeskékjébe. A közeli nagy házak még tisztán kiváltak a köd előtt, de azután lassankint egybeolvadtak a fedelek, mindig világosabbak, könnyedebbek lettek és belefolytak az irizáló fehérségbe. Egy-egy villamos hirdetés szines világa tört át rajta, hol közelebb, hol távolabb, mintha alatta rejlő tűz felett nyílna meg a köd.

— Milyen tiszta a takarója ennek a bűnös nagy városnak — mondta Gertrud.

— Miért bűnös? Mert szeret?

— És mert gyilkol.

— Gertrud ne gondolkozzék! Csak látni és érezni kell.

Az asszony gyöngéden rátette kezét a Pál kezére, mely a kerítésen pihent és maga elé mosolygott. Milyen csodálatos volt ez a holdfényes mosoly! Pál szeretett volna valami épen olyan csodálatosan szépet mondani neki, mint az ő mosolya, valamit, amit még sohasem mondott senki, de csak az jutott eszébe, hogy: „szeretlek“. És mig mindketten hallgattak, vérük minden egyes lüktetésével érezték ezt a szót.

Nehezen váltak meg a ködbe merült Páristól és lassan mentek le a széles lépcsőkön. A padokon itt-ott emberpárok ültek, szorosan átkarolva egymást vagy csókolózva. Meg se rezzentek, mikor az idegenek léptei végig kopogtak mellettük.

— Hol vannak a híres apacheok, — kérdezte Gertrud, — én csak szerelmes párokat látok.

— Igen, mintha nem is a naptól fült volna át a levegő, hanem a szerelem melegétől lenne forró a párisi éjszaka.

Lent kocsiba ültek, de olyan intenziven érezték az egymás közellétét, hogy nem tudtak beszélgetni. Egyes töredezett szavak hagyták el ajkukat néha, míg sejtelmesen, álomszerűen néztek be az utcák kocsijukba. A Gertrud ruhája halkan suhogott, ha megmozdult. Pál megfogta keztyűtlen kezét és igy egymás kezét fogva, vitte a kocsi őket előre, messze, mintha a végtelenbe mennének.

Míg Duchèsne kifizette a kocsist, Gertrud becsengetett és belépett a kinyíló kapun. Pál követte. Szótlanul mentek fel egymás mellett a lépcsőn.

Gertrud belépett a szobába. A nyitott ablakon szélesen özönlött be a holdfény és világával betöltötte az egész szobát. Az asszony ledobta a kalapját és az ablakhoz állt. Lent a fák minden egyes levelén csillogott ez a fehér fény, de Gertrud nem látta, csak azt érezte, hogy Pál ott áll mellette.

A másik pillanatban megfordult és egy halk kiáltással a férfi karjába dobta magát. A holdfény

egyetlen árnyékot vetett végig a szoba padlóján. A szerelem melegétől volt izzó az éjszaka.

VIII.

Voronzov lassan gyűlő keserűséggel figyelte meg az Annamária és Larssen mindíg bensőbbé váló barátságát. Csak ha az Annamária régi szerelmére gondolt, nyugtatta meg kissé, hogy ő nem olyan leány, aki minden hónapban változtassa az ideálját, az pedig a távolság miatt olyan kevéssé veszedelmesnek látszott. De azért a féltékenységet nehezen tudta leküzdeni.

Egy vasárnap este mind a hárman a Boisban voltak. Annamária fáradt lett, és nem kaptak helyet a zsúfolt omnibuszon. Aztán lanyha eső kezdett permetezni. Kénytelenek voltak kocsit keresni.

Voronzov a leány mellé ült és Larssen szembe. A mindjobban besötétedő utcákon felgyúltak a gázlámpák és a lassan menő kocsi nyitott ablakán bevetették világukat. A sárga fénysáv először az Annamária arcára esett, azután félkört írva le a Voronzov kopott kabátján, a kocsiajtón, az ülés párnán végigcsillant és Haraldot világította meg; egy percre sötét lett, egy másik láng tünt fel, s újra kezdődött a fény játéka Annamáriáról Haraldra. A leány arca sápadt volt a világításban, a Larssené komoly, csaknem meghatott és tekintetét nem vette le Annamáriáról.

Új fénysáv jött s a gyorsabban haladó kocsiban gyorsabban írta le félkörét újra és újra; valami titkos összekötés, összefonás volt a folyton megújuló fénysimogatásban.

Voronzov behúzódott a kocsi szegletébe, s míg egykedvűen felelgetett az Annamária szavaira — aki beszélni akart, beszélni, hogy a szavakkal megzavarja azt a különös izgató varázst, melyet magával hozott a napsütötte zöld fáktól a kocsi belsejébe — Voronzov fáradhatatlanul figyelte a meg-megvilágosodó arcokat.

Annamária folytonosan érezte magán a Larssen tekintetét; növekvő izgatottság fogta el, nem mert mozdulni, mintha az a tekintet megkötötte volna; mindenáron természetes akart lenni, s minden szaváról félve érezte, hogy meghallatszik rajta az a belső izgatottság. Végre is elhallgatott. Most meg türhetetlenné vált a csend.

Felnézett. A Harald szemeit látta; csodálatosan mély, komoly volt, tele bizalommal. Valami szégyenlős félelem futott át rajta.

Annamária a kapuban elbúcsúzott. Maga akart maradni. De Voronzov pár percnyi gondolkozás után, elhatározta magát, hogy felmegy hozzá. Egy romantikus hóbortos leányszerelemmel szemben türelmes tudott lenni; de ez komolyabb volt, egy eleven, hús és vér ember, akivel mindennap együtt volt, egy szerelmes férfi! . . . gyávaság, őrültség volna megint visszavonulni.

Annamária nagyon meglepetten kelt fel a pamlagról, mikor Voronzov belépett.

— Kell valami Nikolajevics Fedor?

— Igen, — feljöttem hogy . . .

— Nos?

— Miféle viszonyban vagy Larssennel? — kérdezte egyszerre egész brutálisan.

A leány felugrott, s aztán gúnyosan elhúzta a száját: — Mi közöd hozzá?

— Hogy mi közöm hozzá? hogy *nekem* mi közöm hozzá. Nem tudom melyikünk őrült, hogy ilyet kérdeztetsz! Vártam, tudod hogy vártam Berlinben és hallgattam — vártam valami csodára, bíztam benne . . . de most nem engedlek el többé, nem — nem!

Megragadta a kezét, forró lehelete az arcába csapott, szomorú kék szeme előtte égett és ajkának érintését futólag érezte az arcán.

De Annamária csak a sértést érezte, mellyel egy idegen, kelletlen szerelem szabad asszonyi mivoltát illette. Elrántotta a kezét és hátralépett:

— Nem tűrök gyámkodást, Voronzov!

— Őrült vagy! Gyámkodás, azt mered mondani gyámkodás!

— Nem tűrök gyámkodást senkitől, — ismételte Annamária élesen — és ha így akarod folytatni, okosabb lesz, ha nem jössz el addig hozzám, míg ki nem józanodol.

— Ez az utolsó szavad?

— Egyelőre az utolsó.

Voronzov még mondani akart valamit, de a leány hátat fordított. Voronzov kirohant, becsapta az ajtót. Mi történt? Szereti Larssent? Hát a másik! Mindegy, mindegy, neki úgyis vége. Minden mindegy . . .

Egyszerre megint elfogta a nagy lemondás érzés.

A szeme és torka égett, s annyi ember volt a boulevardon. Minduntalan beleütközött valakibe; azt hitték részeg és nevettek rajta.

Egyszerre valaki megszólította: — Pavlovna Annától jössz? — Prokojev volt.

Nincs otthon, — mondta hirtelen Voronzov. Hogy azután a jelenet után ez a vigyorgó faun menjen hozzá! — Nincs otthon.

Mikor már elment, utána kiáltott a hosszú fiúnak: — Menjünk valahová inni!

Prokojev beleegyezett. Vagy tíz perc mulva folytatta Voronzov: — Minden férfi bolond.

Annamária úgy érezte, hogy Voronzov elébe dobta azt a kérdést, amelyet hetek óta kerülgetett. Nem térhet ki előle, akárhogy is akarná. Tehát ő is azt hiszi? Mi az igaz? Három hónap alatt elfelejtette volna a másikat, azt a szerelmét, mely olyan csodálatosan szép volt, szép mint egy költemény, amelyről azt hitte, hogy sohasem ábrándulhat ki, mert elvan zárva előtte a teljesülés s vele a csalódás, amelyről azt hitte, hogy örökké

ifjú marad, mint ahogy fiatal halottak örökre megőrzik ifjúságukat . . .

Igyekezett nyugodtan gondolkozni és az igazat meglelni önmagában.

Nem feledte el, teljes erejével érzi azt a szerelmet és mégis . . . ha rágondol . . . a Larssen szeme, tekintete, ajka van előtte. Megint nem látja maga előtt a másikat, a Harald képe tolakodik közéjük, miért? Hasonlítanak, vagy egészen ellentétesek? . . .

Kihajolt az ablakon, hogy levegőt kapjon. Lenézett a fehérruhás leányokra, akik diákjaik karján fecsegtek, nevettek és az utcai lármából zümmögő, édes hangárt vélt kihallani.

Szeretni, boldogan szeretni, gondolkozás nélkül egy férfié lenni, élni, élni egyszer, nemcsak rombolni, lemondani, szenvedni . . . élni, élni és életet adni! . . .

Két nagy könnycsepp nehezen, kínosan szivárgott ki a szeméből.

— Gyönge vagyok, — suttogta — gyönge vagyok a nagy feladatra, áruló vagyok . . . ha tudnák! Ha Éva tudná!

És a sovány, lapos mellű leányra gondolt, keskeny, kiszáradt arcára, vad szemeire, akkor . . . azon az éjszakán . . . Azok az irtózatos feszült percek, a bomba fellobanása és dördülése előtt, a vonagló állatok, a füst és vérszag, az őrjöngés, mely egy pillanatig megrázta, taszította, hogy

odarohanjon a rendőrök közé, ujjongva, kiabálva megüssön valakit, kést vágjon valamibe, egy testbe, melyből meleg vér ömölhet . . . a rohanó, sikoltó, egymást tipró tömeg, mely tovább hurcolta, azután az az éjszaka utána, mikor senki sem tudta, ki menekült meg közülök, míg ő reszketve, fázva, félve, elernyedve gubbasztott itt a földön, s a könnyei folytak, folytak és reszketett, csak reszketett a kimerültségtől és iszonyattól . . .

És most élni akar.

Ezen az éjszakán Larssen sem tudott aludni. Most már világosan érezte, hogy Annamária nélkül nem lehet élni, hogy egyszerűen ő az élet.

Egy pár hét mulva haza kell mennie — nélküle? Lehetetlen.

Hitte, hogy ő is szereti. Talán nem olyan nélkülözhetetlenül, nem olyan kizárólagosan, talán Annamáriának nem ő az élet, de nem érezte-e gyakran meleg tekintetét, érdeklődését, puha kézszorítását többnek, mint udvariasságnak? Hiszen ilyen leánytól nem várhat kis szerelmes komédiázást. Nem sütötte-é le szemét ma előtte a kocsiban? Nem tért-e ki kérdő tekintete elől úgy, mint aki nem akar igent és nem tud nemet mondani.

Annamária! — Hogy érezte ezt a nevet a szíve közepéig? Milyen reszkető ritmusa volt, mikor kimondta, milyen egyedül csak ő rá illett, hogy a szokásos megrövidítés szinte lopásnak tetszett el-

lene? Milyen komoly név volt, mint ő maga. Egyszer meg fogja tudni, mit szenvedett; el fogja mondani azt a szerelmét, amely komollyá, méllyé, olyan asszonnyá tette, — el fogja mondani és ő soha sem lesz miatta féltékeny. Az a szerelem fejlesztette épen olyan tökéletessé, amilyen most. Boldoggá fogja tenni és elfelejteti vele, amit egy másik férfi miatt szenvedett. És a tervek elkezdték úzni egymást a fejében. Új otthont, új hazát kell adnia neki — ha ő is akarja . . . ha ő is . . .

Egyszerre izgatott lett. Ha nem akarná! Ha nem tudja megnyerni! Ha küzdelme lesz és ő nem tud győzni!

Nyugtalanul forgolódott az ágyában, végre felkelt és felöltözött. Az ablakon kívül az éjszaka hallgatott; Páris csendes volt, az utca pihent, az éj és a hajnal rövid percei között.

Vonta magához ez a nagy nyugalom, titkos békéltető erővel. Lement. A híd homályosan szürkéllett a fekete víz fölött, túl a Notre Dame sötét tömege aludta középkori titokzatos álmait arról az időről, mikor ivei sötétségében még nem vergődtek az új idők dacos lelkei. Nagy nyomott négyszöge szívta magához a magánosan menőt az elhagyott téren át.

Harald leült a Szájna széles kőkorlátjára. Túl a templomon egy világos, zöldesszürke sáv volt az égen és ott a faragások vonalai finoman, éle-

sen rajzolódtak ki; aztán a csipkézetek, tornyocskák, a fintorgó chimaerák kezdték a sötétséghez lassan hozzászokó szemnek formáikat, mint homályból kibontakozó titkokat feltárni. Finom részleteknek, melyek napvilágnál harmóniába olvadtak, most külön hangjuk volt; a könnyű támívek halvány karjaikat áthajlították az alattuk megvonuló sötétség felett. A Szajna halkan, egyformán zúgott a kőpartok között, fent mindig szürkébb lett a levegő s a sötétség egészen a templom lábaihoz húzódott. A világos sáv az égen, a templomon túl, mindíg szélesebbé és zöldebbé vált.

Mikor a St. Jacques tornya rózsaszínt öltött a hajnaltól s a Palais de Justice szemben fehér volt, mint egy mesebeli márványpalota, melynek még az árnyékai is fehérek: Harald még mindíg a parton sétált és arra gondolt, hogy kérje meg Annamáriát feleségül.

— Nem lehet Harald — mondta Annamária egy pár nap mulva és igyekezett elkerűlni a Larssen tekintetét, mely olyan szuggesztiv erővel vonta magához. Én nem rendelkezem az életem felett. Hiszen érti úgy-e? Bűn volna az a boldogság — minél boldogabb volnék, annál nagyobb bűn. Én az enyéimhez tartozom.

— Én pedig nem mondok le — felelt konokul Harald. Hátratámasztotta a fejét a széktámlához, az arcán nem volt szomorúság, csak kemény elhatározás. De a szeme vágyva nézte a leány előre-

hajló alakját, pupillája nagyra tágult, hogy sötét lett tőle a kék szeme. Egyetlen szó lett volna, ami megsemmisíthette volna azt az erőt, amely biztossá tette szavait, tekintetét, a leány „nem szeretem“ szava. De Annamária ezt nem mondta ki. Minden más ellenkezés csak növelte szerelmét és érezte, hogy ez a szerelem hatalom.

— Még két hétig maradok itt — folytatta Harald — s mielőtt elutazom, még egyszer megkérdem, akar-e a feleségem lenni. Gondolja meg, én nem mondok le.

Annamária nem tudott felelni. Ő is érezte, hogy a másiknak szerelme hatalom, melynek befolyását nem tudja lerázni magáról. És különös, félős, szomorú boldogsággal érezte, hogy tőle függ mást boldoggá tenni.

Nem beszéltek két héten át róla; és mert tekintetét, a szavak gyengéd hangsúlyozását, a mély, meghatott hangot nem lehetett szóval visszautasítani; maga sem vette észre, hogy milyen bensővé lett az érzése, ha mellette volt Harald, — hogy boldogságot érzett, ha megfogta kezét, melyen szinte lüktetően áradt át a meleg, egészséges szerelem ereje. Nem kérdezett már önmagától semmit és hagyta fiatal testének szerelemvágyát nőni, anélkül, hogy tudott volna róla.

Larssen az elutazása előtti utolsó este elment a válaszért, azzal a biztos tudattal, hogy csak rövid időre búcsúzik.

— Annamária, hát a menyasszonyom ugy-e?

— Oh, nem Harald — hiszen tudja, nem lehet.

Bizonytalan, reszkető szavak voltak, amiket mondott, de ez a gyönge visszautasítás állandó maradt és a kétségbeesésig izgatta a férfit.

— Annamária, de hiszen szeret, merje tagadni, hogy szeret!

Megfogta a kezét, magához vonta és igyekezett a szemébe nézni.

— Feleljen, feleljen, mert elvesztem az eszem.

A leány szeme homályos, bizonytalan tekintetű volt. Harald megcsókolta, először félénken, gyöngéden, azután mindig szenvedélyesebben. Annamária még mindig nem felelt, és lehúnyta a szemét az első férficsóktól amit kapott. Elszédült tőle. Aztán vad szenvedélyes ölelést érzett, melytől nem tudott kibontakozni; védekező keze mint símogatás síklott végig a férfi vállán. Aztán csaknem ellenállás nélkül engedte át magát.

Larssen másnap nem utazott el. Szégyelte, hogy nem tudott magán uralkodni, és kétségbeejtette, hogy most már talán kényszerből fog Annamária igent mondani a kérdésére, és érezte, hogy már is feltámasztotta a kétkedést ennek a szónak az igaz voltában.

— Gazember vagy — gondolta konok dühvel magа ellen, s ez a düh jól esett, mintha hibáját, elkiismeretét megkönyitette volna.

Korán délelőtt elment Annamáriához. Mikor

belépett a leány felugrott a pamlag sarkából. Ott bújt meg egy pár óra óta, a rettenetes perctől fogva mikor rájött, hogy odaadta magát valakinek, akit nem szeretett. A kijózanodás utálatos perce óta. Sápadt volt, a szeme fekete karikás, beesett.

— Nem utazott el? Miért nem utazott el!

Harald félremagyarázta az ízgatott kiáltást.

— Azért, hogy még egyszer megkérdezhessem akar-e a feleségem lenni?

— Nem — kiáltott Annamária élesen.

Harald szinte megtántorodott.

— Annamária, — dadogta — nem értem, mondja meg végre az igazat . . . az igazat miért?

— Mert nem szeretem.

— Ezt mondja most — ezt meri mondani!

Szemben állottak egymással, sápadtan, kétségbeesetten. Aztán a leány egy bizonytalan kézmozdulatot tett, megfordult, végig ment a szobán, végre leült. Harald csak nézte mozdulatlanul.

— Nem tudom, meg fogja-é érteni — kezdte Annamária és igyekezett nyugodtan beszélni, de a lélegzete rövid, akadozó volt — nem tudom. Én mást szeretek.

Harald egy kissé előre dűlt.

— Ezt meri mondani, most . . . dadogta újra.

— Hallgasson végig. Magam sem tudtam . . . azt hittem magát szeretem . . . valahogy átvittem magára és csak most tudom — csak most tudom . . . Lehajlott, szinte leesett a feje előre.

Harald egy pillanatig tehetetlenül állt. Aztán kifordult az ajtón, lement a lépcsőn, kábultan, gondolatok nélkül, és neki indult a világnak asszony nélkül, emlékek nélkül, ideálok nélkül.

IX.

Annamária magában maradt. A barátai elszoktak tőle, nem volt senkije akire támaszkodhassék, önmagát pedig gyűlölte, megvetette. Bemocskolta a lelkét, a szerelmét. Alig gondolt Larssenre úgy, mint akivel hónapokon át barátságban élt; csak az a férfi volt, akivel megcsalta azt, akit szeretett, és megcsalta önmagát. És hosszú estéken, éjszakákon vezeklett és ostorozta magát gondolataival.

Egy ilyen magános délután váratlanul Voronzov lépett be hozzá. Kicsit küszködve a büszkeségével, kicsit félve ment fel; de a Larssen elutazása óta nem látta Annamáriát, arra gondolt, hogy talán bánatos és szüksége lehet rá. Valami halvány remény is élt benne, amiben nem mert bízni, és újabb csalódástól rettegve, nem is engedett erőre kapni.

Annamária olyan természetesen fogadta, hogy azonnal felmelegedett.

— Beteg vagy Nikolajevics Fedor? — kérdezte a leány, — olyan sápadtnak és fáradtnak látszott.

— Oh dehogy, — felelt Voronzov, de érezte, hogy egy kicsit szédül és gyorsan leült.

Annamária teát kezdett készíteni, csészét tett Voronzov elé és kérdezősködött a többiekről. De az bizonytalanul, néha visszásan felelt a kérdésekre, annyira zúgott a füle, hogy nem értette tisztán, mit beszél a leány.

— De hiszen beteg vagy! — kiáltott fel egyszerre ijedten Annamária.

— Nem, nem, csak . . . a csésze után nyult, mintha lenne benne valami, de leejtette a karját.

— Fedor éhes vagy? — súgta kétségbeesetten a leány.

A Voronzov arcán ügyefogyott mosoly jelent meg, aztán nagyon elkomolyodott.

— Igen Annamária, és a többiek is . . .

A leány lehajtotta a fejét, mintha valami csapás érte volna, aztán elkészített vacsoráját kivette a szekrényből, Fedor elé tette és háttal fordulva kinézett az ablakon.

— Haragszol Annamária?

— Látom, hogy már nem tartozom közétek, — tört ki szenvedélyesen.

— Igazad van, ha haragszol; de senkisem akart tőled kérni, én épen nem. Annyira magadba vonultál, azt hittük, azt beszélték, férjhez is mégy.

— Ostobaság! — Türelmetlenül fordult vissza. — Neked tudnod kellett volna, eléggé ismertél . . .

— Nekem! — felelt Voronzov keserűen.

Annamária lassan ment oda mellé, lecsúszott a földre s a térdére hajtotta a fejét. Valami vég-

telen szomorú bocsánatkérés volt ebben a fejhajtásban és a férfi lassan rátette kezét a fényes, barna hajra.

De ettől fogva megszabadult magánosságától. Egyszerre lázasan kezdett megint érdeklődni a forradalmi tervek, a könyvei iránt. Nem volt többé útjában a szerelem; úgy érezte, hogy megölte, nem gondolhat tisztán senkire, csak ide menekülhet szomorú önvádjai elől. De minden pillanatban ébernek kellett lennie, hogy az utálat köde el ne boríthassa szívét; csak a nap felé nézni, a közös célok nagy napja felé, mert máshol mindenütt sötétség volt.

Kereste az embereket, hogy önmagát elfelejthesse. Különösen a kis Zinaidával volt gyöngéd, aki eleinte dacosan utasította vissza, de aztán nem tudott ellenállani kedvességének. Azt hitte, hogy közös a boldogtalanságuk, hogy Annamária Larssen miatt szenved, mint ő Voronzov miatt.

— Tudod mit hallottam, — beszélte egyszer Zina — hogy a te magyar ismerősöd, madame Gervay egy szobrász kedvese lett.

— Nem hiszem, — felelt meggyőződéssel Annamária.

— Egy ismerősöm beszélte, Lukács Eszter; de lehet, hogy csak rosszakaratból mondta, mert ő is volt modellje annak a szobrásznak, s mióta az Gervaynéval megismerkedett, ő hoppon maradt.

Annamáriát nagyon foglalkoztatta ez a hír.

Egyszerre kereste az összekötő pontokat Gertrud és maga között. Közelebb érezte magát hozzá és vágyott beszélni vele. Milyen lehet a lelke? feldúlt vagy boldog? Vajjon meglátszik rajta, ki lehetne venni a beszédjéből? És meglátogatta.

Gertrud még mindíg ott lakott a régi szobájában, amit a Duchèsne kedvéért sem akart elhagyni. A szoba tele volt virággal és Annának feltűntek a Gertrud különös mozdulatai, melyeket a műteremben szokott meg. Eleinte maga sem érezte egészen természetesnek ezeket a pózokat, melyek szépségének legjellegzetesebb vonalait emelték érvényre, de lassankint természetévé lettek, szinte kötelességnek, adónak érezte, amellyel a természet bőkezűségéért tartozott. Csakhamar a szobrászra került a beszéd.

— Igen, — mondta Gertrud — már készül a szobor. „Vágy“ lesz a neve; a „Hallgatás“ talán erősebb, nagyobb, ez csak szép és olyan emberi.

— Maga a modellje?

— Igen. Oh látom azt a kérdést az ajakán, amit nem akar kimondani. Szeretjük egymást. Nem mondanám másnak, nem azért, mintha szégyelném, de mert az emberek általában nem értik és nem érdemlik meg, hogy szépet mondjunk nekik. Valamikor egyszer maga ajándékozott meg egy ilyen szép tudásával.

Annamária elsápadt.

— És nem fájt, hogy elvesztette a szabadságát?

— kérdezte Annamária — nehogy Gertrud tovább beszélhessen.

— Nem vesztettem semmit, igazán semmit; nem vagyunk kötve egymáshoz, csak míg szeretjük egymást. És ez sokkal fontosabb nálunk, mint másnál. Pál művész és bizonyos, hogy engem a művész épen annyira szeret benne, mint a férfi. Nem szabad őt megkötnöm.

— És ha maga volna az, aki szabadulni óhajtana egyszer, valamikor s a művésznek még szüksége volna arra a hatásra vagy suggeszcióra, amit csak maga adhat meg a művészetének? . . .

— Igazán nem tudom — nem, nem! lehetetlen volna . . . csak semmi önfeláldozás, hiszen az asszony is csak valaki, akinek joga van önmagához . . .

— És — és — nem gondolja hogy egy asszony aki odaadja magát egy férfinak már is áldozatot hoz?

Nem beszéltek többé személyesen, de mindegyik érezte, hogy a másik magáról beszél, hogy minden szó egy égő kérdés az Annamária részéről, csak Gertrud nem tudta, hogy miért. Arra gondolt, hogy szeret valakit, s habozik, és a felelete önkénytelenül ilyen irányú volt.

— Higyje el, mikor az asszonyok így beszélnek, azt találom túlságosan sokra becsülik a testüket. Ha a maga akaratából ad épen annyi szerelmet, mint a mennyit kap, hol itt az áldozat? Ha a lélek nem érzi nyügnek — ha szereti azt a férfit . . .

— És ha valaki másnak tartozott volna azzal a szerelemmel?

— A férjemre gondol?

Annamária nem arra gondolt, de ráhagyta.

— Ha a szokott felfogással veszem — hiszen elválunk — nem tartozom neki az emberek előtt sem semmivel. De ha arra gondolok, hogy az övé voltam — ha talán szerelmi tévedésből is — nem a testemen maradt a szégyen, hanem a lelkemen.

Este lett, csak a vörös pelargóniák égtek a sötétben.

— Gyújtson lámpát — suttogta Annamária — gyújtsa meg a lámpát.

El volt ítélve. Hiába, minden hiába. Ha szeretjük azt a férfit . . . csak szerelem nélkül van bukás. Gertrud boldog és büszke, nem volt összekötő pont közöttük.

Olyan végtelen hosszú volt az este ott egyedül a szobájában. És csönd volt. Miért nem tör be a boulevard zaja, mint máskor? Ott ült és nézte az egyforma árnyékokat a szegletekben, a szekrény mellett, a függöny megett. Nagy, változatlan, szomorú, hallgatag árnyékok voltak; de nem félt tőlük. Mintha kívülről nézné az egész szobát és benne önmagát — mint egy épen olyan szomorú hallgatag árnyékot.

Aztán lefeküdt, de nem tudott aludni. Valaki járkált felette a szobában és az egyforma kopogás izgatta.

Öntudatlanul rithmizálni kezdte a lépéseket és mintha a szíve dobogása is úgy hangzott volna: egy erősebb — két gyöngébb. Mindíg egyformán hangzott a kopogás feje felett, mintha nem is fordult volna meg a szobában az, aki jár, hanem valami végtelen téren menne, menne, de a végtelenségnek mindíg épen az a pontja lenne az ő feje felett, amelyen épen a lépés koppan: egy erősebb, két gyöngébb . . .

Egy pillanatra elvesztette az öntudatát, de a kopogás nem szünt; belefúrta a fejét a párnába — még mindíg hallotta, mintha a hallási érzéke minden határon túlfinomodott volna: egy erősebb, két gyengébb koppanás — egy erősebb . . . Egyszerre mintha elvágták volna megszünt.

Nagy csend lett és Annamária egy pillanat alatt tompa alvásba merült.

Nagyon későn ébredt és nagyon fáradt volt. Nem kívánkozott emberek közé, nem akart semmit. Mikor a szobaleány bejött takarítani, elküldte. Majd később. De a leány egy percig megállt és titokzatos arccal mondta:

— Madame, nem is tudja mi történt.

Annamária érdeklődés nélkül nézett fel; nem bánt semmit és különösen nem a kis házi pletykákat, melyeket a fecsegő francia leány minden alkalommal elbeszélt.

— Nem szabadna elmondani, a patron eltiltotta . . . képzelje az a fiatal ember, aki épen Madame

szobája felett lakott — Annamária felkapta a fejét — az éjjel megmérgezte magát.

— Meghalt? — kérdezte Annamária rekedten.

— Oh de mennyire! Ma reggel titokban szállitották el a testét, mert árthatna a hotelnek, ha megtudják.

Annamária felállt és a könyvei közt kezdett keresgélni, hogy a leány ne beszéljen tovább. Olyan volt minden szó, mint egy égő szikra, mely a szemét süti . . . minden szót mint ütést érzett a szívén.

Hát az az ember halni készült, és ő egy haldokló lépéseit számlálgatta. Az az ember is szenvedett, az is egyedül volt. Milyen rettenetes egyedül is vannak az emberek és ugyanazt szenvedik egyedűl, egymás mellett!

Egyszerre egész hosszában a pamlagára esett és arcát a párnába vájva zokogott. Siratta azt az ismeretlent, magát és mindenkit, aki egyedül, elhagyatva szenved a világon.

Mire magához tért, meglehetősen megnyugodott. Egy gondolat, amely eddig halványan kísértett benne, most gyökeret kapott, nagyra nőtt rövid percek alatt; nem érezte többé magát tehetetlennek a sorssal szemben és kezében érezte az egyetlen eszközt, amely az egyénnek adva van, hogy a véletlent kijátssza.

A meleg nyári nap erős fénnyel öntötte el a

szobáját, lent az utcai élet lankadt, bágyadt volt. Annamária egyenesen és biztosan ment előre. A nap perzselt a hídon és a nagy tér fehér kövei vakitottak. Egyenesen a Notre Dameba tartott. Emlékeket keresett, vagy még több erőt?

Nem találta és nem is volt rá szüksége. Nyugodtan, ellágyulás nélkül ment végig az ívek alatt, mint aki túl van az emberi gyöngeségeken, túl a vergődéseken — a másik parton.

Voronzov este rendkívül meg volt lepve, mikor Annamária kijelentette, hogy hazamegy Oroszországba. De meg is rémült, mikor hozzátette, hogy a legrövidebb idő alatt. Nem bírja ezt a tétlenséget, érzi, hogy ott szükség lehet rá. Hiábavaló volt minden beszéd.

— Annamária, — könyörgött Voronzov, — csak addig várj, míg veled mehetek. Féltelek! Olyan fiatal vagy és most egyszerre olyan elszánt, belerohansz a biztos veszedelembe, ahol nem lehet elkerülni a halált.

— Nem az a baj, hogy az ember a halált nem kerülheti el, hanem hogy a születést nem — felelt Annamária komolyan, de minden keserűség nélkül.

Voronzov felugrott, megragadta a kezét és az arcába nézett:

— Te nem az ügyért akarsz meghalni, hanem egy férfi miatt akarsz öngyilkos lenni — kiáltotta vadul arcába az utolsó érvét.

Annamária elfehéredett: — Soha sem bíztatok bennem, a halál elég komoly bizonyíték lesz.

Hogy megbánta Voronzov, amit mondott! — Gyöngéd lett, bizalmas, belement a terveibe, csak azt kötötte ki, hogy várja meg, míg vele mehet.

Mikor másnap délután felment hozzá, Annamária már elutazott; nem mondta meg hova, nem hagyta ott a címét, — elutazott búcsú nélkül. Voronzov nem ért rá kétségbe esni. Utána kell mennie, azonnal; talán még a határon utólérheti — és ha nem, bejut utána akárhogy is. Mégis bele telt egy pár napba, míg elég pénzt kerített s egy útlevelet, amellyel talán beengedik a határon.

És egy forró nyári napon megint ott állt az állomás kiugró fedele alatt, ahonnan nincs egy éve, hogy szomorú, ködös őszi időben tele reménnyel útnak indultak Berlin felé. Ha akkor nem tértek volna el a szándékuktól, ha egy semmiség nem taszítja ebbe az irányba, talán minden másként folyt volna le; talán akkor később állottak volna ott együtt megint a határon, a szent cél miatt, nem kis egyéni tragédiák befejezése előtt.

S a véletlen, melynek akkor alig érezték leheletét, most nagy árnyékát ráborította előtte az egész világra.

A párisi kis kolónia nem hallott többé róluk. Megszokták, hogy azok közé sorolják őket, akiket névtelenül elnyelt a nagy forradalom. Csak a kis Zinaida sírdogált néha titokban.

X.

Gertrud csaknem az egész nyarat Párisban töltötte. Izzó, szerelmes nyár volt, melyben Gertrud minden másról elfeledkezett, csak egy férfi volt az életében s annak a művészete.

Pál elragadtatással dolgozott legujabb művén és a „Vágy“ őszre ott állott a műteremben, várva a márványmunkások vésőjét: Kitárt karjai, kissé hátravetett feje finom elmosódott mosolyával, az előre hajló felső test, oldalának hullámos és mégis feszült ívszerű vonala és lábai, melyek mintha most készülnének kiválni a nyers anyagból, hogy eltépjék a leheletszerű köteléket, mely vékony bokája körül csavarodva, a földhöz köti.

És mikor készen volt és ott állt, mint szerelmük diadala, mindaketten kissé fáradtak voltak.

Gertrud a tengerpartra akart menni pihenni és egy pár hétig egyedül lenni. A hónapok óta folyó művészi munka, melyben neki is csaknem teremtő rész jutott, a Pál izgatottságai, levertségei, elragadtatásai, melyeket vele együtt élt át; szerelme, mely nőni látszott művének fejlődésével — örök izgalomban tartották.

Az a harmónia, mely kezdetben szerelmének szépsége volt, eltűnt, anélkül, hogy észrevette volna mikor? Abba a lázas művészi alkotásba ment talán bele, örökéletű márvánnyá akart válni, odaadta egy szobornak, mint ahogy szép, nyugodt mosolyát annak az ajkain hagyta?

Nem volt szenvedélyre teremtve s aggódva érezte a fáradtságot, mely az élet túlzásából eredt. És ezért nem akarta, hogy Pál vele menjen.

— Szabadulni akarsz tőlem — mondta Duchèsne mosolyogva, de titkos aggodalommal.

— Egyedül kell lennem Pál, épen azért, hogy tudjam, mit akarok.

— Úgy hát csakugyan gondolsz rá?

— Eddig nem; de ha csakugyan gondolnék rá, akkor sem szabad haragudnod és visszatartanod.

— Tévedsz! — felelt a férfi és belesápadt a gondolatba. — Ha a szerelmem nem elég jog arra, hogy lekösselek, a művészetem nevében követellek.

— Nincs jogod és követelni valód — Gertrud a hangja és tekintete gyöngédségével igyekezett ellensúlyozni szavai keménységét. — Csak két ember vagyunk, és csak azt adhatom, amit a szerelem önkényt ad. Oh Pál. Pál — folytatta és két kezébe fogta a férfi fejét, hogy ujjai elvesztek barna hajában — hát nem tudod, hogy az a szerelem halála, ha követelésnek érzi, amit addig magától adott?

— Három hónappal ezelőtt nem bölcselkedtél — felelte kissé keserűen.

Gertrud megdöbbent önmagában: — Hiszen csak lehetőségekről van szó, Pál.

Egyszer Duchèsne mégis meglátogatta a kis tengerparti fürdőben, amely csaknem kihalt már. Csodás, őszi nap volt, meleg, csillámló, fényes —

a tenger csöndes és színesen irizáló, mikor megkérte Gertrudot, hogy legyen a felesége. Igyekezett megmagyarázni, hogy nem lekötni akarja ezzel, nem is ad semmit ilyen külsőségekre.

— Azt hiszem ilyen asszonynak mint te, csak így van igazi otthona; talán ennek a hiányát érzed nálam.

— De Pál, rólad is van szó; te művész vagy szabadnak kell lenned. Aztán én már megpróbáltam, félek, hogy nagyon kevés családias érzés van bennem.

— Ne beszélj arról, az tévedés volt. Látod én sokat gondolkoztam rajta azóta; úgy tapasztaltam, hogy az asszony az otthonában nem érez követelésnek semmit, mert mindent magától ad — még adásnak sem, csak úgy! — kitárta a tenyerét széles kézmozdulattal — a természetének egyszerű megnyilvánulása ez.

Duchèsne egy kicsit zavarosan beszélt, mert nem volt a szavak embere. Az ő filozofiája a forma volt. De Gertrud megértette és nagyon is megérezte belőle a komolyságot. Nem akarta újra lekötni magát, az örökös együttélés ezer apró kellemetlensége előre lázította, szerelmük utolsó, legáthatóbban érzett szépségét, a szabadság érzését feláldozza? És mégsem tudott mindjárt nemet mondani.

— Meg kell gondolnom.

— És mikor? . . .

— Talán már holnap, talán még nagyon soká.

Az anyjától kapott egy nehány nap mulva levelet; meglepte, mikor felbontotta olyan hosszú volt. Rendesen röviden tudósították egymást hogylétükről, és a szellemi közösség mindíg kisebb lett köztük, mióta két külön világban éltek. De most az anyja panaszkodott, hogy beteges, vágyik a leánya után, aki mégis csak az egyetlen igazi hozzátartozója. „A barátnők mind idegenek, akik mindíg befűzve, látogatási ruhában vannak mellettünk lelkileg is.“

Az anyja beteg. Ha elveszitené! A halál gondolata előtt az egész élete egyetlen nagy önzésnek tűnt fel. Egyszerre leküzdhetetlenül érezte a vérköteléket, melyről eddig nem akart tudni.

És az anyja képével együtt feltűnt az elhagyott otthon, az új vonzódás körülvette mindazt, ami környezetéhez tartozott és magányában lassan vonultak gondolatai arrafelé, amit kicsinyesnek érzett most is, de kedvesnek, nyugalmasnak.

Honvágy volt, egész közönséges honvágy, ami ott rejlett eddig is a lelkében, de ritkán jelentkezett egy kis bánatos hangulatban, míg az új élet ezer új benyomása hangosan színesen foglalta el öntudatát. De most az az egy gondolat felébresztette, s a szürkés, ősziesre váló tengerparton nem ellensúlyozta semmi. És nem is akart küzdeni ellene.

Mint ahogy mindent elfogadott, amit az élet magával hozott, mint ahogy mindent értékesnek talált, ami lelke titokzatosságából felvetődött —

nemcsak mert legbensőbben, elvehetetlenül az övé volt, hanem mert egyáltalában az élet megnyilvánulása volt — úgy fogadta természetesnek honvágyát és elhatározta, hogy hazalátogat.

Duchèsne felkiáltott, mikor váratlanul megjelent a műtermében. Azt hitte a kérdésére jött felelni, és belesápadt, mikor megtudta, hogy hazakészül, szomorú sejtelem fogta el, melyet alig birt a lelke elviselni. Meglátogatták kedves helyeiket, kedves képeiket és Gertrud igyekezett gyöngéd lenni; új és új terveket csinált, hogy mikor jön vissza, hogy rendezkedik be.

A Pál szerelme is gyöngédebb, mélyebb, szinte meghatóbb lett és új, szenvedélytől ment, eddig ismeretlen boldogságot találtak egymásban.

— Mikor fogsz visszajönni — kérdezte Pál az utolsó nap.

— Azt hiszem még a télen.

— Csak hiszed?

— A megismerkedésünk évfordulóján mindenesetre itt leszek.

Még megnézték a Vágyat, mely durván, darabosan kezdett kinőni a márványból; az apró kockákkal megjelölt gipszmodell elvesztette minden intimitását.

— Nem állitom ki, míg vissza nem jösz; már csak ő érte is meg kell tenned.

— A viszontlátásra! — búcsúzott Gertrud.

— Adieu! mondta a művész szomorúan.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

GERTRUD.

Kint halkan, csendesen, de egyformán és szünetlenül esett. Az aszfalt vigasztalanul, nagy foltokban sáros volt, a kocsiút kövei közt apró fényes vonalakban futott le a víz.

Gertrud az ablaknál állott és olyan világosan emlékezett vissza arra a délutánra, mikor egyszer régen épen így állott itt és összeszorított fogakkal tépett szét egy arcképet, hogy szinte azokat az érzelmeket is érezni vélte.

A sárga fal vízfoltjai még sötétebbek, még penészesebbek lettek s az az egy cserép, mely régen olyan idegessé tette, most is félig kicsúszva állt és most is külön hallott a nagy cseppek ritkább kopogása róla, amint kinyitotta az ablakot. Szinte csodálkozott, hogy az arckép darabkák nincsenek ott az úton; nem lepte volna meg ebben az alvó világban, mely semmit sem változott egy év óta, míg ő egy életet élt át.

Nem értette honvágyát, ami odakint elfogta; hiszen tudhatta, hogy mindent úgy talál, akár egy év, akár tíz év mulva jön vissza.

— Gertrud, cúg van — kiáltott be az anyja a másik szobából.

Betette az ablakot, aztán lámpát gyújtott és leült olvasni egy könyvet, amelyet még Németországból vitt Párisba, de sohasem ért rá, hogy a kezébe vegye. Akkor hogy érdekelték művészeti kérdések és theoriák és mikor egy művésszel megismerkedett, mindennek vége volt. A művészet közvetlen hatása volt-e, vagy szerelme, mely lefoglalta, mint szerelem asszonyokat szokott, hogy nem hagy lelkükben semmi másra helyet? Pál tovább dolgozott, szerelme csak növelte teremtési energiáját, neki minden érdeklődése belefuladt az érzelmeibe.

Egyszer Berlinben nem hitte el Annamáriának, mikor panaszkodott, hogy a szerelem tönkreteszi az asszony szellemi életét. Most ha felvágatlan könyveire nézett, utólag igazat adott neki.

Most megint tud olvasni. Nem szeretne többé? Tulajdonképen olyan vágytalan volt, szinte fáradt. Már is befolyásolta volna a környezete? vagy megöregedett?

Sokat gondolt Pálra, de a többiekre is. Annamáriára, akiről csak annyit tudott, hogy elment Párisból, aztán sohasem hallott róla; a Voronzov melankolikus szemére, berlini társaira és Zajzonra, arra a furcsa, hosszú oroszra, aki olyan mereven, nemjózanul nézett néha rá, a nagyfogú Zinaidára — néha egészen világosan emlékezett rájuk, mintha

tegnap beszélt volna velük, néha homályosan bizonytalanul, mintha évek ködén át látná.

Volt elég ideje, hogy rájuk gondoljon. Ez az egy hónap, mióta itthon volt, hozzákapcsolódott változatlanságával a régi élethez, hosszú megelőző évek sorát magával vonta, hosszú évek sivárságát mind magában hordta.

Hogy fog ez folytatódni? Meddig bírja ki? Nem akart rágondolni, megint belemerült a könyvbe. Tulajdonképen csodálatos volt; ez az ember azt írta meg, amit ő gondolt, amit ő akart megírni. Ha megtalálná a berlini jegyzeteit . . . És ez bántotta. Csak a művészetben szeretjük, ha a mi gondolatunkat mondja ki a költő; a tudományban jogtalannak érezzük, hogy a mienket más is elgondolta.

Egyszerre Hankó András jutott eszébe. Nem ő ábrándozott-é sokszor álmokról, amiket más fest meg, gondolatokról, amiket más ír meg: a terméketlen ember fájdalmas ábrándjairól? Ő beszélt mindíg az eszmék közösségéről, a nagy szellemi rokonságról, mely erősebb a vérkötelekénél és Erosnál, azokról a gondolatokról, melyek anélkül, hogy az emberek tudnának róla, küzdik magukat életre egymástól távol eső agyakban s csak akkor ismerünk rájuk, mikor egy teremtő agyban kifejlésre jut és szavakba ömlik.

Úgy érezte, hogy amit olvas, azt mind ő gondolta s ez az ember csak megírta . . . Richard

Wogt, berlini tanár. Hogy nem hallgatta ő ezt az embert? . . .

Kint csengettek. Gertrud lemondóan tette le a könyvét. Már előre tudta annak az összes kérdéseit, aki be fog lépni és szinte hallotta a saját feleleteit: legelőször célzások az elválásra, azután a legüresebb megjegyzéseire: hja persze Párisban, persze aki olyan szabadon él . . .

Eleinte furcsa dac kelt fel benne, hogy botránkoztassa ezeket az asszonyokat az életéből elmondott epizódokkal; de azután beleúnt.

Egy öregebb asszony jött be, az anyja régi barátnője, akit már gyermekkorában ismert.

Gertrud tulajdonképen nagyon jól mulatott Zsanét nénin, aki nagy bőbeszédűséggel mondta el a Sumikné szobalányának históriáját, akit hirtelen el kellett bocsátani, meg a kis Szelenákné ruháját, amit Pestről hozatott, mert már neki nem elég jó az idevaló varrónő. Még este is beszélgetett az anyjával a régi ismerősökről; egynehány látogatást is kellett tennie; nem érezte jól magát és azért halasztotta eddig is. És rosszulléte nem volt üres kifogás; de a hirtelen változásnak tulajdonította, mely egész életében beállt; levertségét, idegességét, azt a különös feszültséget egész testében, mintha örökösen várna valamire, anélkül, hogy bármi után vágyódnék.

De szépsége nem változott, és mozdulatairól, ruháiról örömmel pletykáltak a városban.

Szinte kezdte bántani, hogy milyen nyugodtan vette ezt az életet. Hova lett belőle az a lázongás, amely nem régen még tűrhetetlenné tette ezt a környezetet és menekülni kényszerítette. Sokszor kétkedve gondolt rá, hogy vajjon fog-e még életében a boulevardokon járni, vagy csak itt sétál majd mindíg a nagy utcán s a papok házának meszelt arkádjai alatt, mint régen, mikor még vén leánynak készült és egy élesnyelvű ismerőse kényszer-liliomnak nevezte el.

Nos hát nem maradt kényszer-liliom. Azé volt, akit szeretett.

Elmosolyodott arra a gondolatra, hogy mit mondanának, ha tudnák! Párisban azt hitte, hogy nyiltan fog beszélni róla, és mióta itthon volt, ki sem ejtette a Duchèsne nevét. Amit Párisban gondolt, azt nem gondolhatta, egyszerűen nem gondolta itt. Egész esemény volt egyhangú életében, mikor ezekben a napokban Zajzontól levelet kapott Berlinből.

„És maga Gertrud otthon! Hogy szenvedhet! Nem tudom, mi történhetett Duchèsne és maga közt, nem is kérdezem; de ha elkeseredett, ne tegye magát tönkre lassú haldoklással. Önzőnek látszom, de örülök, hogy vége ennek a szerelemnek; és mégis maga miatt örülök, aki megint szabaddá lesz, önmaga lesz, mint régen. Most már megadta az adóját az asszonyi érzelmeknek és jőjjön újra intellektuális életet élni. Ha elgondolom,

mit szenved, szeretnék érte menni, hogy elhozzam. Érte menjek, Gertrud?“

— Nem, nem — gondolta Gertrud és eltépte a levelet. Mennyire nem ismeri. Elkeseredett? Szenved? Eszébe sincs. Hanem mégis túlságosan kezd beletörődni ebbe az állapotba. Talán mégis okosabb volna elmenni; elveszti önmagát és észre sem fogja venni. De hiszen úgy is fog jönni valami, kell jönni valaminek, ami kimozdítja.

Éjjel zavaros álmai voltak. Mikor felébredt, még sötét volt és igyekezett visszaemlékezni, hogy mit álmodott, de megint csak az a nagy feszültség volt a testében és a gondolataiban is.

És akkor egyszerre váratlanul . . . Hirtelen felült az ágyban, mintha az a gondolat lökte volna fel. Keményen összeszorította a kezét és minden más gondolat eltünt az agyából. A gyermek. Gyermeke lesz.

Lassan visszahanyatlott, egy kicsit reszketett a szája, ezt érezte, semmi mást. És várt. Várta, hogy ezzel a tudással valami nagy, csodálatos érzelemnek kell jönni. De semmi; aztán egy kis zavaros ijedtség, a váratlannak bizonytalan érzése, aztán nagy nyugalom. Csöndesen, behúnyt szemmel fekve maradt.

Mikor újra felnyitotta a szemét, a roletta hasadékai fényesek voltak, és amint újra lehunyta, a fényes sávok kékesen rezegtek tovább a sötétben szeme előtt.

Fia lesz, — gondolta, — a fiam.

És egyszerre átmenet nélkül előtte állott a jövő.

Mikor fölkelt, megnézte magát a tükörben. Szinte bosszantotta, hogy annyira nem változott meg; valami csodálatosnak kellene rajta lenni, ami elárulja azt a csodát, ami méhében történik. Hogy is nem jutott eddig eszébe, hogy nem gondolt mindjárt rá? Mikor minden jel arra mutatott. Vagy talán gondolt is rá azzal a tompa, állatias érzés-gondolattal, amely a generációval, az életkeletkezéssel jár együtt? De milyen homályos lehetett az a tudat; mint egy nagy fáé, mely megtermékenyül, anélkül, hogy sejtené s ezer virágot hoz, mielőtt gyümölcse lenne.

Igen, tudnia kellett kezdettől fogva. Nem azért jött-é el Párisból, nem azért lanyhult-é el szerelme, attól a nagy asszonyi önzéstől, mely a másik nemtől csak a megtermékenyitést várja?

Egyszerre minden olyan világos lett előtte. Minden — egész szerelme, a különös, véletlen találkozás, a tavasz, a szenvedély mely elfogta, egész élettendenciája mely a Pál karjaiba dobta — minden a gyermek miatt volt.

Pál — és Pál, hiszen ő is . . . egyszerre megzavarodott: Pált nem tudta, hogy elhelyezni a jövő érzelmeiben. Ő az apja; hát nemcsak neki van joga a gyermekéhez? Hiszen a Pál szerelmének gyermeke, a Vágy ott van — a saját magáé más teljesedés.

II.

— Mama, karácsony után alighanem utazom megint.

— Gondoltam, hogy nem állod soká, mondta az anyja elég közönyösen. Ő sem kapta meg Gertrudban azt, amire vágyott, amiért haza hívta, és rosszul esett éreznie, hogy most még kevésbbé illik közéjük mint régen.

Gertrud úgy szeretett volna vele beszélni, de érezte, hogy lehetetlen. Hogy magyarázza meg neki, a régi asszonynak a fejlődésnek új csodálatos kilátásait, s azt a kitörő boldogság érzést, hogy ezt a fejlődést önmagából új életre viszi át. S ha arra gondolt, hogy saját fejlődésének minden előre lépése az új élet kezdetének magasabb nivóját jelzi, a végtelenség, a szabadság szinte elviselhetetlen titokzatos boldogságát érezte.

Hogy értesse meg vele? Talán majd egyszer, később elviszi magához: az ő otthonában, a szabad asszony otthonában meg fogja érteni.

— És hova fogsz menni?

— Még nem tudom.

Igazán nem tudta. Ha józanon meggondolta, érezte, hogy Pált nem szabadna kihagynia a terveiből. De nem volna-é a gyermek a művész útjában? Nem kötné-é feloldhatatlanul egymáshoz őket, amit ő már is tehernek érezne és Pál talán nemsokára. Lekötve lenni és a tovább fejlődés szabad kilátásai, ez volt ami közt választania kellett.

Pál pedig leveleiben sürgette a visszatérését; csaknem követelő lett. És ő nem, nem tud több szerelmet adni neki, hazugság lenne; az egész élete itt van önmagában.

És amint telt az idő, mindig határozottabban érezte, hogy nem megy vissza Párisba. Valami kis német várost választ egyelőre, ahol van művészet és ahol egy magános asszony nem tünik fel a törvénytelen gyermekével.

Ez volt az egyetlen gondolat, ami mosolyra fakasztotta. Érezte, hogy a természet törvényei szerint soha igazabb gyermek nem volt a világon és sajnálattal gondolt törvényes gyermekekre, akiket a természet betegséggel és szenvedéssel dob ki az öléből.

Az elutazása előtt este az anyja bejött hozzá, mikor lefeküdt, épen úgy, mint másfél évvel ezelőtt, mikor a férjétől eljött.

Gertrud alig tudta visszatartani magát, hogy ne dicsekedjék boldogságával; de az anyja aggodalmasan, megtörten járkált körülötte, mint akinek valami nehéz szó nyomja a szívét.

— No most már aludj jól — és . . . és vigyázz magadra. Egészségesnek kell lenned, szükség van az erődre . . .

— Mama tudja . . .

— Csitt, csitt — mondta az anyja — és ajkára tette a kezét. — Jó éjszakát!

Másnap este Gertrud az ország határán tul-

járt és azon gondolkozott, hol fog életet adni a jövő emberének, annak a tökéletes, szabad embernek, aki egy férfi és egy asszony szabad, tiszta szerelméből származott, kiket a véletlen csak azért hozott össze, hogy egy igazi ember megszülethessék.

Nem tudta és sohasem tudta meg, hogy egy másik férfi hiába várta azt az asszonyt, akinek a szerelem nem az egész élet, hanem csak fejlődésének egy foka; hiába várta őt, hogy a jövő emberének apja legyen; a véletlen őket is félrevezette utaikon.

OSZK
Országos Szabadi Könyvtár
A. M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Gertrud --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 3
A talajvesztettek --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 37
Mi Caréme --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 147
Gertrud --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 253

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

OSZK

MÁRKUS SAMU
KÖNYVNYOMDÁJA
BUDAPEST, V.,
BÁTHORY-
UTCZA
20.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

193774

Ritoók Emma.

A nagy véletlen

N. M.